

TC

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

2019-YL-135

**ANTİK YUNAN TOPLUMUNDA
EVLİLİK VE EVLİLİK RİTÜELLERİ**

HAZIRLAYAN

Dilan Ezgi BULUT

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN

AYDIN-2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	v
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	ix
LEVHALAR DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	13
1. ANTİK HELLEN DÜŞÜNCESİNDE EVLİLİK	13
1.1. Khilon (Χηλιον): MÖ yak. 6. yy.....	14
1.2. Kleobulos (Κλεόβουλος): MÖ yak. 6. yy.....	15
1.3. Pittakos (Πιττακός): MÖ 612-569	16
1.4. Sophokles (Σοφοκλής): MÖ 497-406	17
1.5. Euripides (Ευριπίδης): MÖ 480-406	24
1.6. Sokrates (Σωκράτης): MÖ 470-399.....	33
1.7. Aristophanes (Αριστοφάνης): MÖ 456-386	35
1.8. Antisthenes (Αντισθένης): MÖ 440/444-365/370	38
1.9. Ksenophon (Ξενοφών): MÖ yak. 430-355	40
1.10. Platon (Πλάτων): MÖ 428/427-347.....	47
1.11. Diogenes (Διογένης): MÖ 411/412-324	55

1.12. Aristoteles (<i>Αριστοτέλης</i>): MÖ 384-322	57
1.13. Lykon (<i>Λύκων</i>): MÖ 299-225	62
2. BÖLÜM	63
2. HIEROS GAMOS: KUTSAL EVLİLİK	63
2.1. Hieros Gamos'un Kökenleri	64
2.1.1. Gaia-Uranos	64
2.1.2. Pasiphae-Minos	64
2.1.3. Demeter-Iasion	66
2.1.4. Ariadne-Dionysos	66
2.1.5. Aphrodite-Adonis	68
2.1.6. Amphitrite-Poseidon	69
2.1.7. Psyche-Eros	69
2.1.8. Europa-Zeus	70
2.1.9. Io-Zeus	71
2.1.10. Demeter-Zeus	72
2.1.11. Hera-Zeus.....	73
2.2. Hieros Gamos Ritüelleri	76
2.2.1. Anthesteria (<i>Ανθεστήρια</i>) Festivali	77
2.2.2. Leneae (<i>Λενεαε</i>) Festivali	78
2.2.3. Daedala (<i>Δαίδαλα</i>) Bayramları	79

2.2.4. Heraia (<i>Ηεραια</i>) Bayramları	80
3. BÖLÜM	81
3. ANTİK HELLEN TOPLUMUNDA EVLİLİK VE RİTÜELLERİ	81
3.1. Antik Hellen’de Evlilik Algısı	81
3.2. Evliliğe Giden Yol	86
3.2.1. Engye (<i>Εγγύη</i>)/Nişan	87
3.2.2. Çeyiz	89
3.2.2.1. Drahoma ve Çeşitleri	90
3.2.3. Proaulia (<i>Προαύλια</i>)/Düğün Arifesi	94
3.2.4. Gamos (<i>Γάμος</i>)/Düğün	98
3.2.4.1. Loutrophoria (<i>Λουτροφόρια</i>).....	99
3.2.4.2. Gelin ve Damadın Tuvalet Hazırlığı	100
3.2.4.3. Düğün Ziyafeti ve Davetliler	102
3.2.4.4. Düğün İlahileri ve Eğlenceleri	104
3.2.4.5. Anakalypteria (<i>Ἀνακαλυπτήρια</i>)	106
3.2.4.6. Methodos Agoge (<i>Μέθοδος Αγωγή</i>) ve Hymenaios (<i>Ὑμεναιος</i>)/Pompe (<i>Πομπή</i>)	107
3.2.4.7. Damat Evine Giriş ve Kataklysmata (<i>Κατακλυσματα</i>) Ritüeli	109
3.2.4.8. Gerdek Gecesi	111
3.2.5. Epaulia (<i>Επαυλία</i>)/Düğün Ertesi	114
3.3. Geçiş Ritüelleri’nde Evlilik ve Ölüm Ritüelleri’nin İlişkisi	116

TARTIşMA VE SONUÇ	120
KAYNAKLAR	123
ÖZGEÇMİş	132
LEVHALAR	133

TC

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı ... (varsa Programın adı) Programı öğrencisi Dilan Ezgi BULUT tarafından hazırlanan Antik Yunan Toplumunda Evlilik ve Evlilik Ritüelleri başlıklı tez, 20.08.2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı ve Soyadı	Kurumu	İmzası
Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Prof. Dr. Aslı SARAÇOĞLU	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Serap ÖZKAN KILIÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu (Tezin Türü) tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

TC

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2019

İmza

Öğrencinin Adı ve Soyadı

ÖZET

ANTİK YUNAN TOPLUMUNDA EVLİLİK VE EVLİLİK RİTÜELLERİ

Dilan Ezgi BULUT

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN

2019, MMXIX + 132 sayfa + 35 Levha

Doğum, düğün ve ölüm, insan hayatının geçiş dönemindeki üç önemli aşamadır. Evlilik ve beraberinde gelen ritüeller silsilesi ise düğünün yapılmasındaki temel amacı oluşturur. Toplumlar bu geçiş aşamasına oldukça önem verir ve yaptığı ritüellerle katılımcılar tarafından evlilik resmileşir. Antik Hellen toplumu da evliliğe giden yolda bulunduğu coğrafi koşulları, kültürel yapısı ve inançları doğrultusunda pek çok ritüel gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada Antik Hellen toplumunda kadın ve erkeğin toplumdaki cinsel kimlikleri incelenerek yapılan evlilik ve ritüellerin nasıl ve neden gerçekleştiği, önemi, amacı, içeriği, kadın-erkek ve aile ilişkileri hakkında antik kaynaklar, modern kaynaklar ve arkeolojik materyallerin ışığında bilgi edinilmiştir. Evliliğin oluşmasındaki pek çok etken ele alınarak, toplumdaki cinsel rollerin, devletin ve düşünürlerinin bakış açıları ele alınarak incelenmiştir.

Antik Hellen toplumu ataerkil toplum yapısına sahip olduğundan dolayı edinilen bilgilerin çoğu erkek yönlü bir anlatıma sahiptir. Bu durum, toplumun kadına bakış açısı tarafından eksik kaldığını göstermektedir. Gerçekleştirilen ritüeller kadın merkezli erkek egemenliğiyle yürütülmüştür. Antik Hellen toplumunda eksik kalan kadının rolü ve önemi açığa çıkarılarak her iki cinsin arasındaki etkileşim incelenmiş ve hayatlarındaki ikinci önemli geçiş dönemi olan evlilik ile uğradıkları değişim anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Düğün, Ritüel.

ABSTRACT

MARRIAGE AND MARRIAGE RITUALS IN ANCIENT GREEK SOCIETY

Dilan Ezgi BULUT

MSc Thesis at History

Supervisor: Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN

2019, MMXIX + 132 page + 35 Plate

Births, weddings and deaths are the three important transition phases of human life. Marriage and the rituals that come with it create the main purpose of the wedding. Societies attach great importance to this transition phase and with the rituals the marriage is formalized by the participants. Ancient Hellenic society also performed many rituals in line with the geographical conditions, cultural structure and beliefs on the way to marriage.

In this study, by analyzing the gender roles in the Antic Hellenic society through modern and ancient sources and archeological materials information was obtained about how and why marriages and its rituals occurred, their importance, purpose, context and the male-female and family relationships. Taking many factors about the formation of marriage into consideration, the perspectives of gender roles in the society, the state and its philosophers were investigated.

Since ancient Hellenic society had a patriarchal structure, the information obtained has a male-oriented narrative. This shows that the society is incomplete by women's perspective. The rituals performed were conducted with female-centered male dominance. The role and importance of the missing women in ancient Hellenic society was revealed, the interaction between both sexes was examined and the change they experienced with marriage which is the second important transition phase in a person's life was told.

Keywords: Marriage, Wedding, Ritual.

ÖNSÖZ

Antik Hellen toplumunda evlilik resmi bir kurum olarak görülmediğinden devletin evlilik üzerine kesin bir yaptırımını olmamış, dönemin düşünür ve tarihçileri bu konu hakkında geniş kapsamlı bilgiler sunmamıştır. Eserlerinde kadın-erkek ilişkisine, *oikosa*, evlilik ve evliliğe dair konulara parça parça spesifik bilgiler vermişlerdir. Dönemin düşünür eserleriyle modern kaynakların desteği ve arkeolojik materyallerin oluşturduğu sentez sayesinde bir bütünlük yakalanmıştır. Aynı şekilde modern kaynakların evlilik üzerine çalışmalarında da referans alınan antik kaynakların erkek yönlü anlatımı olmasına rağmen yoğun olarak kadının toplumdaki rolü anlatılmış ve bir bütünlük sağlanamamıştır. Bundan dolayı yapılan çalışmada evliliğe dair pek çok etken ve edilgen konular ele alınarak kadın ve erkek ilişkisini dahil eden bütünsel bir yaklaşım elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın bütününde günümüz evlilik sürecindeki geleneklerin Antik Hellen toplumundaki gelenek ve ritüellere benzer ve ortak yönleri de görülmüştür.

Antik Yunan Toplumunda Evlilik ve Evlilik Ritüellerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirdiğim çalışmanın süre gelen zamanında değerli desteğini, emeğini ve engin tecrübesini benimle paylaşan saygı değer danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Üreten'e, bana Eskiçağ Tarihi sevgisini aşılayan, idealistliği ve samimiyetiyle yolumu aydınlatan sevgili Arş. Gör. Ahmet Türkan'a, lisans hayatımın ilk gününden bugüne maddi manevi desteğiyle motivasyon kaynağım olan sevgili yol arkadaşım ve Yüksek Lisans öğrencisi Ozan Sülün'e ve son olarak eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, gösterdikleri fedakarlıklar doğrultusunda bugünlere gelebilmemi sağlayan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dilan Ezgi BULUT

LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1..... 134

Res. 1: MÖ 4. yüzyılın ikinci orta yılına ait Attika kırmızı figürlü *Amphora*. (Boardman: 2008, fig. 151)

Levha 2..... 135

Res. 2: MÖ 325 yılına ait Attika kırmızı figürlü *Krater*. (Boardman: 2008, fig. 157)

Levha 3..... 136

Res. 3: MÖ 400-300 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Oinochoe*. (Hood: 1982, Plate 18, No.82)

Levha 4..... 137

Res. 4: MÖ 500 yılına ait Attika kökenli *Krater*. (Robertson: 1992, fig. 272)

Levha 5..... 138

Res. 5: MÖ 360-350 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Pelike*. (Jentoft-Nilsen and Trendall: 1994, Plate 269)

Levha 6..... 139

Res. 6: 475-425 yılları arasında kırmızı figürlü *Hydria*. (Hamma: 1990 45, No. 24)

Levha 7..... 140

Res. 7: MÖ 500-450 yılları arasında kırmızı figürlü *Stamnos*. (Beazley: 1963, 1639, 1701)

Levha 8..... 141

Res. 8: 475-425 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Amphora*. (Beazley: 1963, 1014.4.)

Levha 9..... 142

Res. 9: MÖ 525-475 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Krater*. (Beazley: 1963, 206.126, 1633.)

Levha 10-11..... 143

Res. 10-11: MÖ 450-400 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Pelike*. (Beazley: 1963, 1122.1)

Levha 12..... 145

Res. 12: MÖ 500-450 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Stamnos*. (Beazley: 1963, 1573, 288.1, 1642)

Levha 13..... 146

Res. 13: MÖ 400-300 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Krater*. (Beazley: 1963, 1409.9)

Levha 14..... 147

Res. 14-15: MÖ 475-425 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Krater*. (Sens: 2009, plate, 44.1 (A))

Levha 15..... 148

Res. 16: MÖ 475-425 yılları arasında kırmızı figürlü *Stamnos*. (Beazley: 1963, 1154.32)

Levha 16..... 149

Res. 17: MÖ 450-425 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Loutrophoros*.

(<https://www.mfa.org/collections/object/bathing-vessel-loutrophoros-depicting-a-bridal-procession-153797>) (01.06.2019)

Levha 17..... 150

Res. 18: MÖ 475-425 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Lekythos*. (Oakley and Sinos:1993, fig. 9)

Levha 18..... 151

Res. 19-20: MÖ 500-450 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Hydria*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/13BD1FA0-F897-4F0C-B59B-7D67E1E47576>)
(01.06.2019)

Levha 19..... 152

Res. 21: MÖ 440-430 tarihleri arasına ait kırmızı figürlü *Stamnos*. (Warren: 1893, 95. 9-95.174)

Res. 22: MÖ 425 yılına ait Attika kırmızı figürlü *Pyxis*. (Sutton: 1997, fig. 23)

Levha 20..... 153

Res. 23: MÖ 400-300 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Hydria*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/988D39CC-6427-49C2-B031-FA3887250D41>)
(01.06.2019)

Levha 21..... 154

Res. 24: MÖ 4. yüzyıla ait Attika kırmızı figürlü *Lebes Gamikos*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/tools/pottery/painters/keypieces/redfigure/marsyas.htm>)
(01.06.2019)

Levha 22..... 155

Res. 25: Gelinin *himation poikilon* giydiğini gösteren çizim (McNeil: 2005, fig. 1)

Res. 26: MÖ 550-330 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Loutrophoros*.
(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/E10864A4-6E6B-41FF-920C-2610ADC0D971>)
(01.06.2019)

Levha 23..... 156

Resim 27: MÖ 475-425 yılları arasında Attika kırmızı figürlü *Krater*. (Boardman: 1963, 1038.1, 1679)

Levha 24..... 157

Res. 28-29: MÖ 500-450 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Lekythos*.
(<http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browseCVARRecord.asp?id={3FFB1D19-EA44-4656-A970-303A3B74A2A9}&startRef=>) (01.06.2019)

Levha 25..... 158

Res. 30: Atina kırmızı figürlü *Lebes Parçası*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/383CC50B-FDE5-4B89-9872-D9A1CB4ABA33>)
(01.06.2019)

Res. 31: Atina kırmızı figürlü *Lebes*,

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/237D33A5-71B4-4B17-9BDC-6A633322F3C5>)
(01.06.2019)

Levha 26..... 159

Res. 32-33: MÖ 500-450 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Oinochoe*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browseCVARRecord.asp?id={215E7E37-BAC7-4F66-B93E-8B1E58DF9FBB}&startRef=>) (01.06.2019)

Levha 27..... 160

Res. 34: MÖ 450-400 yılları arasına ait Atina kırmızı figürlü kase. (Oakley and Sinos: 1993, fig. 79)

Levha 28..... 101

Res. 35-38: MÖ 420-400 yılları arasında Boetia kırmızı figürlü *Pyxis*.

(<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/E1DBF6A2-4C13-407D-BAC3-CBBA88A8B2E7>)
(01.06.2019)

Levha 29..... 162

Res. 39: MÖ 450-400 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Loutrophoros*. (Oakley and Sinos: 1993, fig. 14-15)

Levha 30-31..... 163

Res. 40-44: MÖ 450-400 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Pyxis*. (Oakley and Sinos: 1993, fig. 75-78)

Levha 32..... 165

Res. 45: MÖ 475-425 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Loutrophoros Parçası*. (Oakley and Sinos: 1993, fig. 60-61)

Levha 33..... 166

Res. 46-47: MÖ 475-425 yılları arasında Atina beyaz zemin üzerine kırmızı figürlü *Pyxis*. (Oakley and Sinos: 1993, fig. 96-98)

Levha 34..... 167

Res. 48-49: MÖ 425-375 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Loutrophoros*.

(Oakley and Sinos:1993, fig. 122)

Levha 35..... 168

Res. 50: MÖ 450-400 yılları arasında Atina kırmızı figürlü *Epinetron*. (Hague: 1988, fig. 4)

KISALTMALAR DİZİNİ

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.t.	: adı geçen tez
Achilles Tatius, <i>LC</i>	: <i>Leucippe and Clitophon</i>
Aristot. <i>Pol.</i>	: Aristoteles, <i>Politika</i>
Aristoph. <i>Lys.</i>	: Aristophanes, <i>Lysistrata</i>
Aristoph. <i>Thes.</i>	: Aristophanes, <i>Thesmophoriazousai</i>
Bkz.	: Bakınız
C.V.A.	: <i>Corpus Vasorum Antiquorum</i>
Çev.	: Çeviren
Diog. Laert.	: Diogenes Laertios
Ed.	: Editör
Eur. <i>Alc.</i>	: Euripides, <i>Alkestis</i>
Eur. <i>Andr.</i>	: Euripides, <i>Andromakhe</i>
Eur. <i>Hec.</i>	: Euripides, <i>Hekube</i>
Eur. <i>IA.</i>	: Euripides, <i>Iphigeneia Aulis'te</i>
Eur. <i>Med.</i>	: Euripides, <i>Medea</i>
Eur. <i>Or.</i>	: Euripides, <i>Orestes</i>
fig.	: figür
Hdt.	: Heredotos

Hes. <i>İşl. ve Gün.</i>	: Hesiodos, <i>İşler ve Günler</i>
Hes. <i>Theog.</i>	: Hesiodos, <i>Theogonia</i>
Hom. <i>Il.</i>	: Homeros, <i>Ilias / Ilyada</i>
Hom. <i>Od.</i>	: Homeros, <i>Odysseia</i>
Ibid.	: Aynı eser
Ksen. <i>Oec.</i>	: Ksenophon, <i>Oeconomicos</i>
Ksen. <i>Mem.</i>	: Ksenophon, <i>Memorabilia</i>
Ksen. <i>Sym.</i>	: Ksenophon, <i>Symposium</i>
Lev.	: Levha
MÖ	: Milattan Önce
Res.	: Resim
Ovid. <i>Ars Amat.</i>	: Ovidius, <i>Ars Amatoria</i>
Paus.	: Pausanias
Plat. <i>Dev.</i>	: Platon, <i>Devlet</i>
Plut. <i>Comp.</i>	
<i>Aristid. Cat.</i>	: Plutarkhos, <i>Comparison of Aristides with Marcus Cato</i>
SEG	: <i>Supplementum Epigraphicum Graecorum.</i>
Soph. <i>Ant.</i>	: Sophokles, <i>Antigone</i>
Soph. <i>El.</i>	: Sophokles, <i>Elektra</i>
yak.	: yaklaşık

* Antik kaynakların kısaltmaları, “Liddel, H.G. and Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.” adlı kitap esas alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Evlilik, bireylerin bir araya gelerek toplumun en küçük birimi olan ailenin oluşturulması amacıyla hukuki ve toplumsal açıdan geçerli sayılan ve doğacak çocuklara statü veren bir birliktir. Dünya’da var olan tüm toplumlar tarafından gerçekleştirilmiş ve toplumun vazgeçilmez bir dinamiği haline gelmiştir. Ritüel ise; önemli kültürel ve topluluk fikirlerini ifade etmeyi amaçlayan sembollerin tekrar tekrar kullanılmasıdır. Katılımcıları ve izleyicileri, ritüelin sembolizmini aynı şekilde yorumladıklarında, ortak kimliğe sahip bir toplulukta var olurlar. Ritüeller yalnızca paylaşılan kültürle ilgili fikirleri ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda onları meşrulaştırır. Genellikle yaşam geçişlerini ifade etmek için kullanılır. Doğum, düğün ve ölüm toplumdaki en önemli üç yaşam geçişidir. Evliliği gerçekleştirirken bu yaşam geçişini toplumla kutlamak ve meşrulaştırmak için bir dizi ritüel yapılır. Bu çalışmada bahsi geçen dinamiğin Hellen toplumundaki yeri ve evlilik sürecinde gerçekleştirilen ritüeller incelenecektir.

Öncelikle tezin ilerleyen safhalarında Antik Yunan yerine Hellen, Yunanistan yerine de Hellas teriminin kullanılması terminolojik olarak daha doğru olacaktır.

İncelenecek olan konu ile ilgili tam anlamıyla kapsamlı bir çalışma sayıca azdır. Genellikle Hellen toplumunda toplumsal cinsiyet üzerinde kadın odaklı modern çalışmalar yapılmış, kadını ilgilendiren her türlü konu işlenmiş ve kısmi olarak evliliğe de değinilmiştir. Antik kaynaklarda evlilik üzerine geniş bir yelpazede kaynak mevcut olmasa da mitolojik kaynaklar ile birlikte arkeolojik kaynaklar, dönemin düşünürleri ve yazarlarının eserleri ışığında *oikos* (οἶκος)¹ ile kadına ve evliliğe yer yer değinilmiş, devletin de toplumsal düzenini sağlamak adına evlilik ve çeyiz üzerine çıkardığı birkaç yasası bulunmaktadır. Modern kaynaklarda ise var olan arkeolojik ve antik kaynaklar kullanılarak Hellas’ta kadın, günlük yaşantısı, toplumdaki yeri gibi farklı şekillerde yer alan konulara özellikle son yıllarda fazlasıyla değinilmiştir. Bu tür çalışmalara rağmen Hellen toplumunda evlilik konusu; sadece

¹ *Oikos* (οἶκος) sözlükteki karşılığı; ev, aile; servet, mal, mülk olarak bilinir. Komplike bir anlam taşıyan *oikos*, Hellen toplumunun çekirdeğidir. İçinde; aile reisi, birinci derece yakın aile bireyleri ve uzak akrabalar, çalışan köleler, hayvanlar, sahip olunan mülkiyetler ve *oikos* içinde üretilen her şeyi barındırır. *Oikos*, polislerin (πόλις) yani kent devletlerinin en küçük birimi olduğu için devletin temel taşlarından biriydi. Bu nedenle içinde ev ve aile dışında pek çok unsur barındırmış ve zamanla komplike bir yapı olarak kalmıştır. *Oikos* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Cox, 1998, 130-135.

kadın yönlü anlatılmış, hem kadını hem de erkeği dahil eden, devletin ve düşünürlerin evlilik konusundaki düşünceleri net ve kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir.

Dolayısıyla bu çalışmanın araştırılmasındaki amaç; Hellenlerde evlilik denen kurumun ne amaçla gerçekleştirildiği; erkeğin, kadının ve devletin evliliğe karşı bakış açılarını, evliliği gerçekleştirirken yapılan ritüellerin hangi yöntemlerle yapıldığını araştırarak ortaya çıkarmaktır. Dönemin tarih anlatımı erkeğin tekelinde olduğundan dolayı, araştırılan konular dahilinde eksik kısım olarak kalan kadının tarafı ve statüsü öğrenilecektir. Son olarak erilliği ile ön planda olan Hellen toplumu belirtilen konular üzerinde incelenerek, edinilen bilgiler doğrultusunda toplumun geri kalan tarafının daha iyi anlaşılması konusunda nitelikli bilgiler kazanılacaktır.

Hellenlerin evliliğine giden yolda karşımıza çıkan geleneklerin nasıl gerçekleştiği, neden yapıldığı, evlilik öncesinde ve sonrasında yapılan ritüelleri, beraberinde gelen *oikosun* dinamikleri, devletin bu konu üzerindeki düşünceleri ve dönemin düşünürlerinin kadın-erkek ilişkisi, kadının toplumdaki yeri, evlilik ve aile yapısı ile ilgili fikirleri üzerinde durulacaktır. Çalışma bu bilgilerin ışığında, Hellen toplumunda evliliği diğer çalışmalara göre daha iyi anlaşılır hale getirerek, değinilen konular sayesinde geniş sınırlarla birlikte hem edebi hem arkeolojik kaynakların birlikteliğiyle bir sentez oluşturacaktır.

Çalışılan konuyu daha iyi anlayabilmek adına öncesinde Hellen toplumunda cinsel kimliğin üzerinde durulacaktır. Tarihsel süreçte bütün medeniyetlerde olduğu gibi Hellen toplumu için de cinsiyet kökenli sorunlar vardı. İki cinsin sahip oldukları farklılıklar ile gelişen yetenekleri sayesinde hane ve toplum içinde cinsel kimlikler edindiler. Oluşan bu kimlikler kendilerince onay görüp, benimsendi. Ayrıca inanç, felsefe, sanat ve edebiyat yoluyla ortaya koydukları pek çok eserle düşüncelerini ifade ederek ürettikleri cinsel sınırların kalıcılığını arttırdılar. Zamanla kadın ve erkeğin sahip oldukları toplumsal roller arasında asimetrik bir durum ortaya çıktı. Dönemin devletinde de bu durum kabul edilerek çıkarılan yasalar var olan düzeni destekleyici nitelikte oldu.

Kadın ve erkeğin birbirleri arasındaki eşitsizliği toplumun en küçük birimi olan *oikosun* çocuk eğitiminden başlıyordu. Eğitim süreci Hellas'ta Atina ve Sparta şehirlerinde farklılık gösteriyordu. Atina'da çocuklar ilk yedi yaşına kadar aile içinde anne gözetimi altında eğitilir geri kalan yaşlarında erkek çocuğu babasının ve başka yetişkin bir erkeğin himayesinde, kız çocuğu ise annenin denetiminde olurdu.

Tabii ki burada *paidogogosu* (παιδαγωγός)² unutmamak gerekir. Genelde çocuklar doğduktan sonra bakıcı olarak ailede yerini alır, anne ve babaya çocukların eğitimi için yardımcı olurdu. İlk eğitimden sonra kız ve erkek çocuğunun eğitim süreci birbirinden farklıydı. Erkek çocuğu büyüdüğünde devletine faydalı bir vatandaş olabilmek adına özel eğitmenler tarafından aritmetik, okuma-yazma, beden ve müzik eğitimi alırken kız çocuğu ise evde annesi tarafından ileride becerikli bir ev hanımı olabilmek için ev işlerini öğrenirdi. Fakat nadir de olsa klasik kaynaklarda kız çocuklarının da eğitmenlerden dersler aldığı bilinmektedir.

Eğitim konusunda bu asimetrik durumun sebebi ise; Atina’da erkek çocuğunun özel bir statüsü olması, soyun erkek çocukla sürdürülebileceği, erkeklerin daha zeki olduğu düşüncesi ile eğitimin erkeklerin alması gerektiği, filozofların söylencelerinde kadınların erkekler kadar kapsamlı bir eğitime ihtiyacı olmadığını, alsalar bile eğitimde başarılı olamayacaklarını ifade etmeleridir. Sparta’da ise; çocuklar yedi yaşında devletin himayesine girer, kız çocukları da erkek çocukları ile birlikte eğitim alırdı. Sparta çocukları ailenin değil devletin mülkü olarak görülür, güçlü bir ordu için güçlü erkekler yetiştirir, kız çocukları da sağlıklı Sparta erkeği doğurması için bedensel ve zihinsel olarak eğitilirdi.

Hellen toplumunun eğitimi, süreç içinde değişiklikler gösterse de kadın ve erkeğin cinsiyet rollerinde eşitsizliği devam etmiştir. Eğitim alan kız ve erkek çocuğu ergenlikten erişkinliğe geçerken artık ikisinin de birbirinden farklı yaşamsal süreçleri vardı. Kız çocuğu evin diğer kadınlarıyla birlikte “kadınlar için ayrılmış *gynaikonitis* (γυναικωνίτις)³ olarak adlandırılan bir bölümde yaşardı. Bu bölüm caddeyle girişe uzaktı, kölelerce korunuyordu. Küçük evlerdeyse alt kısımlar erkeklere, üstler kadınlara aitti. *gynaikonitis*de yaşayan kadınlar çocuk doğurup yetiştirmek başta olmak üzere günlük ev işleri, yün eğirme, dokumacılık gibi el işleriyle uğraşıp, hizmetkarların organizasyonları ve sorumluluklarını üstleniyorlardı.”⁴ Batı Anadolu’daki Ionia kentlerinde aynı Attikalı hem cinsleri gibi, Aphrodite onuruna düzenlenen güzellik yarışmalarına katılmak, düğün ve dini törenlerinde görev alabilmek için *lyra* çalmak, şarkı söylemek ve dans edebilmek için eğitim aldıkları bilinmektedir.⁵ Burada yetiştirilen kız çocukları yapılan işleri annesi ve evin diğer çalışanları

² *Paidogogos* (παιδαγωγός): Çocuğu eğitmekle yükümlü, *gymnasion* ya da *palaistra*’ya götüren köle.

³ *Gynaikonitis* (γυναικωνίτις): Evin kadınlarına özgü bölümü.

⁴ Akalın, A.G. (2003). Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı. *A.Ü. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), 32-33.

⁵ Saraçoğlu, A. (2008). Hellen Evlilik Ritüelinde Kadının Rolü ve Sosyal Konumu., Can, B. ve Işıklı, M. (Editörler), *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50.Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı* içinde (141-157). İstanbul: Graphis Matbaa. 142.

tarafından öğrenerek evliliğe hazır hale getirilip yaşı geldiğinde evlenmesi beklenirdi. Aristoteles'in ifadesine göre “*evlenme için uygun yaş, aşağı yukarı, kızlar için on sekiz, erkekler için otuz yedi dolaylarındadır. O zaman aralarındaki cinsel ilişki, her ikisinin de bedence tam olgunluk çağlarında olacak ve her biri, kendisi için çocuk yapma döneminin sonuna uygun zamanlarda erişecektir.*”⁶

Kızlıktan kadınlığa geçişte evlilik önemli bir adımdı. Bu süreç bir nevi bakireliğini kaybeden çocuğun ölümü ile kadınlığın hayat bulmasıydı. Kadının toplumsal rolünde evlilik, yaşadığı hayatın sınırlarını keskin bir şekilde ifade etmesini sağlayan önemli bir gelişmeydi. Bunun en önemli sebebi ise kadının, annelik göreviyle devlete yeni erkek ya da vatandaş sağlayacak olmasıydı. Bu sayede kadının erkeklerin belirlediği sınırlar içinde olsa da toplumda dolaylı olarak önemli bir yeri vardı.

Erkek çocuğunun erişkinliğe geçişindeki eğitimi, babasının ve yetişkin bir erkeğin kontrolü altındaydı. Devlet yeni yetişen genç vatandaşların eğitimini bir kadının beceriksiz ellerine bırakamazdı. Kadının bu konuda yetersiz ve tehlikeli olduğu düşünülürdü.

Bu süreçte zamanının büyük bir bölümünü beden eğitimi alanı *gymnasion* (γυμνάσιον)⁷ ve güreş alanı *palastrada* (παλαίστρα)⁸ geçirmekteydi. Böylece spor eğitimi yapan bir erkeğin savaşmaya her zaman hazır olduğu düşünülürdü.⁹ Babası dışında yetişkin bir erkek tarafından eğitim alan genç; savaş, avcılık, hayatı doğru idare edebilme ve iyi bir vatandaş olabilme konularında yetiştirilirdi. Bu eğitim sürecinde genç oğlan ve onu eğitmesi için yanında olan yetişkin erkeğin arasında *eromene* (ἐρωμένη)¹⁰ ve *erastes* (ἐραστής)¹¹ ilişkisi oluşurdu.¹² Bu ilişki oğlan çocuğunun on iki yaşlarında başlayıp ergenliğinin sonlanarak erişkin olmasıyla bitiyordu. İkiliğin arasındaki aşık-sevgili ilişkisi pek çok arkeolojik kaynaktan birbirlerine hediye verirken, kur yaparken, cinsel ilişkideyken, eğitim alırken ifade edilmektedir. Henüz toplumsal statüsüne kavuşmamış gencin eğitmeniyle yaşadığı ilişki

⁶ Aristot. *Pol.* VII. 16.

⁷ *Gymnasion* (γυμνάσιον): Beden egzersizlerinin yapıldığı, aynı zamanda ders verilen, okul olarak da bilenen yer.

⁸ *Palaistra* (παλαίστρα): Güreş yapılan yer.

⁹ Üreten, H. (2016). *Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina'da Çocuk Eğitimi.*, Köse, O. (Ed.), IV. *Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir 2* içinde (1235-1247). Samsun: Kültür Yayınları. 1242.

¹⁰ *Eromene* (ἐρωμένη): Sevilen, aşık olunan.

¹¹ *Erastes* (ἐραστής): Tutkulu şekilde seven, aşık.

¹² Foucault, M. (2013). *Cinselliğin Tarihi.* (Çev. Tanrıöver, H. U.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı). 290.

toplum tarafından kabul edilmesi için gerekliydi. “*Hellenlerde oğlanlara duyulan aşkla eğitim pratiğini ve felsefe öğretimini birbirine bağlamak gelenek haline gelmişti.*”¹³

Bu gelenekte *erastes* ile *eromenen*in cinsel ilişkisinde yetişkin erkeğin spermi oğlana erkeklik katacağı düşüncesi vardı. Oğlan çocuğunun eğitiminde bu süreçten geçmesinin sebebi; bulunduğu ortamda kadınlar tarafından beceriksizce yetiştirilmemesi, erkekliği yetişkin erkek tarafından öğrenmesi, iyi bir baba ve devletine faydalı vatandaş olmak adına, gelecekte iyi bir savaşçı ve *erastes* olabilmesi içindi.¹⁴ Aşık-sevgili ilişkisi oğlanın kıllanıp ergenliğinin bitmesiyle sonlanır, ilk sakalın çıkmasıyla sakalı tıraş edecek usturanın aşk zincirini de kesmesi gerektiği söylenirdi.¹⁵ Bu tür bir ilişkinin günümüzün ‘eşcinsel’ ilişki olarak algılanması yanlış olacaktır. Çünkü Hellenler bu kavrama alışık olmadıkları gibi erkeklik konusundaki düşünceleri günümüzde birbirinden farklıdır. Onlara göre erkeklik, sadece kadınlarla olan ilişkilerinde değil hem erkek hem kadınla olan ilişkilerinde etkin bir role sahip olarak kendini gösterirdi. Ayrıca *erastes* yani seven, *polis*in yeni bir üyesini yetiştirmekte katkıda bulunduğu için yurttaşlık görevini yerine getirmiş olurdu.¹⁶ İlerleyen süreçte *eromenen*in büyüüp yetişkin biri olduğunda *polisi* için *erastes* olarak yeni *eromeneyi* yetiştirmesi gerekirdi. Böylece kısır bir döngü halinde hem *polis*in gelişimi hem de erkeğin eğitici rolü sayesinde yeni yurttaşlar yetişmiş olurdu.

Sparta’nın eğitim süreci ise Atina’daki sürece göre farklılık gösteriyordu. Örneğin daha doğar doğmaz bebekler kundaklanmazlardı. Karanlık veya yalnızlıktan korkmazlar, bakıcılarına yemek yeme konusunda yaramazlık yapamazlardı.¹⁷

Konuşmaları anlamaya ya da yürümeye başladığı zaman bakıcılık görevi *paidagogos*’a ya da bir başka ücretli bakıcıya devredilirdi. Atina’nın ünlü amirallerinden Themistokles’in çocuklarına bakıcılık görevi edinen Sikinnos’un olduğu gibi *paidagogoslar* birer köledirler. Sikinnos’un Hellen-Pers savaşının tüm kaderini etkileyebilecek derecedeki değerli bir belgeyi teslim edebilecek kadar sadık bir köle olması onu *paidagogos* yapmıştı. Bu bakıcılık görevine gelmek için sadık köleler arasından seçilmek gerekiyordu. Antik

¹³ Foucault, a.g.e., 256.

¹⁴ Atılgan, D. (2013). Antik Yunan’da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (10), 17.

¹⁵ Foucault, 2013, 259.

¹⁶ Cantarella, E. (2018). Yunanistan’da Cinsellik. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan* içinde (274-281) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 280.

¹⁷ Jenkins, J. (1993). *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*. (Çev. H. Malay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. (Eserin orijinali 1980’de yayımlandı). 10.

dönemin *paidagogos*larının mal varlığını kaybetmiş fakat kültürlü ve eğitilmiş ailelerin çocukları olma olasılığı yüksektir.¹⁸

Çocukların okuma-yazma öğrenimi evdeki öğretmeninden Hellen alfabesini öğrenmesiyle başlardı. Dil dersleri için *grammatistes* denilen ücretli öğretmenler görev alırdı. Bu dil eğitimi sırasında *paidagogos* çocuğu yalnız bırakmaz, onunla birlikte giderdi. Harflerin ezberlenmesi, yazıları anlayabilme durumuna gelindiğinde okunmak ve ezberlenmek üzere dönemin sevilen eserlerinden olan Homeros'un şiirleri, *Ilias/Ilyada* (*Ιλιάς*) ve *Odyseia* (*Ὀδύσσεια*) çalıştırılırdı.¹⁹

Homeros'un, lirik ozanların eserlerinin öğrenilmesinin ardından *lyra* denilen telli bir enstrüman ya da *aulos* denilen nefesli bir müzik aleti eşliğinde okunurdu.²⁰

Küçük yaştan itibaren erkek çocuklar *palaistra* denilen spor okullarında, *paidotribes* adı verilen hocalar tarafından spor dersleri alırlardı. Bunlar, varlıklı ailelerin çocuklarının devam edebildiği okullardandır.²¹ Güreş eğitimi gördükleri *palaistra* okullarındaki amaç daha çok kişisel sağlıkları olsa da, bu çalışmalar aynı zamanda savaşa hazır olmalarını da sağlıyordu.²²

Kız çocuklar ise genç kızların ve kadınların katılabildiği festival dışında Sparta erkekleri gibi *gymnasion*larda beden eğitimi alırlardı. Bu eğitim, erkekler arasında tıpkı onlar gibi çıplak bir şekilde yapılırdı. Bunun sebebi; spor yaparken güreşirken vücudun hareketlerini tüm açıklığıyla gözlemleyerek, bir problem görüldüğünde anında müdahale edebilmeleri idi. Kızlardaki bu çıplaklık önceden eleştirilmiş olsa da sonrasında dönemin önemli düşünürü Plutarkhos tarafından şöyle ifade etmiştir; “genç kızların çıplaklığı ahlaka ve disipline zarar vermiyor. Bu durum masum bir alışkanlık hali yaratır, bütün gençlerde sağlam ve sağlıklı bir vücuda sahip olma hevesi uyandırır. Bundan başka kızlar da cesaret, kendine güven duymakta, erkeklerden hiç de geri kalmama gibi yüce duygular canlandırıyor.” Genç kızlardan beklenen en önemli şey sağlıklı erkek çocuklar dünyaya getirmeleridir.”²³ Sparta kızları, Atina kızlarına göre eğitim konusunda daha ayrıcalıklıydılar. Devlet destekli kamusal bir eğitim sürecinden geçiyorlardı. Bu yönden erkek yurttaşlarla

¹⁸ Jenkins, 1993, 11.

¹⁹ Jenkins, a.g.e., 16.

²⁰ Jenkins, a.g.e., 18.

²¹ Jenkins, a.g.e., 23.

²² Jenkins, a.g.e., 29.

²³ Üreten, 2016, 1237.

eşitlerdi. Sadece ev işleri ve festivallerdeki sorumlulukları dışında Plutarkhos'un da ifade ettiği gibi gelecekte sağlıklı birer Sparta yurttaşları doğurabilsinler diye kendi bedenlerine iyi bakmaları gerekirdi.

Her iki cinsin eğitimleri ve erişkinlikleri birbirinden tamamen farklı süreçlerden geçiyordu. İşte bu cinsel kimliklerin eşitsizlikleri eğitimden başlıyor, üretilen sanatsal ve felsefi düşüncelerle güçleniyordu. Bunların esin kaynağı ise inanılan mitolojik anlatılardı. Hemen hemen bütün mitolojik anlatılarda kadın korkulan ve bir o kadar da dizginlenmesi gereken bir güç olarak görülmüştür. Korkunun olduğu yerde nefreti de barındıran yaratılış mitolojilerinde kadın, insanlık için cezalandırıcı nitelikte olmuştur. Prometheus ile Pandora'nın hikayesi bunun en güzel örneğidir.²⁴ Hellen mitolojisindeki tanrılar insan formunda olup birbirinden farklı özelliklere sahiptiler. Özellikle tanrıçalar kadınların iyi-kötü pek çok huyunu yansıtmış ve doğayla özdeşleştirilip çoğunlukla hem can veren hem de can alan varlıklar olmuşlardır. Verdikleri canla yaratıcı gücü temsil etmiş, verdiği canı almasıyla da gücünden korkulmuştur.

Bu nedenle toplumda kadın hem sevilen hem de korkulan bir varlık olarak görülüp, her an kontrol altında tutulması gerektiği düşünülmüştür.²⁵ Bu sebeple mitolojik hikayelerin erkek yönlü anlatıldığı düşünülmektedir.

Kadının toplumdaki yeri, *oikos*un içinde, özel festivaller, doğum, düğün ve ölüm gibi toplumsal olayların ritüellerini gerçekleştirirken aldığı görevi yerine getirmek dışında pek fazla alana sahip olmadığı için ürettiği şeylerde kısıtlıydı. Toplumun sanatı ve felsefesi de

²⁴ Hellen mitoloji anlatısında; Prometheus, Okeanos kızı Klymene ve titan Iapetos'un oğludur. Kendisi kile şekil vererek yaptığı bedenlere can soluğu üflemiş böylece ilk insanları yaratan olarak bilinmiştir. Fakat bu ayrıntı Hesiodos'un anlattığı efsanelerde geçmez. Prometheus'un efsanesini Hesiodos, *Theogonia*'sında (*Θεογονία*) şöyle anlatır: bir kurban töreni sırasında Prometheus büyük bir sığırı ikiye ayırıp sofraya getirir. Bir yanında hayvanın bağırsakları ve yağlı eti bir yanında ise, içyağlarına sarılmış, etlerinden sıyrılmış kemikler vardı. Zeus'tan birini seçmesini istedi Prometheus ve Zeus etlerinden sıyrılmış kemikleri fark etmeden iç yağlı tarafı seçti. Kandırıldığını anlayan Zeus, Prometheus'a ve dolayısıyla insanlığa öfkeleni, ceza olarak onları ateşten mahrum bıraktı. Fakat kurnaz Prometheus bir kamışın içinde aldı kaçırıp ateşi. İnsanların arasında pırl pırl yanan ateşi gören Zeus kazandıkları ateşe karşılık başlarına bir dert verdi. Verdiği buyruğuyla topal Hephaistos'a bir kızığankız yarattı. Pallas Athena ona güzel elbiseler giydirip, beline bir kuşak, işlemeli bir duvak ve başına güzel bitkilerden çelenk yerleştirdi. Hephaistos da ona altın bir taç yaptı. Güzelce hazırlanan kızığankızın adını Pandora koydular ve çıkardılar insanlığın karşısına. Kurnaz Prometheus kendisinden tamamen zıt kardeşi Epimetheus'a Zeus'tan hediye almaması gerektiğini söylemesine rağmen Epimetheus kardeşinin nasihatini unutup güzel Pandora'yı kabul etti. Pandora yanında bir küp ile insanlığa gönderilmişti (Hesiodos küpün içeriği hakkında bir bilgi vermiyor). İçinde kötülükler barındıran küpün ağzı kapalıydı. Fakat Pandora ölümcül merakına yenilip küpü açtığında tüm kötülükler insanlığa yayıldı. Son anda küpün içinden umut çıkıp gideceksen Pandora küpün kapağını kapatır. Ve böylece insanlık Zeus'un cezasından nasibini almış olur. Bkz., Hes. *Theog.* 570-615. Ayrıca Bkz., Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. (Çev. Tamgüç, S.). İstanbul: Kabalıç Yayınevi (Eserin orijinali 1951'de yayımlandı). 587.

²⁵ Bkz., Atılğan, 2013, 22.

buna dahildi. Erkek yanlı üretilen düşünceler ve yapıtlar toplumda yer alırken kadına neredeyse hiç söz hakkı tanınmıyordu. Buna rağmen erkekler yapıtlarında etraflarındaki anne, sevgili ya da eş rollerinde yer alan kadınlardan etkilenecek onlara fazlasıyla yer veriyordu.

Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Hellen toplumunun sanatsal yapıtları incelendiğinde, düzenin istikrarını korumak için boyun eğmiş, sessiz, uysal haliyle ideal kadın imgesi oluşturulmuştur.²⁶ Hatta “kadının erdemi boyun eğme tutumuyla ilişkiydi.”²⁷ İdeal kadının tam zıttı olarak da kültürel yapıyı bozabilecek, erdemliliğinden uzak, kaos ortamı yaratan, kıskanç, tehlikeli ve denetim altında olmayan bir kadın profili çizilmiştir. Özellikle bu ikinci kadının sanatsal yapıtlarda pek çok örneği vardır. İnsanlığa ceza olarak gönderilen Pandora, kıskançlığından dolayı intikam hırsıyla tutuşup çocuklarını öldüren Medea,²⁸ Troia Savaşı'na neden olan Helene,²⁹ kocasını gözünü kırpmadan öldüren Klytaimnestra³⁰ gibi anlatılan hikayeler edebiyat eserlerinde yerini almıştır.³¹ Bu tür edebi ve sanatsal eserler bir

²⁶ Keskin, R. (2011). *Antik Yunan Tragedyasında Toplumsal Cinsiyet Bakımından “Çirkinin Estetiği”*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. 88.

²⁷ Foucault, 2013, 248.

²⁸ Medea, Kolkhis kralı Aietes'in kızı, tanrı Helios'un torunu, tanrıça Hekate'nin yeğenidir ve Güneş soylulardandır. Medea, efsanenin ve tragedyanın kadın kahramanları arasında en güçlü ve en çarpıcı olanlarındandır. Karakteri ve hikayesiyle döneminde zamanın koşullarına uygun bir forma sokularak yorumlanarak, edebiyat ve sanatta yer verilmiştir. Babasından kaçarken kendi kardeşini rehin alıp kesmiş ve parçalarını yol üstüne serpmiştir. Ayrıca kocası Iason'un başka bir kralın kızıyla evlenmek istemesi üzerine kendi karnından doğmuş çocukları öldürüp babalarına gösteren korkunç bir büyücü kadın olarak gösterilir. Fakat yerine göre de seven ve hor görülen, fedakarlığı karşılıksız kalan, ikinci plana atılan, kıskanç bir kadının dramı canlandırılmıştır. Ayrıca Medea'nın efsanesi ile ilgili ayrıntılı bilgileri, Euripides'in Medea'yı konu aldığı tragedya eserinde mevcuttur. Bkz., Erhat, 1996, 200-201 ve Eur. *Med.*

²⁹ Helene, Hellen mitolojik anlatılarında en ünlü ve en güzel kadın karakteri olarak bilinir. Zeus'la Leda'nın kızıdır, ölümlü babası ise Tyndareos'tur. Homeros, *Ilias*'ında anlattığına göre; Helene Lakedaimon'da mutlu bir ömür sürerken, Paris Troia'dan konuk gelmiş Hellas'a. Üç güzeller yarışmasında Aphrodite Troialı genç Paris'e Helene'nin aşkını söz vermişti. Priamos'un en küçük oğlu da armağanını almaya gelmişti. Menelaos onu bir süre konuklar, sonra kendisi Girit'e, Katreus'un cenaze törenine gitmek zorunda kalır (Katreus), Paris de Helene ile baş başa kalınca, güzel kadını kaçırmaz. Helene'yi kandırdı mı, Helene ona gönül verip kaçırılmaya razı oldu mu? Homeros ve öbür yazarlar bu soruları pek açıklamazlar. Paris, Helene'yi baştan çıkarmakta güçlük çekmemiş olacak, çünkü arkasında Aphrodite vardı ve bu tanrıçanın buyruğuydu. Ne var ki Paris, Helene'yi tek başına kaçırmaz, yanında hazineler, göz kamaştırıcı mallar da alıp götürür. Nitekim Helene'yi geri vermek söz konusu olunca hep bu mallardan da dem vurulmaktadır. Helene'nin kaçırılması Akhalılar ve Troialılar arasında dokuz yıl süren savaşa sebebiyet vermiştir. Bkz., Erhat, 1996, 132-133 ve Grimal, 2012, 231-236.

³⁰ Klytaimnestra, Leda ile Tyndareos'un kızıdır. Hellen mitolojik anlatılarında Klytaimnestra, Helene kadar eşsiz bir rol oynar, suç işleyen, kocasını öldüren kadın olarak dönemin yazarlarına esin kaynağı olmuştur. Zoraki bir evlilik sonucu Agamemnon ile evlendirilmiş kin ve nefretle geçen bir evlilik hayatı olmuştur. Üstüne Agamemnon'un ikinci bir eş getirmesi Klytaimnestra'yı daha da öfkelenmiştir. Ama esas öfkesi ikiz kardeşi Helene'yi kıskanıp, aynı şartlarda yaşamaması ondan daha fazla sıkıntı çekmesi ve hak ettiği değeri görememesiydi. Helene gibi kendi eşini (Menelaos) seçmeden bu şekilde evlenmesi de kininin artmasına sebep olmuştu. Klytaimnestra'nın kocasına esas hıncı, az daha evlat katili olmasına sebebiyet verip, kızı Iphigeneia'nın onun yüzünden kurban edilmesiydi. Bundan dolayı Agamemnon'u bir türlü affedemez. Böylece Klytaimnestra içindeki kini eyleme geçirerek kızının öcünü, kocasını öldürerek alır. Bkz., Erhat, 1996, 178-179.

³¹ Keskin, 2011, 89.

bireyin elinden çıkmış olsa da içinde bulunduğu Hellen toplumunun kolektif bilincini yansıtmaktadır.

Hellas'ta kadın, toplumsal hayattan uzaklaştırılıp erkeğin belirlediği sınırlar içinde yaşamını idame ettirirken, ataerkilliğin kurmuş olduğu toplum düzeniyle erkekler, kültüre, sanata, felsefeye dair her şeyi sahiplenip kadına sadece doğayı bıraktılar. Farklı fiziksel ve biyolojik özellikleriyle bütün bir formda tanımlanamayan kadın doğayla özdeşti ve bunu mitolojik anlatılarla da sağlamlaştırdı. Çünkü o dönemde doğa onlar için bilinmeyen, keşfedilmeyi bekleyen bir bakire gibiydi. Kadın doğa gibi akıldışı, anlamsız, düzensiz, kaos içeren ve en önemlisi ötekiydi, erkeğin kurmuş olduğu düzenden çok başka, bilinenin dışında olumsuz pek çok şeyi içinde barındırıyordu. Kadının en önemli yetisi olan doğurganlığı işte burada doğayla ilişkilendiriliyor, kadın-doğa bağlamı ana tanrıça imgesine kadar ilerliyordu.

Ana tanrıçanın doğurganlığı ve can vermesindeki korku, sevgi ve beraberinde gelen kutsallık, erkeğin üremede rolü olduğu fark edilene kadardı. Erkek, kadının üremesinde kontrolü ele alınca ana tanrıça kavramı baba tanrıya evrildi. Toplum anayanlıdan babayanlı soy türüne geçti. Bu evrim doğanın üzerinde tahakküm kurulması fikrini oluşturdu. Böylece doğa ile kadın üzerinde hüküm sürmek arasında sıkı bir bağ oluştu.³²

“Kadınların doğa ile özdeşleştirilip aşağı sayılmasının ve bütün olumlu ideallerin erkeğe atfedilmesinin felsefi temelleri de mevcuttur. Hellen filozoflarından günümüze, genel olarak akıl, erillikle damgalanmış ve akıl alanı doğa alanından üstün görülmüştür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet belirlenimli bir akıl-doğa karşıtlığı yaratılmıştır.”³³

Bu karşıtlık Hellas'ta Pythagorasçılar tarafından çıkarılmış ayrıca kendileri toplumda cinsiyetçiliğin temelini atmışlardır. *“İlk kadın filozof olarak bilinen MÖ 600'de yaşamış Krotonlu Theano, Pythagoras'ın eşi, öğrencisi ve ilk takipçilerinden biri olmuştur. Theano'nun da içinde bulunduğu Pythagorasçılara ait karşıtlar tablosunda kadının olumsuz olan tarafta bulunduğu ve asla erkekle eşit olmadığı vurgulanır.”³⁴* Böylesi bir akıl-doğa karşıtlığında kadın, denetlenemez irrasyonel güç olarak gösterilmiş ve duygusallıkla özdeşleştirilmiştir. Doğa da kadın da belirsiz, düzensiz, bilimsiz, anlamsız olarak tanımlanıp akıl aracılığıyla üzerinde denetim kurulacak şeyler olarak görülmüştür.³⁵

³² Keskin, a.g.t., 88.

³³ Keskin, a.g.t., 89.

³⁴ Çolakoğlu, H. (2015). Antik Yunan ve Platon'da Cinsiyet Sorunu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 225.

³⁵ Keskin, 2011, 89.

Bu düşünceleri destekleyen bir başka filozof ise Aristoteles (MÖ 384-322) idi. Ona göre kadın ve erkek birbirinden farklı yaratılmıştı. *Poetika* (*Περὶ ποιητικῆς*) eserinde erkeğe kıyasla kadının barındırdığı eksikliklerden dolayı devletin anayasası göz önünde bulundurularak farklı bir eğitim sürecinden geçmesi gerektiğini söylerdi. Kadının eğitime önem verirdi çünkü kadınların ergin özgür bireylerin yarısını meydana getirdiğini düşünür, çocukların da geleceğin yurttaşları olacaklarını söylerdi.³⁶ Kadının *oikos* içinde evin erkeğinin kendisinin üzerinde bir devlet adamı yönetimi, siyasal bir yönetim olduğunu, kadının buna itaat etmesi gerektiğini ve bu bağlamda erkekle kadın arasında üstünlük-aşağılık ilişkisi olduğunu ifade eder.

Bunun sebebi ise ona göre; erkek, yönetmeye dışıdan daha yetenekliydi.³⁷ *Oikos*'u devletin en küçük ve en önemli bir parçası olarak gördüğü için yönetiminin de titizlikle yapılması gerektiğini savunmuştu. *Oikos* ve toplum içinde kadının yöneten değil yönetilen tarafta bulunmasının nedeni; yukarıda da bahsedildiği gibi akıl-doğa karşıtlığı ile kadın, akılsal yönünden ziyade duygusal yönü ağır basarak duygusallıkla özdeşleştirilmiş hem toplumda hem de politikada erkeğin statüsüne göre daha aşağı bir konuma getirilmiş olmasıdır.

Hellas'ın toplumsal düzeninde kadının ikinci planda olmasına yönelik diğer filozofların düşüncelerinden sıyrılan önemli bir isim vardı; Platon (MÖ 427-347). Yaşadığı çağın sınırlarını aşan *Devlet* (*Politeia* [*Πολιτεία*]) isimli eserinde mevcut olan kadının, toplumdaki statüsünü daha farklı bir konuma getirmiştir. Tasarlamış olduğu ideal devletinde kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını göz önüne almış fakat herhangi bir ayrımcılık gözetmeden ikisine de aynı işi yapabilecekleri kamusal görevler vermiştir. Kadınların erkeklerle aynı işi yapabilmelerini sağlayabilmek için erkeğe verilen eğitimin tüm nitelikleriyle kadına verilmesi yönünde fikir sunmuştur.³⁸ Verilen eğitimden sonra kadın her erkek gibi bütün işleri görebilir ancak kadın hiçbir işte erkek kadar iyi olamazdı.³⁹ Platon'un ideal devletinde amaç kadın ve erkeği eşit tutmak değildi. Kurulan devlet düzeninin daha iyi sürdürülebilmek adına erkeğin gücünden ve yaptıkları işten nasıl yararlanılabiliyorsa kadının da verilen eğitimden sonra aynısını yapabileceği düşüncesi vardı. Fakat kadın yine erkeğe denk değil yine farklılığından dolayı sözde eksikliği ön plana çıkarılmıştı. Platon tasarlamış

³⁶ Aristot. *Pol.* I. 13.

³⁷ Aristot. *a.e.*, I. 13.

³⁸ Plat. *Dev.* V. 452a.

³⁹ Plat. *Dev.* V. 455e.

olduğu ideal devletin sürekliliğini ve refahını sağlamak için kadının eksikliğini göstermiş ve kadını erkek formuna sokmak istemiş olabilir ancak öne sürdüğü fikirlerin bulunduğu toplumda farklı karşılanacağını bilmesine rağmen erkeğe en yakın seviyeye taşımış, ona, erkek statüsünde eğitim ve kamu görevi vermiştir.

Platon'un ideal devletindeki ütopyik düzende görülüyor ki var olan toplumsal düzene göre kadın ve erkeğin arasındaki fark azalmıştı. Hellas'ta bu pek mümkün olmasa da Platon döneminde kadın ve erkeğin arasında var olan toplumsal düzeni sorgulamaya yönelik bir eser ortaya koymuştur.

Hellen toplumunda cinsiyetler arasındaki farklılıklardan dolayı kültürel ve çevresel faktörlerin etkisiyle cinsiyet ayrımcılığına gidilmiştir. Bu ayrımcılığın da öncelikle *oikos*da başladığı görülmüştür.

Her iki cinse verilen eğitimle toplumda eşit olmadıkları fikri küçük yaşta zihinlerinde filizlendi. Eğitim süreçlerindeki farklılıklarla, birbirinden uzaklaşan kadın ve erkeğin içlerinde barınan fikir filizlenerek giderek büyüdü, büyüdü ve birbirlerine ulaşamadıkları sınırlar oluşturdu. Kadın annesinden gördüğü eğitim ile kadınlığı, ev işlerini ve gelecekteki nesilleri üretecek anneliği öğrenirken eve kapandı, toplumun önemli mecralarında silik bir karaktere dönüştü. Kadının yaşam alanı evin sınırları içinde kaldı. Ayrıca dışarı yalnız çıkılması istenmezdi. Devlet ve hukuksal işlerinde bile tek başına söz sahibi olamazdı. Mutlaka bir vasiye ihtiyaç duyardı. Devlet tarafından vatandaş olarak görülmek yerine geleceğin erkek vatandaşlarını üreten bir varlık olarak görülüyordu. Kadınlık ve annelik görevi olarak toplumun önemli ritüel ve festivallerinde görev almak dışında yaşadığı toplumda kendisine, erkeğin tam aksine sınırlı bir yer edinebiliyordu. Bunun dışında kalan sanatsal, kültürel pek çok faaliyeti, üretimi erkek yapıyordu. Çünkü bu tür konularda kadının aklı yetersizdi. Kadın aklı o kadar yetersiz görülüyordu ki yukarıda bahsedildiği üzere, erkek çocuğunun eğitimini bile onun aklına emanet etmiyorlardı.

Kadının erkekten hem fiziksel hem de zihinsel farklılığı iki cinsin arasında alt-üst ilişkisine dönmüştü. Erkek yöneten, kadın yönetilen taraftaydı. Kadın ne yapsa erkek kadar iyi yapamazdı. Erkek evine eş ve baba olup toplumun her kesiminde söz sahibi ve cinsel yönden özgürken, kadından erkeğinin kendi üstündeki hakimiyetini kabul edip kocasına sadık olmak zorunda olması, evinde kadınlığını ve anneliğini yapması beklenirdi. Hellas'ta kültürel ve çevresel faktörlerin getirmiş olduğu etkilerle her iki cinsin de toplumdaki farklı konumları

ile var olan düzeni destekleyen erkek yönlü edebi, sanatsal, felsefi eserler ortaya çıkmıştır. Bu sayede ortaya çıkan eserler dönemin toplumsal düzenini anlamakta yardımcı olmuştur. Böylece Hellen toplumunda cinsel kimliğin durumu incelenerek evlilik ve ritüellerini daha iyi anlamak için zemin oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANTİK HELLEN DÜŞÜNCESİNDE VE HUKUKUNDA EVLİLİK

Ataerkil toplum yapısına sahip Hellen toplumunun kadın-erkek ilişkisi, kadının rolü ve evlilik ile ilgili düşünceleri, genellikle erkek düşünürler tarafından öğrenilmektedir. Erkek egemen toplumda kadının düşüncelerini tam olarak bilmeden sadece erkeğin gözlemiyle ve deneyimleriyle anlatılması toplum yapısının eksik kaldığını göstermektedir. Evlilik iki cinsin birlikteliğinden oluşmuş olsa da Hellen toplumunun baskın erilliği nedeniyle bu konudaki düşüncelerin ifadesi erkek yurttaşlarının bakış açısıyla anlatılmıştır.

MÖ 4. yüzyılda Hellen toplumunda yaşanan politik ve ekonomik değişimlerin *oikos* yaşamı üzerinde yarattığı etkiler ve dolayısıyla *oikos* içerisinde kadının rolü evliliğe bakış açısını değiştirdi. Bu yüzden düşünürler politik ve ekonomik değişimlerden etkilenerek eserlerinde bu konuları eski zamana kıyasla fikir yürütmeye ve anlatmaya değer görmüşlerdir. Özellikle Peloponnessos Savaşı'nın gerçekleşmesiyle Atina'da ortaya çıkan toplumsal değişim kadının toplum içindeki rolünün ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Kadının ev içindeki tecrit yaşamı, savaş koşullarıyla esnekleşmiştir. Savaşın getirdiği ekonomik ve politik zorlukla gelen gerileme kadının toplum içinde etkin rol oynamaya başlamasını sağlamış, bundan sonraki yaşamı için ise önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir. Yaşanan erkek nüfusunun kaybıyla birlikte kadın nüfusu artıyordu. Özellikle MÖ 415'te meydana gelen Sicilya bozgunu ve hemen ardından MÖ 411'de Dekeleia işgaliyle kadınların evlerindeki tecrit yaşamı bırakıp erkeklerin yaptığı işleri yapmaya başlamaları durumun ne kadar ciddi olduğunu gösteriyordu.⁴⁰

Sparta'da yaşanan durum Atina'da yaşanan değişimden pek de farksız değildi. Savaş, aile, ekonomi ve devlet yapısını bozmuştu. Pek çok Sparta yurttaşı hayatını kaybetmiş, nüfus azalmıştı. Bu savaşın getirdiği yıkım Hellas'ın geleneksel toplum yaşantısında esneklik getirmişti. MÖ 4. yüzyıldaki bu esneklik Atina edebiyatında kadının toplumdaki rolünü mercek altına alıyordu. Hatta kadın için alışagelmış görgü ve terbiye ölçütleri gevşemiş durumdaydı. Yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlerin izleri yazılı kaynaklarda kendini birer birer gösteriyordu. Kimi düşünür kadın düşmanlığıyla kadının toplumdaki rolünü yok sayan

⁴⁰ Yalazı, E., Küçüker, S. D. (2015). Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım. *Archivum Anatolicum Dergisi*, 9 (2). 63.

fikirlerini eserlerinde beyan ederken kimi düşünür aile ve evliliğin toplumsal düzenini revize ederek, devletin refahı için idealize fikirler sunuyordu.⁴¹ Dolayısıyla yaşanan bu değişimlerin bütünü, düşünürlerde farklı etkiler bıraktı ve kendileri tarafından kadına, aileye, evliliğe genel olarak özel yaşantıya ilgi gösterilerek pek çok evlilik ve aile yaşamına yönelik eserler ortaya çıkardılar. Bu düşünürlerin bazıları hakkında kısaca biyografik bilgiler verilerek, eserlerinde yer alan kadın-erkek ilişkisi, kadının toplumda eksik olan rolü, evlilik ve evlilik yaşantısıyla ilgili söylemleri incelenecektir.

1.1. Khilon (Χηλίων): MÖ yak. 6. yy

56. Olimpiyat'ın ilk yılında MÖ 556'da Sparta'da doğan Khilon, Pisa Adası'nda ölmüştür. Cenazesi gösterişli törenlerle kaldırılmış ve heykeline şu satırlar yazılmıştır:

*“Oklarıyla korkunç olan Sparta, yedi bilgenin en büyüğü olan Khilon'u dünyaya getirdi.”*⁴²

Söylenene göre Khilon'un olimpiyatlarda ödüllendirildiğini öğrendiğinde babası Damaget, sevincinden ölmüştür.⁴³

Khilon'a ait birkaç ahlak kurallardan biri de şunlardır:

*“Sözlerine sahip olmak; üstelik bir şölen sırasında; kimseyi tehdit etmemek; bu kadın gidişindendir; dostların mutsuz olduğu sırada mutlu oldukları zamandan daha fazla aceleci davranmak; mütevazı bir evlilik gerçekleştirmek; ölenler için kötü söz sarf etmemek; yaşlılara saygı göstermek, onları yüceltmek; kendini korumak; onursuzca elde edilecek bir kazançansa, o kazancı heba etmeyi seçmek; çünkü birincisi üzüntüyü alçaklaştırır; ikincisi basit bir üzüntü yaratır; şanssızlıkla alay etmemek; öfkeyi kontrol edebilmek; Tanrıları aşağılamamak; kanunlara itaat etmek...”*⁴⁴

Oluşturduğu kendi ahlak çerçevesindeki bu söylemler kendi hayatı ve ahlak yapısıyla ilgili düşüncelerini açıkça ifade eder. Ayrıca öğütlerinde ev ve düğün ile ilgili konulara şöyle değinmiştir;

“Kimseyi tehdit etme: çünkü kadınca bir davranıştır...”

⁴¹ Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 63-64.

⁴² Sena, C. (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi I A-D*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 388.

⁴³ Diog. Laert. I. 68-70.

⁴⁴ Sena, 1974, 387.

Masraflı düğün yapma!

Evini güzel çekip çevirmeyi öğren!”⁴⁵

Khilon, *oikos* içinde ekonomik bilginin ne kadar önemli olduğuna dair ilk ciddi uyarı yapan düşünürlerden biri olmuştur. Evlilik sürecindeki hazırlıkların ekonomik açıdan masraflı olduğunu belirterek, bu konuda uyarıda bulunmuştur.

1.2. Kleobulos (Κλεόβουλος): MÖ yak. 6. yy

Yedi bilgeden biri olarak gösterilir. Diogenes Laertios, Kleobulos’un Miletos yakınlarındaki Carie’de doğduğunu, Mısır’da felsefe öğrendiğini, Herakles’in soyundan geldiğini söylemiştir. Fakat buna inanılsa da Rhodos kralı Euagoras’ın oğlu olarak Lindos Adası’nda doğmuştur. Kleobulos, Mısır’da kahin ve rahibeler yardımıyla bilimi öğrenmiş, babasının vefatından sonra yönetimi idare etmiş ve 70 yaşında 55. Olimpiyat’ta hayatını kaybetmiştir. Birkaç manzume parçası ve Solon için kaleme aldığı mektup dışında bir eseri kalmamıştır.⁴⁶

Diogenes Laertios’ un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Βίοι Καίτε Μαίτ Ν Εὐδοκίμ Ν Φίλοζοφ) eserinde Kleobulos’un ahlak ve hayat anlayışını anlamada yol gösteren bilgiler aktarmıştır. Bunların bir kısmı:

“Asil düşüncelerin olsun; nankör olma; kendini beğenmiş olma; dostunla dostluğunu pekiştir, düşmanınla dost olmak için yardımcı ol. Çünkü dostların kırgınlıklarından, düşmanların art niyetlerinden korkulmalı; çocuklarını iyi yetiştir, kötü sözlerden uzak dur; şiddetten uzak dur; Yanılgıya düşene gülme, böyle yapanlara nefretle yaklaşılır...”

Kız çocuklarıyla ilgili olarak düşüncelerinde Kleobulos’un öğütlerini Diogenes Laertios, şu şekilde ifade etmiştir:

“İnsan kızlarını evlendirmeli, diyordu, genç kızları yaşından ötürü, kadınları olgunluğundan ötürü, genç kızların da eğitilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.”⁴⁷

Dönemine göre kız çocuklarının eğitilme fikri pek çok filozofa göre farklı bir o kadar da kadının toplumdaki yerini desteleyen bir düşünce olmuştur.

⁴⁵ Diog. Laert. I. 68-70.

⁴⁶ Sena, 1974, 406.

⁴⁷ Diog. Laert. I. 89.

Evlilik ile ilgili söylemleri dikkate değerdir. “(...) çocuklarını eğit... yabancının önünde karınla ne seviş ne dövüş: ilki aptallığın, ikincisi deliliğin işaretidir. Kendi benzerinle evlen: çünkü kendinden yüksek bir kadınla evlenirsen, kayınların başına efendi kesilir.”⁴⁸ Evlilikte eşler arasında yaşanan özel ilişkinin toplum içinde yaşanmaması gerektiğini ifade etmesi mahremiyet kavramına önem verdiğini göstermektedir. Maddi yönden güçlü bir çeyize sahip bir kadının ve ailesinin burada evlilikte ne kadar söz sahibi olabileceğini göstermiştir. Kendi dengin derken maddi yönden dengin biriyle birlikteliğin daha mantıklı olacağını düşünmüştür.

1.3. Pittakos (Πιττακός): MÖ 612-569

Yedi bilgeden biri olan Mytileneli Pittakos, Diogenes Laertios’un anlatımına göre 52. Olimpiyat’ın üçüncü yılında, 569 yaşında yetmiş yaşındayken vefat etmiştir. Mezar taşında “Ey Pittakos, seni doğuran vatan, kutsal Lesbos Adası, senin ölümüne ağlıyor” yazılıdır. Aristoteles, Pittakos’un hükümet oluşturmadığını fakat kanunlar yazdığını,⁴⁹ bu kanunlardan birinin de sarhoşken işlenen suçların iki katıyla cezalandırılması olduğunu anlatır. Diogenes Laertios ise Mytilene kentini on yıl yönettiğini aktarmıştır. Yine Aristoteles’in anlatımıyla Pittakos’un, Antimenid ve ozan Alse’nin önderliğinde sürgünlerin istilasına karşı tyran olarak seçildiği bilinmektedir.⁵⁰

Diogenes Laertios, Pittakos’un hazırladığı kanunlarla ilgili bir kitabı olduğunu, ayrıca oldukça kibirli bir kadınla evlendiğini aktarır.⁵¹

Anlatıldığına göre bir delikanlı kendisine evlilik hakkında danıştığında Kallimakhos’un *Epigramlar*’da dediği gibi şöyle cevap vermiş;

“Atarneuslu yabancı, Hyrradios’un oğlu Mytileneli Pittakos’a şöyle bir soru sordu: Karşımda iki tür evlilik var, sevgili dedeciğim: biri, varlığı ve soyu sopuyla bana uygun bir gelin; öbürü ise beni aşıyor. Hangisi daha iyi? Haydi bana akıl ver, hangisiyle evleneyim?” O da yaşlıların silahı olan bastonunu kaldırıp, “İşte şunlar sana son sözü söyleyecekler” d.edi: Geniş bir üç yol ağzında çocuklar vura vura hızla topaç çeviriyorlardı. “Onların izinden git!” dedi. O da onlara yaklaştı. Çocuklar şöyle dediler: “Onu kendine çek!” Yabancı

⁴⁸ Diog. Laert. I. 91-92.

⁴⁹ Aristot. *Pol.* 2. 9. 54.

⁵⁰ Aristot. *Pol.* 3. 9. 54.

⁵¹ Sena, C. (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi III I-O*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 618.

*bunu duyunca, çocukların sözüne uyup, zengin evine girmekten vazgeçti. Kendisi gibi sade karısını küçük evine getirdi, “İşte sen de böyle Dion, onu kendine çek!”*⁵²

Anlaşılan o ki bu öğüdü kendi durumundan feyiz alarak söylemiştir. Çünkü karısı kendisine göre daha soylu bir aileden gelme olduğu için (eşi Penthilos’un oğlu Drakon’un kız kardeşiydi) Pittakos’a fazla yukarıdan bakıyordu.⁵³ Bu durumda daha önce bahsedildiği üzere kadının hem soy olarak hem de maddi olarak erkeğinden üstün olması düşünürlerin onayladığı bir evlilik biçimi değildi. Erkek kadına karşı olan egemenliğini kendisine denk veya aşağıda olan kadına karşı daha kolay yapabiliyordu.

1.4. Sophokles (Σοφοκλῆς): MÖ 497-406

Yüzden fazla eseri olduğu bilinen Kolonos doğumlu Sophokles’in günümüze ulaşan eserleri yalnızca yedi tanedir. Silah üreticisi olan babasının ismi Sophillos’tur. MÖ 497 – 406 yılları arasında yaşayan Sophokles için Atina’nın çeşitli yerlerinde heykeller yapılmıştır.⁵⁴

Atina’nın en parlak döneminde yaşayan Sophokles’in çocukluğu Pers Savaşları’yla geçmiştir. Delos Birliği’nin Atina İmparatorluğu’na dönüşerek sonrasında yıkılışına şahit olmuştur. Yaşadığı vatanın önemli tarihsel süreçlerine tanık olmasıyla birlikte çağdaşlarının da Hellas için önemli kişiler olduğu bilinmektedir. Müziğe karşı ilgisiyle bilinen Sophokles, MÖ 480’de Salamis Deniz Savaşı’nın kutlamalarında gençler korosunun yönetimini almıştır. MÖ 468’deki Büyük Dionysia bayramında katılım gösterdiği ilk tiyatro oyununda çağdaşı Aiskhylos’dan daha iyi bir başarı göstererek birinci olmuştur. Ayrıca o Euripides ve Aiskhylos gibi kendisini davet eden kralların davetlerini kabul etmek yerine Atina’dan siyasi ve askeri görevleri dışında ayrılmamıştır. Sikyonlu Hetaira⁵⁵ Theoris’ten Ariston, resmi eşi Nikostrate’dan de Iophon adında iki oğlu vardır. Ariston’un oğlu genç Sokrates ve Iophon da bilinen tragedya yazarlarıydı. Sophokles, kendi çevresindeki Sokrates’in hocası Arkhelaos, filozof Ion, ressam Polygnotos ve komutan Kimon gibi Atina’nın en iyi döneminde yaşamış, değer verilen önemli bir bilgeydi. Çağdaşı olan Euripides ile rekabet içindeydi. Sophokles, eserlerinde Euripides gibi olanı anlatmak yerine o, olması gerektiği gibi anlatırdı.

⁵² Diog. Laert. I. 79-80.

⁵³ Diog. Laert. I. 81.

⁵⁴ Çelgin, G. (1990). *Eski Yunan Edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 18.

⁵⁵ *Hetaira (Εταίρα)*: Erkeklerle tüm *symposion*larda eşlik eden dans, edebiyat, müzik üzerine eğitim almış kültürlü, genç ve güzel kadın(lar). Ayrıntılı bilgi için bkz., Şahin, N. (2013). *Antik Dönemde Anadolu’da Kadın*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları. 37.

Ayrıca Aristoteles, Sophokles'in eserlerini ve kişiliğini takdir ettiğini kendi eserlerinde belirtmiştir. Örneğin *Poetika*'sında Sophokles'in tragedyaya getirdiği yeniliklerden söz eder. İlk kez sahne dekoru kullandığını, koro sayısını arttırdığını ve karakterlerin “*Bizim gibi, ama bizden daha soylu*” olduğunu söylemiştir.⁵⁶ Birçok araştırmacıya göre de Atina tragedyasını olgunluğa ulaştıran yazar Sophokles'tir. Özellikle diyalogları artırmış, koro şarkılarını azaltmıştır. Ancak azalan şarkıların dil ve sanat bakımından daha yüksek bir seviyeye çıkmasını sağlamıştır.⁵⁷

Sophokles'in günümüze kadar gelen yedi tragedyası ve kaleme alınış tarihleri şöyledir: *Aias* (450-442 [*Αἴας*]), *Trakhisli Kadınlar* (440 [*Τραχίνιαι*]), *Antigone* (441 [*Ἀντιγόνη*]), *Kral Oidipus* (430 [*Οἰδίπους Τύραννος*]), *Elektra* (418-410 [*Ἠλέκτρα*]), *Philokteles* (409 [*Φιλοκτήτης*]), ve *Oidipus Kolonos'ta* (406 [*Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*]).⁵⁸

Euripides gibi o da eserlerinde, kadın-erkek ilişkisi, kadının toplumdaki yeri ve evlilik üzerine düşüncelerini yansıtmıştır. Bunlardan biri; *Elektra* adlı eseridir. Esere isim veren Elektra karakteri üzerinden olması gereken ve istenen ideal Hellen kadının profili çizilmektedir. Elektra'nın ruhunda; ıstırap, sevgi, görev bilinci, fedakarlık, erdem, tevazu, ailesine bağlılık ve sadakat mevcuttu. Elektra'nın hikayesini Euripides ve Aiskhylos da yazmıştır fakat onlarda Elektra karakteri geri planda tutulmuştur. Sophokles, Elektra'nın baş karakter olduğu bir oyun yazmış ve onun duygu durumlarıyla birlikte trajik hikayesini anlatmıştır. Hikaye aslında Troia Savaşı'na kadar uzanır. Kardeşine destek olmak isteyen Agamemnon, savaşa katılabilmek için uygun şartları sağlamak adına Artemis'e Iphigenia'yı kurban eder. Bunun acısına dayanamayan karısı Klytaimnestra acısını dindirmek ve intikamını almak için aşığı Aigisthos'la kocasını savaştan gelince öldürür. Babasının ölümüyle baş edemeyen Elektra durmadan ağlar.⁵⁹ Babasına olan sevgisi o kadar fazladır ki

⁵⁶ Sophokles, (2017). *Antigone*. (Çev. Çokona, A.) (6. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Sunuş vi-viii.

⁵⁷ Çelgin, 1990, 78.

⁵⁸ Sophokles, 2017, Sunuş, vii.

⁵⁹ *Elektra'nın sürekli ağlaması babasına aşırı düşkünlüğünden kaynaklanır. Bu durum Elektra Sendromu olarak bilinmektedir. Elektra Sendromu kısaca; küçük yaşta kız çocukların babalarına karşı fazla cinsel bir yakınlık hissetmeleri, bunun sonucunda da anne tarafından dışlanarak kendilerini hayattan soyutlamaları olarak tanımlanmaktadır.* Ayrıntılı bilgi için bkz., Aydılek Çiftçi, M. (2011). *Öğretmenlerin ve Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeye Sahip Anne-Babaların Cinsiyet Rollerini Algısının 60-72 Ay Arası Çocukların Oyuncak Tercihleri ve Akran Etkileşimleri ile İlişkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana. 12-13. Sophokles, diğer iki tragedya yazarına göre, Elektra karakterini yüceltmesiyle birlikte *Antigone* eseri dahil, kadın karakterlerin iç dünyalarına yöneldiğini göstermektedir. Aslında Elektra'nın iç dünyasının anlatımı Antik Hellen toplumunun cinsel psikanaliz çözümlemesinin yapılmasını sağlar. Burada bir kız çocuğunun baba ve annesi ile ilişkisi dönemin aile yapısı ve cinsellik anlayışıyla ilgili ipucu vermektedir.

annesi ve aşığının eziyetlerine katlanarak yurdundan annesinin gazabına uğramaması için gönderdiği kardeşi Orestes'i bir gün babasının intikamını almasını isteyerek dönmesini bekler. Umutları tükenince kız kardeşi Khrysothemis'den annesine saldırmak için yardım ister ama kız kardeşinden umduğu desteği alamaz. Çaresizliğin içinde yüzen Elektra'nın ıstırabını hisseden Orestes geri döner ve hem annesini hem de aşığını öldürerek babasının intikamını alır.

Sophokles bir eril bakış açısıyla Elektra'nın içsel dünyasını yansıtırken içindeki ıstırabı öyle güzel yansıtır ki okuyucu ya da izleyici kendini Elektra'ya hak vermekten kendini alamaz. Halbuki bir anne evladı için yanıp tutuşurken bir kız da babasının acısıyla yanıp tutuşur ve iki kadının acısı ortak noktada buluşarak birbirlerini ortadan kaldırmayı isteyecek kadar yoğunlukta olur. Bu durum bilinen anne kız ilişkisinden çok farklı değil midir? Elektra'ya duyulan sempati annesine duyulmaz çünkü o bir koca katilidir. Bu, Hellen dünyasında dehşet verici nitelikte bir olaydır. Ve babasına düşkün olan kız,⁶⁰ annesinden intikamını erkek kardeşi yoluyla alır. Burada verilmek istenen ders; bir kadın, kocasının aldığı karar, her ne olursa olsun ona karşı saygısızlık ve itaatsizlik gösterirse, ölümüne sebep olursa eril güç tarafından cezalandırılır. Söz konusu kendi evladının yaşamı olsa dahi kadının saygısızlığı kabul edilemez. Çünkü Antik Hellen dünyasında çocuklar üzerinde hak sahibi olan onların babası ve *oikosun* yöneticisidir.

Klytaimnestra kızı Elektra ve çevresinden gelen suçlamalar karşısında kendini şu sözlerle ifade eder:

“Ben, evet ben öldürdüm, inkar etmiyorum. Ama yalnız değilim bu işte, Dike⁶¹ de onu vurdu. Aklın olsaydı senin de adalete hizmet etmen lazımdı. Çünkü o adam, yasını tuttuğun baban, Helenler arasında senin kardeşini tanrılara kurban edecek kadar katı yürekli yegane adamdı. Elbette bir baba, annenin doğurmak için çektiği ıstırabı duymamıştır, bilemez de bunu. Ama niçin, kimin uğruna kızımı feda ettiğini bana söylesene!”⁶²

Ayrıca Antik Hellen toplumundaki mitolojik hikayelerin çoğu ensest ilişkiler üzerine kuruludur. Elektra'nın hikayesi de bunu yansıtan hikayelerden biridir.

⁶⁰ Kız çocuğunun babasına bağlılığı Hellen inancında da kendini gösterir. Zeus'un kızları babalarına bağlılıklarıyla bilinir. Özellikle Athena ve Zeus'un baba-kız ilişkisi buna örnektir.

⁶¹ Dike: Zeus'la Themis'in kızları ve Moiraların (Kader Tanrıçaları) kardeşlerinden biri olan Adalet kavramını temsil eden belirsiz soyut bir varlıktır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Grimal, 2012, 286.

⁶² Soph. *El. II*. 18.

Klytaimnestra karakterinde çocuğunun acısını yaşayan bir anne gösterilmektedir. Her ne kadar tanrının isteği olarak kurban edilse de kızı, acısı inancının önüne geçmiştir. Bu yüzden Dike'nin yardımıyla adaleti sağladığını düşünmüştür. Burada eril bakış açısıyla gözlemlenen bir anne karakter canlandırılmaktadır. Bundan dolayı Sophokles'in bilinen tarzıyla olan değil olması gereken anlatıldığı için bu durum Hellen kadınının ideal formuna uygun olmadığı için, kötü yansıtılmış ve cezalandırılmıştır.

Sophokles'in *Antigone* eseri ise; Kral Oedipus ile başlayan Oedipus Kolonos'ta ile devam eden bir üçlemenin son tragedya eseridir. Eser; Antigone'nin ağabeyleri Eteokles ve Polyneikes'in ölümüyle amcaları Kreon'un en yakın akraba vasfıyla tahta geçmesiyle başlar. Amcaları Kreon'un yurdunu soylu bir yurttaş gibi savunan yeğeni Eteokles'in kahramanlara yaraşır bir törenle gömülmesini isterken kardeşi Polyneikes'in vatana ihanetten dolayı ölüsünün gömülmeden etraftaki canlılar tarafından yenilmesini göze alarak öylece bırakılmasını emreder. Antigone ise kardeşine yapılan bu haksızlığı reddeder. Kimsenin karşı gelemediği amcası Kreon'unun emrine itaat etmez. Kardeşinin geleneklerine uygun bir şekilde gömülmesi ve cenaze ritüelinin yapılması için elinden geleni yapar. Oyunun başında Antigone kardeşi Polyneikes'in cesedinin gömülmesi için kız kardeşi Ismene'den yardım ister. Ancak Ismene amcası ve kralı Kreon'un emrine karşı gelmek, yasasını çiğnemek istemez ve kardeşine yardım edemeyeceğini söyler. Aralarındaki diyalog şöyle geçer:

“ISMENE

...

Kralın buyruklarını hiçe sayar, yasalara

karşı çıkarsak, yapayalnız kalan bizleri

nasıl bir son bekler, bir düşünsene!

Aklından çıkarma sakın, kadınız biz,

altından kalkamayız erkeklerle mücadelenin.

Bizi yönetenler bizden güçlü, şimdikinden

acı bile olsalar boyun eğmeliyiz emirlerine

...

ANTIGONE

Sana yalvarmayacağım. Artık istesen de

kabul edemem yardımını. Nasıl doğru

buluyorsan öyle yap, ben hayatım

pahasına da olsa gömeceğim ağabeyimi.

Tanrıların onayladığı bir suçu işleyerek,

yanına uzanacağım sevgili ağabeyimin.”⁶³

Ismene'nin bu davranışı hem *polis*in yasaları çiğnememek hem de Kreon'a karşı gelmek istememesindendir. Ayrıca yasanın temsilcisi Kreon'a yani bir erkeğe karşı gelmeyişi Sophokles'in olması gerekeni ifade ettiği gibi, Ismene karakteri üzerinden kadının erkeğe karşı itaatsizliğinin olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ismene kardeşini geri çevirışıyle yazılı olmayan bir yasaya, geleneğe uymuş, Antigone ise, kardeşinin geleneklere uygun defnedilmesini isteyen, ailesine ve köklerine bağlı fakat bir o kadar da yasaya, erkeğe karşı itaatsizliğiyle cesaretli ve başına buyruk bir portre çizmiştir.

Antigone yasaya karşı gelişinin bir bedeli olduğunu biliyordu. Öldürüleceğini bilmesine rağmen kardeşinin cenaze ritüelini gerçekleştirir. Kral Kreon, Polyneikes'in gömüldüğü haberini alınca öfkeden deliye döner ve bunun sorumlusunun kim olduğunu sorar. Bunu gerçekleştiren kişinin Antigone'nin olduğunu öğrenince şaşkına döner. Bunu yapmaya bir kadın nasıl cesaret edebilirdi ki? Yaşadığı hayreti Sophokles kitabına şöyle aktarır:

“KREON

Bilmiyor muydun şu yaptıklarını yasaklayan buyruğumu?

ANTIGONE

Biliyordum tabii, bilmeyen mi kaldı?

⁶³ Soph. Ant. 50-75.

KREON

Ve buna rağmen yasayı çiğnemeye cüret ettin!

ANTIGONE

Evet, çünkü Zeus öyle demiyor

ve yer altı tanrılarının yanında yaşayan Dike

öyle yasalar buyurmadı insanlara.

Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız,

yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından

önemli olamaz. O yasalar dün ya da bugün

yürürlüğe girmede, ezelden beri vardılar

...

KREON

Bu kız yasalara karşı gelmeye

cüret ederken ne yaptığını iyi biliyordu,

şimdi de marifetiyle gururlanıp

eğlenerek bize hakaret ediyor.

İktidarımı hiç ceza görmeden çiğnerse böyle,

bana değil ona erkek denilecek.”⁶⁴

Antigone geleceğe uygun olarak kardeşini gömmesi, polisin yasalarına aykırı olduğunu dolaylı olarak da yasanın temsilcisine karşı geldiğini biliyordu. Ve bu karşı gelişini bir kadın olarak yapmış, yaşadığı erkek egemen dünyada erilliğin otoritesine karşı gelmiştir. Ayrıca bu davranışını Dike'nin gücüyle tanrısal adaletin yasasına dayandırır ve *polisin*

⁶⁴ Soph. Ant. 445-485.

yasasını hiçe sayar. Bu hiçe sayış hayatına mal olmuştur.⁶⁵ Antigone'nin itaatsizliğine karşılık Kreon onun diri diri bir mağaraya kapatılmasını ve orada can vermesini istemiştir. Kreon'un oğlu Haimon ise Antigone'nin nişanlısıdır ve bu cezaya karşı gelir. Fakat verdiği karardan dönmek istemeyen Kreon oğlunun mutluluğu pahasına otoritesinin sarsılmasını göze alamaz ve oğlunun itirazını kabul görmez. Öncelikle oğlunun nişanlısını ölüme mahkum eden baba Kreon'un ağzıyla Sophokles konuyla ilgili aşağıda gösterilen önemli bilgiler verir;

“Tohumu ekecek başka tarla bulur oğlum⁶⁶

Burada bahsedilen tohum erkeğin spermeleri, tarla ise kadının döl yatağı yani rahmidir. Bu önemli analogik durum Iasion ve Demeter'in Hieros Gamos'unu hatırlatır.⁶⁷

Oikosda babanın otoriterliği üzerine Kreon şu cümleleri dile getirir;

“Her şey feda edilmeli babanın bir buyruğuyla.

İnsanlar bu yüzden uysal çocuklar doğurup

Evlerinde huzur içinde yaşamayı düşler.”⁶⁸

Oikosda babanın sözü tıpkı polisin yöneticisi gibi değerlidir. Babanın otoritesi devleti yönetenin otoritesiyle bir görülür. Kreon, bir baba olarak çocuğunun mutluluğundan ziyade kendi otoritesinin sarsılmaması için uğraşan bir karakterdir. Bu durum da en güzel örneklerdendir.

Babasını ikna edemeyen Haimon, nişanlısını cezası verildiği mağarada kendini astığını görür. Bunun üzerine Haimon da nişanlısına yer altında kavuşmak için intihar eder. Oğlunun intiharını öğrenen Kreon'un eşi Eurydike evladının kaybına dayanamaz ardından o da intihar eder. Böylece Kreon pişmanlığı ve yalnızlığıyla baş başa kalarak tahtının varisini de kaybederek hayatına devam eder. Bu trajik olay gösteriyor ki yasaya yani dolaylı olarak erilliğin gücüne ve otoritesine karşı gelen baş karakter bir kadın. Onun göstermiş olduğu baş kaldırış, erkek egemen dünyaya bir tehdit unsurudur. Bu nedenle eril güçler tarafından ortadan

⁶⁵ Antigone'nin itaatsizliği ile Klytaimnestra'nın kocasına olan itaatsizliği benzerdir. Her iki kadının da eril güce baş göstermesi ikisinin de hayatına mal olarak cezalandırılmıştır. Sophokles bu iki eserinde de eril gücün ne kadar baskın ve acımasız olduğunu göstermektedir.

⁶⁶ Soph. Ant. 565.

⁶⁷ Bkz., Tezin 2. Bölümünün 2.1.3. başlığında bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁶⁸ Soph. Ant. 640.

kaldırılmıştır. Özellikle bu eser, Antik Hellen toplumunda cenaze ritüellerinde kadının önemini ayrıca geleneklere ve aileye bağlılık konusunda kadının değerini göstermiştir.

Sonuç olarak, Sophokles'in Antigone'sinde kendinden ödün vermeyen, inandığı şeyler doğrultusunda canı pahasına hedefini gerçekleştiren, antik Hellen ideal kadının tam tersine, güçlü bir karakter sergilenmektedir. *Elektra* ve *Antigone* eserlerinde görüldüğü gibi Sophokles böylesine güçlü karakterli kadınları baş rol vermeyi seviyor gibi görünmektedir. Olması gerekenin dışında, farklı ve güçlü bir kadın özellikle dönemin şartlarına göre oldukça cüretkar görünüyor. Buna rağmen olanı değil olması gerektiği gibi yazan Sophokles, eserlerinde böyle kadınlara yer vermesi önemlidir. Tüm erilliğiyle erkek egemen dünyasını savunmasına karşın baş karakterindeki güçlü kadınlar Hellen ideal kadının dışında kalmış ve bu kadınlar alttan alta Hellen kadının toplumsal rolünü revize etmiştir.

1.5. Euripides (*Εὐριπίδης*): MÖ 480-406

MÖ 480'de, Perslerle Hellenler arasında gerçekleşen Salamis Deniz Savaşları sırasında, Salamis Adası'nda doğan Euripides'in babası meyhaneci Mnesarkhos ya da Mnesarkhides, annesi manav Kleito'ydu.⁶⁹ İyi bir eğitim almış ve resim alanına ilgi göstermiştir. Anaksagoras, Protagoras ve Prodikos'ın öğrenciliğinde bulunmuştur. Euripides trajik metinler yazmaya henüz 18 yaşındayken başlamıştır. Yaklaşık 100 oyun yazmış, oyunlardan ilk birinciliğini yaklaşık MÖ 440 yılında elde etmiştir. Toplamda beş birinciliği mevcuttur.⁷⁰ İki kez evlenen Euripides, ilk eşi olan Mnesilokhos'un kızı Khorili'den Mnesarkhides, Mnesilokhos ve yine adaşı Euripides isimlerinde üç oğlu olmuştur. Ahlıksız bir yaşam sürmesi sebebiyle ilk karısını boşamış, ikinci karısıyla da mutlu bir evlilik sürdürememiştir. Antik yazarlar eserlerinde kadınları kötü göstermelerinin sebebini kendi başarısız geçen evlilikleriyle açıklamaya çalışırlar.⁷¹ Euripides, döneminde kendi kişisel kütüphanesine sahip olan ilk kişilerdendir. Bazı kaynaklara göre ise bu kütüphanenin haricinde dünyanın ilk tiyatro koleksiyonuna sahiptir. Sahip olduğu kütüphane ve koleksiyona göre kendisinin zengin ve soylu bir aileden geldiği görüşün gerçekliğini kuvvetlendirmiştir. Yaşamı boyunca Aiskhylos ve Sophokles gibi net bir kararlılıkla değil, kuşkularla yaşamış ve tanrılar ile ilgili kabul edilen inanç ve sisteminin karşısında yer alan Anaksagoras, Sokrates

⁶⁹ Euripides. (2018). *Medea*. (Çev. Çokona, A.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Önsöz v.

⁷⁰ Gülhan, H. (2018). *Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheonu ve Dini Ritüeller*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı. 113.

⁷¹ Euripides, 2018, Önsöz vii.

ve Protagoras gibi filozoflar ile kurduğu yakın ilişkiler, Euripides'in hayatına ve eserlerine yansımıştır. MÖ 406 yılında ölene değin hayatını şüphecilik ile geçirmiştir.⁷²

Euripides'in günümüze ulaşan 18 eseri mevcuttur. Bunlar: *Alkestis* (MÖ 438 [Ἀλκηστις]), *Medea* (MÖ 431 [Μήδεια]), *Hippolytos* (MÖ 428 [Ἱππόλυτος]), *Hekabe* (MÖ 424 [Ἑκάβη]), *Andromakhe* (MÖ 420/6 [Ἀνδρομάχη]), *Heraklesoğulları* (MÖ.430 [Ἡρακλεῖδαι]), *Yalvarıcılar* (MÖ 420/418 [Ἰκέτιδες]), *Troialı Kadınlar* (MÖ 415 [Τρωάδες]), *Elektra* (MÖ 412 [Ἠλέκτρα]), *Helene* (MÖ 412 [Ἑλένη]), *Çılgın Herakles* (MÖ 416 [Ἡρακλῆς μαινόμενος]), *Ion* (MÖ 413 [Ἴων]), *Iphigenia Tauris'te* (MÖ.412 [Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις]), *Orestes* (MÖ 408 [Ὀρέστης]), *Fenikeli Kadınlar* (MÖ 408 [Φοίνισσαι]), *Iphigenia Aulis'te* (MÖ 406 [Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι]) ve *Bakkhalar* (MÖ 406 [Βάκχαι]), olarak sıralanabilir.⁷³

Euripides, Hellen tragedya yazarlarının en ünlü karakteridir. Onun farklı karakteri Hellen tiyatrosunu ilginç kılmıştır. En önemlisi de o, kadın ruhunu kendi döneminin yazar ve düşünürlerine göre daha iyi aktarabilen kişidir. Euripides, kadın-erkek ilişkisi, kadına ve evliliğe dair düşüncelerine eserlerinde yer vermiştir. Bunlardan biri Medea'dır. Kitabın ismini veren baş karakter kocasına öfkesinden dolayı kendi çocuklarını öldürecek kadar hırslı ve acıma yetisini kaybeden bir kadındır. Kocasını Iason için ailesini felakete sürüklemiştir. Fakat Iason'un iktidar hırsı nedeniyle sadakatsizce davranması Medea'yı çılgına çevirmiştir. Kocasına karşı sadık olmasına ve yaptığı fedakarlıklara karşı ondan böyle bir davranış görmesi, kocasına ceza verme istemine yol açmış. Canını acıtmak için de çocuklarını ve müstakbel ikinci eşini öldürerek ülkeyi terk etmiştir. Medea, aşkı uğruna ailesinin felaketine neden olmuş ve kocasından intikam almak için çocuklarını öldürmüş canı ve hırslı bir kadın olarak gösterilmiş; ancak kocasına sadık ve dürüst davranmış, onun hayatını kurtarmıştır; Iason ise ona ihanet etmiştir. Medea'nın serzenişi dizelere şu şekilde yansımıştır:

“Yuvamı, babamı terk ettim ve sağduyudan

uzaklaşıp duygularıma kapılarak

seninle Iolkos taraflarına, Pelion'a geldim.

...

⁷² Gülhan, 2018, 113.

⁷³ Gülhan, a.g.t., 114.

Benden bunca iyilik gördükten sonra da bize ihanet ettin

aşâğılık adam. Çocukların varken başka bir aşkın peşine düştün.

...

Nereye gideyim şimdi? Sana yaranmak için

ihanet ettiğim vatanıma ve babama mı,

yoksa Pelias'ın zavallı kızlarına mı?

Babalarının katilini nasıl karşılasınlar?

Sen de bütün bunlara karşılık,

beni Hellen kadınlarının en mutsuzu kıldın!”⁷⁴

Sonrasında Medea, Hellen kadının yaşadığı hayatı eleştirel bir dilde anlatır:

“Yaşayan ve düşünebilen bütün varlıklar içinde

En acınacak halde olanı biz kadınlarız.

Önce, açık arttırmaya girercesine, kendi paramızla

Bir koca, bedenimize bir efendi satın alırız.”⁷⁵

Kötülük üstüne daha da beter bir kötülüktür

Bu yaptığımız. Aldığımız adam iyi mi, kötü mü,

Tamamen şansa kalır. Boşanmak, kadının kusuru

Gibi görünür, hayır diyemez hiç kocasına.

Başka bir ortamda, farklı geleneklerle karşılaşan,

Erkeğine nasıl davranması gerektiğini babasının

⁷⁴ Eur. Med. II. 485-510.

⁷⁵ Medea burada, Hellas'ta var olan *drahoma* geleneğinden bahseder.

Evinde öğrenemeyen kadın ise kahin olsa yeridir.

Büyük zahmetlere katlanarak bunları başarır,

Kocamıza evlilik bağlarının baskısını hissettirmezsek

Ne mutlu bize, başaramazsak ölsek evladır.

Oysa erkek, eşiyle birlikte yaşamaktan sıkıldı mı

Evden dışarı çıkıp ruhunu dinlendirebilir.

Kadınlar ise tek bir kişiye yöneltmeli dikkatlerini.

Bizim, evimizde, güya tehlikelerden uzak

Yaşadığımızı, oysa kendilerinin ellerinde silahlarla

Savaşıklarını söylerler. Büyük yanlışları var!

Bir kez doğuracağıma, üç savaşta savaşmayı yeğlerdim.⁷⁶

Kadın her zaman korku içindedir, gücü yoktur

Savaşmaya, bakmaya bile dayanamaz silahlara.

Ama evliliğinde ihanete uğradığını fark ederse

bulamazsın ondan vahşi kan dökücüyü. ”⁷⁷

İşte burada görülmektedir ki, Medea’nın ağzından Euripides’in kaleminden kadının yaşadığı zorluklarla dolu mutsuz hayatı anlatılmaktadır. Bununla birlikte genç kızlıktan kadınlığa ve hemen ardından anneliğe geçişteki süreci kısaca anlatmış. Bir erkek gözünden bu kadar çarpıcı ve açık bir söylem ilgi çekicidir. Aslında burada görülmektedir ki Euripides kadının yaşadığı zorlu hayatın farkında ve toplumun buna dikkat çekmesini ister gibi bu konuya özellikle odaklanmıştır. Özellikle bunu bir erkeğin gözlemiyle kadının ağzından anlatmak, Euripides’in empati yaptırmaya çalıştığını gösteriyor.

⁷⁶ Kadını erkek karşısında yücelten bu durum dönemin örf ve adetlerine ters düşmekteydi.

⁷⁷ Eur. Med. I. 230-265.

Kadının gündelik yaşamını gerçekçi bir şekilde ifade etse de Euripides, Pandora hikayesini anımsatırcasına hem Medea'nın hem de Iason'nın dilinden düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

“MEDEA

Ayrıca... biz kadınlar kararsız kalırken iyilikler hususunda,

Yaratıcı ustasıyız her türlü kötülüğün.”⁷⁸

IASON

“Öyle bir hale geldiniz ki siz kadınlar,

Cinsel hayatınız iyiiken havalara uçuyorsunuz

Mutluluktan, bozulunca da nefret ediyorsunuz

Bütün güzelliklerden. Başka bir şekilde

Çocuk sahibi olmalıydı insanlar,

Var olmamalıydı hiç kadın cinsi. Hiçbir

Kötülük kalmazdı dünyada o zaman.”⁷⁹

Medea eşinin sadakatsizliğinden sonra acısı o kadar büyüktür ki histerik haline yenik düşerek mantığını bir kenara bırakır ve annelik duygularından feragat ederek eşini yaralamak adına çocuklarını öldürür. Dizelerde şöyle geçmektedir:

“Dayanamıyorum,batsın gitsin bütün kararlarım,

oğlularımı yanıma alıp gideceğim bu ülkeden.

Babalarını üzme uğruna ne anlamı var

Kendime böyle bir kötülük yapmanın?

⁷⁸ Eur. a.g.e., I. 405.

⁷⁹ Eur. a.g.e., II. 571.

Neler oluyor bana? Düşmanlarımı cezasız bırakıp

arkamdan gülmelerine izin mi vereceğim?

Cesaret etmeliyim, nedir bu korkaklığım, nasıl

yumuşamış böyle kızgın yüreğim?

İçeri girin çocuklar!

...

Hades'in karanlık iblisleri adına,

Razı olmayacağım buna, düşmanlarımın

hakaretlerine terk etmeyeceğim çocuklarımı

(Şart olduğuna göre artık ölmeleri,

canlarını onları doğuran anaları alacak.)⁸⁰

IASON

Soyumu kurutmak uğruna nasıl saplamaya

kıyabildin hançeri kendi çocuklarına?

...

Benimle dünyaya getirdiğin iki çocuğu,

bir aşk ve bir evlilik yüzünden öldürdün.

Hiçbir Hellen kadını cesaret edemezdi böyle

...

Senin de canın yanmıyor mu, paylaşıyor musun acımı?

⁸⁰ Eur. a.g.e., 1045-1060.

MEDEA

Doğru, ama hafifliyor acım senin kahrolduğunu gördükçe.

...

Sence yenilir yutulur bir şey midir kadınlar için ihanet?

IASON

Sağ duyulu kadınlar için öyle, ama sana göre her şey kötü.”⁸¹

Medea çocuklarını öldürerek içindeki acıyı Iason’a da yaşatmak istemiştir. Iason’un burada hiçbir Hellen kadını yapmaz yaptığını demesi bu noktada önemlidir. Çünkü Hellen kadını boyun eğen, itaatkar, sağ duyulu ve anaçtır. Fakat Medea’nın hırçın, asi, istikrarlı ve gaddar davranışı Hellen erkek egemen dünyasına oldukça uzak ama bir o kadar da erkekliğe yakın maskülen bir profili vardır. Bu nedenle Iason tarafından yadırganır. İşte burada Euripides ataerkil kültürün değerlerini bir kenara alarak kadının gücünü göstermiştir.⁸² Hatta kitabın dizelerinde koronun şu sözleri dikkat çeker:

“Onura kavuşacak kadın cinsi,

Çamur atamayacak kimse

*Bundan böyle kadınlara”*⁸³

Her ne kadar Medea, anneliğini bir kenara bırakıp intikam uğruna Iason’a zarar vermek için çocuklarını öldürme cesaretinde bulunsa da Hellen toplumunda kadın kelimesinin yanında cesaret kelimesi en son söylenecek şeydir. Ortada bir trajedi olduğu gerçek ve bundan dolayı yaşadığı duygusal durumların yoğunluğuna rağmen Medea oldukça güçlü görünmektedir. Euripides her ne kadar Hellen kadını kötülese de Medea’nın güçlü karakteri ile var olan erkek egemen dünyada alışagelmış kadın profilini yadsıyarak güçlü bir karakter ortaya koymuştur. Ama bu güçlü karakteri yine de kadını kötüleyerek, canileştirerek topluma

⁸¹ Eur. a.g.e., 1325-1370.

⁸² Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides’ten İskenderiye’ye*. (Çev. Kurtgözü, K.) İstanbul: Evrensel Yayınları. 19-20.

⁸³ Eur. Med. I. 420.

sunmuştur. Belki de kadının güçlü olması korkunç bir karakter ortaya koyarak toplum belleğinde bu şekilde özdeşleşmesi sağlanmıştır.

Tabii sadece *Medea*’da değil diğer eserlerinde de pek çok kadını kötüleyici tavırda düşüncelerini ifade etmiştir. Kısaltılmış platformların bazıları şunlardır: “*Kadınlar, kötülüğün en iyi insanlarıdır.*”⁸⁴ “*Kadınlar bir keder kaynağıdır.*”⁸⁵ Ayrıca cinsel yaşamlarının tatmin edici olması durumunda kadınların tamamen mutlu olduğunu,⁸⁶ kadının da tehlikeli olduğunu; her zaman kötü niyetli, zina uygulayan ilk sınıfın kadın olduğunu⁸⁷ ve kadınlar kötü niyetle büyüleri takılar ve iksirler kullandığını söylemiştir.⁸⁸

Euripides, erkek egemen toplumda var olmanın etkisiyle erkeğin kadından daha üstün olduğu düşüncesini *Elektra* adlı oyununda yansıtmıştır. Klytaimnestra aşığı Aigisthos’un ölü bedeninin başındayken kızı Elektra, şu ifadeleri kullanmıştır: “... *Evde erkeğin değil de kadının sözünün geçmesi utanç verici değil mi? Kent içinde, erkeğin değil de annelerinin adlarıyla anılan çocuklardan da nefret ederim.*”⁸⁹ Burada özellikle ataerkil yapısının etkisi oldukça açık görülmektedir. Annelerinin adıyla anılması bir çocuğun anaerkil dönemden kalmıştır ve Euripides, anayanlı yapıyı hatırlatıcı hiçbir geleneğe tahammülü olmadığını gösteriyor.

Ayrıca “*Iphigenia Aulis’te*” adlı eserinde de Iphigenia, kız kardeşi Elektra’nın aksine; ılımlı, sakın, sevimli ve bir o kadar da saf görünümlü bir genç kız profiline sahiptir.

Hellen toplumu için kurban edilecek olan Iphigenia bu durumu öğrendiğinde şu sözleri sarf eder:

“*Babacığm, Orpheus’un yeteneğine sahip olup*

sözlerimle istediğim insanı ikna etmeyi, şarkılarımla da

taşları peşimden sürüklemeyi başarabilseydim

öyle yapardım. Ama şimdi tek yapabildiğim

⁸⁴ Eur. a.g.e., I. 408-409.

⁸⁵ Eur. *Or.* 605.

⁸⁶ Eur. *Med.* 285, 319-320.

⁸⁷ Eur. *Ion* 1025-1330; *Ale.* 304-319, 463-465.

⁸⁸ Eur. *Ion* 617, 844, 1003; *Andr.* 33, 157. Ayrıca Bkz., Pomeroy, S. B. (1994). *Goddesses, Whores, Wives and Slaves Women in Classical Antiquity*. London: Pimlico. 72.

⁸⁹ Eur. *El.* 25.

gözyaşı dökmek, başka bir şey gelmez elimden.”⁹⁰

Sonrasında kurban edilmesiyle Hellas’ın başındaki dertten kurtulacağını öğrendiğinde tıpkı bir asker gibi vatanı uğruna ölmeyi göze alacağını göstermiş ve bundan gurur duyacağını söylemiştir:

“Kendi arzumla ölmeyi kabul ediyorum ve bunu

korkmadan, onurumla yapacağım.

Haydi anne, sen de düşün, doğru söylemiyor muyum?

Şimdi bütün Hellas’ın gözü benim üzerimde!

Gemilerin denize açılması ve Troia’nın yıkılması

bana bağlı. Barbarlar ülkemden bir daha

kadın kaçırmazın diye Helene’yi kaçıran

Paris benim sayemde cezalandırılacak.

Ölümümle ülkemi arındıracağım ve Hellas’ı

kurtardım diye adım sonsuza kadar minnetle anılacak.

...

Bir erkeğin hayatı binlerce kadına bedeldir...”⁹¹

Son cümlesiyle Antik Hellen döneminde pek çok erkek yurttaşın hayatı bir genç kızın hayatından daha kıymetliydi. Çünkü devletin üstün cinsi erkekti. Hayatında var olan her şey; düzen, kural, yaşam, hatta doğa erkeğin dünyası içindi.⁹² Buradaki trajik durum da bu öğretinin vermiş olduğu yansımadır.

Euripides eserlerinde kadınların fedakarlık veya kendini kurban etme gibi davranışların erkekler dünyasında kadını üne kavuşturacağını biliyordu ancak o kısa yoldan

⁹⁰ Eur. IA. 1215.

⁹¹ Eur. IA. 1375-1390.

⁹² Girişte kadın ve erkeğin cinsel rolleri hakkında bilgi verirken özellikle doğa ve kadının özleşmesi anlatılmıştı. Doğanın kontrolü, kadının kontrolü demektir. Doğa ne için varsa kadın da erkek için o denli var olma sebebiydi.

gitmektense yeni yollar keşfederek Hellen tragedyasına ve kadına bakış açısında dönemine bir yenilik getirmişti. Onun keşfi kadına, Medea ve Hecuba karakterlerinde gösterdiği gibi onlara asi, intikamcı, acımasız, pasif olmayan birçok özellik vermesidir. Özellikle Hekuba, oğlunun katilinin iki çocuğunu öldürmüş ve babalarını kör etmiştir. İntikam alma isteği, Sophokles'in Antigone'sinde belirtildiği gibi, kadınsı değildir; Hekuba sıklıkla eril sıfatlarla anılır.⁹³ Kadını daha sert ve asi göstererek maskülen bir görünüm elde etmesini sağlamıştır.

Klasik sonrası dönemde Euripides, diğer trajik şairlerden daha fazla popülerlik kazanmıştır. Klasik Atina'daki kadınlar hakkında çok az şey söyleyen önemli yazarlardandır.⁹⁴ Euripides'in kadınları gerçek hayata daha yakın bir seviyeye sahiptir ve bu bakımdan Hellen tragedyasının unutulmaz isimlerindendir.

1.6. Sokrates (Σωκράτης): MÖ 470-399

Hellen felsefesinin kurucularından biri olan Atinalı Sokrates, Alopeke demosundan, yontucu yani heykeltıraş olan Sophroniskos ile ailenin gelirine katkıda bulunmak için kısa süreli ebelik yapan ebe Phainarete'nin oğluydu.⁹⁵ MÖ 470 tarihinde Atina'da doğmuş⁹⁶ ve MÖ 399 tarihinde filozoflar içinde ilk kez ölüme mahkum edilen filozof olmuştur.⁹⁷ Konuşma sanatında usta olan Sokrates birçok filozoftan farklı olarak askeri görevler dışında kentinden ayrılmamayı seçerek büyük bir coşkuyla çalışmalarını sürdürmüştür.⁹⁸ Platon başta olmak üzere pek çok genci çalışmalarıyla etkileyerek kendisini taklit etmişlerdir. Pythia'nın ünlü kehanetine göre; “*Bütün insanların en bilgisi Sokrates'tir.*” O günden sonra büyük bir düşmanlık kazanmış, Pithos demosundan Meletos oğlu Meletos, Sokrates'i devletin inandığı tanrılara inanmadığı ve gençlerin ahlakını bozduğu için suçlu bularak, hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. İstenilen ceza ölüm olmuştur. Sokrates ise suçlamaların asılsız olduğunu bilerek ve isteyerek baldıran zehrini içmiş ve hayata veda etmiştir.⁹⁹

Sokrates yazılı olarak bir eser bırakmamıştır ancak düşünceleri öğrencilerinin eserlerindeki ifadelerden yola çıkarak elde edilmiştir. Platon diyaloglarında kendi

⁹³ Eur. Hec. 237, 511, 1252-1253.

⁹⁴ Pomeroy, 1994, 74.

⁹⁵ Diog. Laert. II. 18. Ayrıca Bkz., Capuccino, C. (2018). Sokrates. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan* içinde (407-424) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 408.

⁹⁶ Sena, C. (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi IV R-Z*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 260.

⁹⁷ Diog. Laert. II. 20.

⁹⁸ Diog. Laert. II. 19-22.

⁹⁹ Diog. Laert. II. 37-42.

düşüncelerini akıl hocaları Sokrates'in ağzından söylemiş, Ksenophon ise *Şölen* (Συμπόσιον), *Sokrates'in Savunması* (Απολογία Σωκράτους) ve *Sokrates'ten Anılar* (Απομνημονεύματα) adlı kitaplarında kendisinden ve düşüncelerinden açıkça söz etmiştir. Bundan dolayıdır ki kadın, eş ve evliliğe dair düşünceleriyle ilgili bilgiler kısıtlıdır.

Özel hayatıyla ilgili Aristoteles'in verdiği bilgiye göre iki eşe sahiptir. Birinci eşi, Ksanthippe'den bir oğlu, ikinci eşi, Myrto'dan da iki oğlu vardır. Myrto'yu *drahomasız* almıştır. Kimileri aynı anda evli olduğunu söyler. Çünkü, söylendiğine göre, Atinalılar erkek sayısının azlığından dolayı, nüfusu çoğaltmak adına kentli bir kadınla evlenip, başka bir kadından çocuk sahibi olabilme haklarına sahip olmak için karar almışlardır. Bu karara dayanarak Sokrates de iki eşe sahip olmuştur.¹⁰⁰ Fakat Plutarkhos'un *Aristides* (Ἀριστείδης) adlı eserinde Myrto yasal eşi, Ksanthippe ise gayri resmi eşi yani cariyesi olarak geçmektedir.¹⁰¹

Diogenes Laertios'un aktardığına göre eşi, “*Ksanthippe ona sövgüler yağdırıp ardından üstüne su atıp ıslatınca, “Ksanthippe'nin gürledikten sonra yağdığını söylemiyor muydum?” dedi. Ksanthippe'nin sövgülerini dayanılmaz bulan Alkibiades'e, “Ben alıştım,” dedi, “Tıpkı hiç kesilmeyen bir makara sesi dinler gibi.” “Peki sen kaz sesine dayanabiliyor musun?” der Sokrates, Alkibiades ise, “Ama onlar bana yumurtluyor ve yavruluyor” deyince, “Bana da Ksanthippe çocuk doğuruyor” demiştir.*¹⁰² İkisinin iyi anlaşılamadığı ve kötü bir çift olduğunu Ksenophon da ayrıca *Sokrates'ten Anılar* (Απομνημονεύματα) adlı eserinde bahsetmiştir.¹⁰³

Ayrıca Diogenes Laertios'un anlattığı anılardan biri de şöyledir; “*Bir gün Ksanthippe agorada onun üstünden harmanisini çekip çıkarınca, yakınları onu elleriyle cezalandırmasını istediler. O da “Zeus hakkı için,” dedi, “Biz yumruk yumruğa dövüşürken, siz de Haydi Sokrates! Göster kendini Ksanthippe! diye bağırarak mı istiyorsunuz?” Tıpkı binicilerin azgın atlarla bir arada oldukları gibi, kendisinin de huysuz bir kadınla yaşadığını söylüyordu. “Nasıl ki onlar bu azgın atları zaptettikten sonra, ötekilerin hakkından kolayca gelirler, ben de Ksanthippe ile yaşayarak öteki insanlarla daha kolay geçiniyorum.”* diyerek Sokrates

¹⁰⁰ Diog. Laert. II. 26.

¹⁰¹ Bkz., Plut. Arist. 27.

¹⁰² Diog. Laert. II. 36-37.

¹⁰³ Bkz., Ksen. Mem. 2.2.

kendini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Görüldüğü üzere kendi eşine karşı, eşinin söylediğine göre huysuz ve fevri davranışlarına nazaran Sokrates sakın ve alttan alıcı bir tavır sergiliyordu.

Ayrıca kendisine evlenmeli mi evlenmemeli mi, diye sorulduğunda, “Hangisini yaparsan yap, pişman olacaksın” diye karşılık vermiştir.¹⁰⁵ Kendi evliliğinden yola çıkarak deneyimlediği durumu, cevabına açıkça yansıtmıştır.

1.7. Aristophanes (Ἀριστοφάνης): MÖ 456-386

MÖ 448/445-388/385 yılları arasında yaşadığı söylenen Aristophanes’in hayatından daha çok, eserleri daha iyi bilinmektedir. Kendisi hakkında, eserleri sayesinde bilgi edinilmiştir. Bununla birlikte oyunları, kişisel inançları ve özel hayatı hakkında birkaç ipucu içerir. Aegina’da doğan Aristophanes’in babasının adı Philippos’dur. Yaşadığı dönemler Atina’nın altın çağı zamanıdır.¹⁰⁶

Eserlerine bakıldığında kültürlü, Atina’nın değerlerine, geçmişine ve demokratik düzeninin erdemine bağlı biri olduğu anlaşılır. Bazı devlet adamlarını bazı eserlerinde hedefine alması, onların demokrat olmasından değil, demokrasiyi yozlaştıran demagog (halk avcıları) kimseler olmasından dolayıdır. Geleneklerine sıkı sıkı bağlı olmasının sebebi yeniliğe karşı eleştirel yaklaşmasından dolayıdır. *Bulutlar* eserinde Sokrates’i hedef alması halkı da yönlendirmiş ve hatta bir yandan Sokrates’in idam cezasında bu şekilde katkısı olmuştur. *Kurbağalar* eserinde de Euripides için önyargılı davranmıştır.¹⁰⁷

Komedyanın sadece eğlence amaçlı olmadığını, toplumun beğenilerini ve ahlaklarını eğitip siyaset danışmanı olarak da kullanılabileceğini ileri süren Aristophanes, eserlerinde ise doğru ve gerçekçi olduğunu, yüksek mevkideki bahsi geçen kötü kişileri yererek ülkesini temize çıkardığını ifade eder.¹⁰⁸

Özel yaşamı ile ilgili çok fazla bilgi mevcut değildir. Aratos, Philippos ve Nikostratos isimli üç oğula sahiptir. Yaklaşık 40 oyun yazan Aristophanes’in günümüze ulaşan 11 eseri mevcuttur. Bunlar; *Lysistrata* (Λυσιστράτη), *Kuşlar* (Ὀρνιθες), *Bulutlar* (Νεφέλαι), *Yargıçlar*

¹⁰⁴ Diog. Laert. a.e. Ayrıca Bkz., Ksen Sym. 2.10.

¹⁰⁵ Diog. Laert. II. 33.

¹⁰⁶ Konstan, D. (1995). *Greek Comedy and Ideology*. England: Oxford University Press. 4.

¹⁰⁷ Ankara Üniversitesi. (2019, Ağustos). *Aristophanes*. 1 Ağustos 2019 tarihinde <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=30581> adresinden alınmıştır.

¹⁰⁸ Şener, S. (2006). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi. 52.

(Ἰππεῖς), *Kadınlar Şenlikte* (Thesmophoriazusae [Θεσμοφορίαζουσαι]), *Barış* (Εἰρήνη), *Eşek Arıları* (Σφήκες), *Kurbağalar* (Βάτραχοι), *Zenginler* (Ploutos [Πλοῦτος]), *Kömürcüler* (Ἀχαρνεῖς) ve *Kadınlar Mecliste* (Ecclesiazusae [Ἐκκλησιαζουσαι]),’dir.

Aristophanes, eserlerinde *Lysistrata* başta olmak üzere birçok komedi eserinde kadınların zekâsı ve görünüşleriyle, sıkça alay eder ve kadınları acımasızca yererek, çok ve gereksiz konuşan bir kadın profili çizmiştir. *Lysistrata* adlı eserinde geçen diyaloglarda bir yandan kadın karakterlerin, savaşa son vermelerini cinselliklerini kullanarak başarmalarından dolayı küçümsemiş ve gülünç bulmuş; bunu başarmalarının sebebi olarak da cinselliklerine borçlu olduklarını göstermeye çalışmıştır.¹⁰⁹ Genel olarak, *Lysistrata* MÖ 411’de oynanan komedyadır ve halkı barışa karşı teşvik etmiştir. Fakat bunu kadınların sözleriyle gerçekleştirir. Savaştan bıkan Hellen kadınları *Lysistrata*’nın liderliğinde Atina akropolisini ele geçirirler ve barış gelmedikçe evlerine ve eşlerinin yanlarına dönmeyeceklerini, çocuklarına da bakmayacaklarını söylerler. Erkeklerin kadınları *akropolisten* çıkarmak için yaptığı tüm çaba, hatta *akropolisi* yakmaya kalkmaları dahi başarısız olmuştur. Devlet hazinesini dahi ele geçirip idareyi almaları gerektiğini söyleyen kadınlarla çaresiz durumda olan Atina ve Sparta erkekleri barışı imzalamak zorunda kalmışlardır.¹¹⁰

Aristophanes *Lysistrata*’ındaki diyaloglarda kadının toplumdaki sosyal konumu belli eden birkaç bilgi vermiştir. Onlardan birkaçı şöyledir:

“KLEONIKE

Lysistrata. Bu ne hal, ne var? Polis gibi bakma öyle iki gözüüm, kaşlarını çatmak yakışmıyor sana.

LYSISTRATA

Kuduracağım öfkemden, olur şey değil! Bir de erkekler bizi kurnaz, becerikli bilirler.

KLEONIKE

Öyleyizdir ya.

¹⁰⁹ Uslu, L. (2018). Aiskhylos, Sophokles, Euripides ve Aristophanes’in Eserleri Işığında Antik Yunan Toplumunda Kadına Bakış. *Researcher: Social Science Studies* 6 (2), 175.

¹¹⁰ Aristophanes, 2019, 3.

LYSISTRATA

Öyleyizdir ama bir iş için toplanalım, konuşalım dedik, hem şöyle böyle bir iş de değil; uykularına kıyıp gelemiyorlar.

KLEONIKE

Sabret, şekerim, gelirler. Kadın kısmının evden çıkması kolay mı? Kimi kocasına bakacak, kimi çocuğunu yatıracak, yıkayacak, yedirecek.”¹¹¹

Kitabın ilk diyaloglarında yer alan bu konuşmada bir erkeğin gözünden kadının oikos içindeki sorumlulukları anlatılmıştır. Kitabın ilerleyen diyaloglarında *akropoliste* kadınlar kendileri hakkındaki fikirlerini şöyle beyan etmişlerdir:

LYSISTRATA

“Devletin işlerini ele almalıyız. Yoksa ne Peloponnessos kalır ortada... (...)

KLEONIKE

Böyle parlak işleri kadınlardan nasıl beklersin? Akıllı kişilerin işleri bunlar. Bizim işimiz gücümüz boya sürünmek, takıp takıştırmak, sarı fistan, süslü pabuç edinmek...”

Aristophanes kadınların ağzından kendi düşüncelerini aktarmıştır. Ona göre, kadının devlet işlerine zekasının erişemez ve kadın ancak cinselliği ile toplumda var olabilir.

Korobaşları birbirleriyle tartışırken şu sözler dikkat çeker;

“KADIN KORobaşı

Çamaşırlarım kirlettiysen,

Gel bir hamam yakayım sana!

ERKEK KORobaşı

Bana mı hamam, leş karı?

KADIN KORobaşı

¹¹¹ Aristoph. Lys. 3.

Hem de güvey hamamı, pis herif!

ERKEK KORABAŞI

Duydun mu? Şu hayasızlığa bak!”¹¹²

Buradaki güvey hamamı evliliğin yapısıyla ilgili güzel bir ipucu verir. Genellikle erkek kadını kendi evine getirdiği için erkeğin güvey olma durumu pek görülmezdi. Güvey erkek bir hakaret olarak algılanır, güveylik hoş görülmezdi. İşte bu durum anaerkillik sürecine dayanıyor. Daha önce de bahsedildiği üzere anaerkil dönemde evlilik erkeğin kadının evine gitmesiyle gerçekleşirdi. Fakat zamanla bu süreç tam tersine döndü. İçgüdüsel olarak erkeğin kendi egemenliğini kadına hissettirmesi ve ona sahip olduğunu göstermesi mitolojik anlatılarda kendini gösterdiği gibi onu kaçırarak olurdu.¹¹³ Kaçırır, ona sahip olurdu. Bu inanç doğrultusunda gelişen toplum düzeninde var olmuş Aristophanes’in de güveyliliği bir hakaret olarak görmesi gayet tabii normaldir.

Lysistrata’da Aristophanes kadını, cinselliği ile var olan, *oikos*daki görevlerini yerine getiren, yurttaş doğuran ve problemlerin kaynağı olarak göstermiştir. Aslında ifade ettiği düşünceler yaşadığı dönemin kadınının toplumdaki yerini göstermiştir. Ayrıca kadın, pek çok hakarete uğramış ve eğer kendini eşine sunmazsa fiziksel şiddete maruz kalacağı görünmüştür. Aristophanes, bu şartlar altında yaşayan kadının alışagelmış toplumsal kimliğini reddeden ve baş kaldıran bir eser sunmuştur.¹¹⁴ Yazdığı oyunla yaşadığı toplum içinde kadınların hangi konumda olduğunu bir ayna tutar gibi yansıtmaya çalışmış, kadının erkeğin egemenliği altında toplumsal dayatmalarına karşı direnişini göstermiştir.

1.8. Antisthenes (Ἀντισθένης): MÖ 440/444-365/370

Söylentiye göre 89. Olimpiyat’ta, yani MÖ 422 yılında doğan Anthistenes Kynizm (*cynisme* [ῥηνισμῆ]) okulunun kurucusudur. Bazı kaynaklarda da MÖ 444 veya 440 yıllarından birinde doğduğu yazmaktadır. Yaklaşık olarak MÖ 370 veya 365 tarihlerinde uzun

¹¹² Aristoph. *Lys.* 19.

¹¹³ Zeus’un evlilikleri ile ilgili mitolojik anlatıların çoğunda kaçırma eylemi gerçekleşir. Çalışmanın 2. Bölümünde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

¹¹⁴ Güzel, B. (2015). Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10. 521.

bir hastalıktan sonra ölmüştür. Annesi Trakyalı bir carie, babası Notoslar denilen ve o zamanlar Atina’da düşük sınıf sayılan tabakadandır.¹¹⁵

Gorgias’tan ders alarak bir hatiplik okulu açtı ve bu sayede sofistler arasında tanındı. Fakat bir gün Sokrates’in derslerini dinlediğinde ona hayranlık duydu ve bağlandı. Oturduğu yer olan Pire’den her gün Sokrates’i dinlemek için Atina’ya geliyordu. Sokrates’ten aldığı derslerde servet odağından çok sadelik, her kötülüğe direnç göstermek ve kendi kendisine mutlak şekilde hâkim olmak konusundaki düşüncelerden daha fazla etkilendi. Fakat Anthistenes, bu erdemlerin sınırlarını belirleyemedi ve bu aşırı erdemleri uygulanamaz hale getirerek kendini de gülünç duruma düşürdü. Hocası Sokrates öldükten sonra Anthistenes, çıplak ayakla, uzun, kirli ve karışık saç ve sakalla, özentisiz ve yırtık kıyafetler ve bir değnekle yaşamına devam ederek insanlara kendi sadelik öğretisini tanıtmaya çalıştı. Cemil Sena’nın aktarımına göre, “Sokrates’in ölümünden sonra Kinostark (Cynosarge) denilen yerdeki gymnasium (γυμνάσιον) okulunu açtı. Bu sözcük köpeklerin sığındığı yer demektir; mesleğine “kinizm” yani “köpekçilik” denmesinin nedeni hem okulunun bulunduğu yer, hem de kendilerini köpeklerle mukayese ederek maddi mutlulukları küçümseyen bir takım dokunaklı eleştirilerdendir.” Anthistenes’in düşünceleri, içerik olarak olmasa da kendisinden sonra gelen stoacılar yaptığı etki bakımından önemlidir.¹¹⁶

Ayrıca Anthistenes, ailenin ahlaksal bir yapıya sahip olduğuna inanmaz. Çocukların ebeveynlerine karşı olan saygı ve sevgisi aleyhine işlendiğini düşünür.¹¹⁷

Nasıl bir kadınla evlenmeli sorusuna, “Güzel bir kadınla evlenirsen, başkalarıyla ortak olursun; çirkin bir kadınla evlenirsen, cezanı bulursun” cevabını vermiştir.¹¹⁸

Bilgenin evliliği ve sevgisi üzerine fikirlerini şöyle ifade etmiştir; “Bilge, en güzel kadınlarla bir arada olup çocuk yapmak için evlenecektir. Ve aşık olacaktır da: çünkü kime aşık olması gerektiğini bir tek bilge bilir.”¹¹⁹ Anthistenes, evlilikte aşkın yeri olmadığını söyler¹²⁰ ve burada bahsettiği aşk giriş bölümünde bahsedilen eraste ve eromene ilişkisindeki

¹¹⁵ Sena, C. (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi I A-D*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 65-66.

¹¹⁶ Sena, 1974, 66.

¹¹⁷ Sena, 1974, 68.

¹¹⁸ Diog. Laert. VI. 3.

¹¹⁹ Diog. Laert. VI. 11.

¹²⁰ Pseudo-Aristoteles. (2016). *Oikonomia Antik Dönemde Ekonomi Kavramı Üzerine I (Genel Değerlendirme)*. (Çev. Takmer, B.). İstanbul: Kabcı Yayıncılık. 358.

aşktır. Göz zevkini doyuran bir eşle de evlenip, *oikosun* oluşturulmasındaki amacı karşılamak için soyun devamlılığının sağlanması gerektiğini göstermiştir.

1.9. Ksenophon (Ξενοφών): MÖ yak. 430-355

Ksenophon ile ilgili Diogenes Laertios'un söylediğine göre, kendisi Erkhia demosuna mensup Atinalı bir tarihçi, komutan ve yazardır. MÖ yaklaşık 430'da doğmuş ve 355'te hayatını kaybetmiştir. Gryllos'un oğlu olarak bilinen Ksenophon, Atina'da aristokrat bir aileye mensuptu. Kendisinden yakışıklı ve bir o kadar da saygılı olarak bahsettirir. Platon gibi Sokrates'in öğrencisidir. Hocasının sözlerini notlar halinde *Anılar* (*Memorabilia* [*Ἀπομνημονευμάτων*]) adlı eserinde yayımlamıştır. Filozoflar arasında ilk tarihi eser veren kişidir.¹²¹ Yaşadığı dönemde Hellen toplumunun geçirdiği tüm değişimlere tanık olmuş ve söz konusu değişimleri, sahip olduğu toplumsal kimliğin etkisiyle eserlerine yansıtmıştır. Hayatının büyük bir bölümü vatanından uzakta, sefer ve sürgünlerde geçmiştir. Sahip olduğu cesareti ve maceracı ruhu sayesinde Sparta kralı Agesilaos'la ve Pers İmparatorluğu'nun Lydia, Büyük Phrygia ve Kappadokia eyaletlerinin satrabı Genç Kyros'la seferlere çıkmış ve onlarla yakın ilişkiler kurma şansı yakalamıştır. Çeşitli kültürlerle kurduğu ilişkiler, onun Atina eksenli düşünce tarzını geliştirmesine ve ufkunun açılmasına yardımcı olmuştur.¹²²

Ksenophon sadece bir yazar değil, aynı zamanda filozof ve bir komutandır. Kendisi çok yönlü bir kişi olduğu için pek çok konuya da ilgi duymuş ve bu konularla ilgili eserler kaleme almıştır. Aldığı sürgün cezasıyla Ksenophon'a Spartalılar tarafından Olympia yakınlarındaki Skillus'ta bir çiftlik tahsis edilmiş ve eserlerinin pek çoğunu burada yazmıştır.¹²³ Yazdığı tarih eserlerinin yanı sıra felsefe, biyografi ve monografi gibi çeşitli konularda gruplanabilecek eserler yazmıştır. Özellikle felsefe eserleri antikçağda çok ilgi görmüş, bu sebeple döneminde bir tarihçiden çok bir filozof olarak değerlendirilmiştir.¹²⁴

Laertoslu Diegones'in açıklayıcı şekilde anlatımıyla Ksenophon'un eserleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Herkesin başka türlü böldüğü kırk kadar kitap yazmıştır. Eserleri şunlardır: *Anabasis* (*Ἀνάβασις*), *Kyros'un Seferi* (*Κύρος ἀνάβασις*), *Hellen Tarihi* (*Ἑλληνικά*),

¹²¹ Diog. Laert. II. 48.

¹²² Ksenophon. (2011). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. (Çev. Yarlığaş, O.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 8-9.

¹²³ Yalazı, E., Küçükler, S. D. (2015). Ksenophon'un *Oikonomikos* Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım. *Archivum Anatolicum Dergisi*, 9 (2). 65.

¹²⁴ Ksenophon. (1999). *Yunan Tarihi (Hellenika)*. (Çev. Sinanoğlu, S.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 21.

Anılar (Ἀπομνημονευμάτων), *Şölen* (Συμπόσιον), *Ev İdaresi* (Οἰκονομικός), *Avcılık üzerine* (Κυνηγετικός), *Binicilik üzerine* (Περὶ ἵππικῆς), *Sokrates'in Savunması* (Ἀπολογία Σωκράτους), *Gelirler Üzerine* (Πόροι ἢ περὶ Προσόδων), *Hieron* (Τέρων), *Agesilaos* (Ἀγησίλαος)'tur.¹²⁵

Ksenophon'un Korinthos'ta çok ilerlemiş bir yaşta öldüğünü Magnesialı Demetrios anlatır. Eserlerinden anlaşılacağı üzere, askeri taktiklere meraklı; kurban kesmeye düşkün, dini bütün bir adamdı; kurbanlarda mana çıkarmakta usta ve Sokrates'e içten bağlı bir öğrenciydi.¹²⁶

Ksenophon, kadın, *oikos* ve evlilik konusundaki düşüncelerini *Ev İdaresi* (Οἰκονομικός)¹²⁷ adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir. Bu eser, tam anlamıyla ev idaresi ve ev yöneticisinin nasıl olması gerektiğine dair ilk derli toplu yazılmış didaktik özellikte bir el kitabıdır. Sokratik bir diyalog şeklinde yazılan kitabın içeriğinde, kırsal yaşam, tarım işleri, çiftliği de dahil eden bir aile yönetimi, aile içinde yer alan kadın ve erkeğin evlilik yaşamları ve görevleri, köle yönetimi ve görevleri, gelir gider idaresi konuları mevcuttur.¹²⁸

Kitabın üzerinde durulan en önemli konulardan biri; iyi bir ev idarecisinin nasıl olması gerektiği üzerinedir. Bundan hareketle aile içindeki kadının statüsüne, ev idareciliği ile ilgili görevler vererek kadının evdeki ve toplumdaki rolünü ön plana çıkarır. Bu sayede kadını aile reisi ile denk hale getirmiş, kadın ile erkeğin *oikos* yönetiminde iş birliği içinde olmalarını sağlayan bir ev yönetimi yapısı oluşturmuştur. Eser, bu özelliği ile hem evlilik hem de kadın-erkek ilişkisi üzerinde ayrıntılı bilgiler veren kapsamlı bir çalışma olmuştur.

Eser içindeki diyaloglar Sokrates ve Kritobulos arasında geçmektedir. İkisi arasında *oikosun* refahının nasıl arttırılacağı üzerine konuşulmaya başlanır. Sonrasında refahın artmasında kadının etkin bir rol oynadığını ve kadın-erkek ilişkisine değinildiği görülür. Sokrates,¹²⁹ *oikosun* idaresi konusunda yeteri kadar deneyime sahip olmadığı için

¹²⁵ Ksen. Hel. 23.

¹²⁶ Ksen. a.g.e., 23.

¹²⁷ Türkçe karşılığı olarak Ev İdaresi ya da Ev İdarecisi şeklinde çevrilen Οἰκονομικός kelimesi, οἰκονόμος (ev idarecisi, aile reisi, kahya) ve -ικός ekinden (birşeyde beceri, çalışma, ilgili olma gösteren ek) türemiştir. οἰκονόμος kelimesi de οἶκος (ev) ve νόμος (yasa, gelenek) kelimelerinden türer, νόμος kelimesi νέμω (yönetmek, düzenlemek, bölüştürmek) fiilinden gelmektedir. Yalazı, E., Küçüker, S. D., 2015, 65. Ayrıca kelime hakkındaki daha detaylı açıklama için Bkz., Pomeroy, 1994, 213.

¹²⁸ Yalazı, E., Küçüker, S. D., 2015, 65. Ayrıca eserin ve konunun incelenmesi konusunda daha ayrıntılı bilgiler için bu makalenin ışığında ilerlenmiştir.

¹²⁹ Sokrates, ev idaresi konusunda bir deneyimi olmadığı gibi, kendi evliliğinde de Ksenophon'un fikirleri doğrultusunda örnek alınacak bir kişi değildir. Sokrates konusundaki incelemede görüldüğü gibi Sokrates'in eşi

Kritobulos’a bu konuda iyi bir örnek vermek ister. Diyalogun ilerleyen safhalarında Sokrates ve Kritobulos arasında devam eden konuşma kesilir ve Sokrates’in tanınmış bir Atina beyefendisi olan Iskhomakhos’tan duymuş olduğu bir konuşma eserin bitimine kadar devam eder.¹³⁰ Iskhomakhos ile karısı arasında evlilikleri hakkında geçen söz konusu diyalogda iyi bir ev idaresinin gerçekleşebilmesinde kadına düşen görevler ve evlilik ilişkisinde kadının rolü anlatılır. Kitabın ikinci temel konusu olarak Ksenophon *oikosun* refahının arttırılmasında kadının rolüne dikkat çeker. *Oikos* içinde birbirleri arasındaki ilişkide iki kişinin birlik oluşturduğu, ideal bir çifti, olması gereken evlilik ilişkisini göstermeye çalışır.¹³¹

Oikosun yönetiminde ve ekonomisinde katkıda bulunması için ilk başta kadın ve erkeğin arasındaki ilişkiye değinilmiştir. O dönemde eşler arasındaki iletişim kısıtlıydı çünkü birbirleri arasındaki yaş farklılığı fazlaydı. Evlenen kadının veya kızın yaşı küçük olduğu için ev yönetimi ve idaresi ile ilgili herhangi bir deneyimi yoktu.¹³² Bundan dolayıdır ki evlenen genç kızın kendinden yaşça büyük eşinden eğitim alması lazım geliyordu. Bu eğitim ile *oikosun* yönetimi ve idaresi konusunda bilgi ve deneyim sahibi olacaktı.¹³³ Kadının kocasından alacağı eğitim önemliydi çünkü kocanın evden çıkarken arkasında bırakıp evi emanet edebileceği ve güveneceği insan karısı olacaktı. Erkek kadını ne kadar iyi eğitirse, kadının hata yapma olasılığı düşer bu yüzden hataların sorumluluğu kocanın verdiği eğitimle doğru orantıda olduğu için erkeğin de eşine iyi bir eğitim vermesi gerekiyordu.¹³⁴

Sokrates, evlilikte kadının eğitimin önemiyle ilgili düşüncelerini ifade ettiği zaman, Kritobulos bu konuda, “İyi bir kadını sadece kocası mı eğitir?” sorusunu Sokrates’e sorar.

ile ilişkisi iyi değildir. Bu yüzden Ksenophon Sokrates’in kendisi dışında örnek vermeyi uygun görmesi doğaldır.

¹³⁰ Yalazı, E., Küçüker, S. D., 2015, 67.

¹³¹ Yalazı, E., Küçüker, S. D., a.g.e., 67.

¹³² Ksen. *Oec.* 3.12-13.

¹³³ Ksen. a.g.e., 3.11. 4-6.

¹³⁴ Ksen. a.g.e., 3.11. 1-7, 3.12. 2-3.

Burada kadının eğitimi kocasının elinden olmadığına dair Aspasia¹³⁵ örneğini vererek kendi kendini eğiten kadınların varlığına dikkat çeker.¹³⁶

Sokrates'e göre *oikosun* maddi yönden güçlü olmasını sağlamak için kadın ve erkeğin birlikteliği bir ortak gibi olması gerekir. Evin kazancını genellikle erkek elde ettiği için bu kazancın evdeki yönetimi ve tasarrufu da kadının elindedir. Bu yüzden Sokrates'e göre kadın bu konuda iyi eğitilirse, paranın yönetimini öğrenirse, *oikosun* kalkınması daha kolay olur.¹³⁷

Esasında Ksenophon'un evlilik ile fikri burada kendini göstermektedir. Kadın ve erkeğin arasındaki ilişkinin temelinde ekonomik birlikteliğin olduğunu söyler. Dolayısıyla evliliğin temelinde bir ekonomik ortaklığın varlığı söz konusudur. Eğer ortaklar kendilerine düşen vazifeyi yerine getirirlerse *oikosun* ekonomik gelişimi o kadar verimli ve kolay olacaktır.

*“Her ikisi de kendi rollerini iyi yaparsa, mülk artar; Yetersiz davranırlarsa azalır.”*¹³⁸

Diyalogun ilerleyen safhalarında artık Sokrates'in Iskhomakhos ile konuşmalarına geçilecek olursa; Sokrates ilk olarak kadının eğitimi ile ilgili Iskhomakhos'a şöyle bir soru yöneltmiştir:

*“Karını olması gerektiği gibi olsun diye bizzat sen mi eğittin, yoksa karın sen onu ana babasından aldığında evi çekip çevirme konusunda üzerine düşenlerini yapmayı biliyor muydu?”*¹³⁹

Iskhomakhos ise; evlendiğinde genç karısının 15 yaşlarında olduğunu, evlenmeden önceki yıllarını mümkün olduğu kadarıyla az şey duyup, görsün ve konuşsun diye gözetim altında geçirdiğini ve karısının ailesinden aldığı bilgi sadece yün eğirme ve elbise dokuma

¹³⁵ “Aspasia örneğinin verilmesinin nedeni, bir kadının kocası olmadan da evi idare etme işini kendi başına kavrayabileceğini göstermek içindir. Atina'ya Miletos'tan gelmiş bu ünlü hetaira (hanım arkadaşı), Perikles'in hanım arkadaşı olmuş, ona bir oğul doğurarak Perikles'le birlikte yaşamıştı. Sokrates ve çevresinden büyük ilgi gören bu kadın politika ve hitabet konularında da oldukça bilgili olduğu bilinen, MÖ 5. yy. Atina'sının en önde gelen yabancı kadınıdır. İyi ailelerin genç hanımlarını ya da hetairaları yetiştirdiği bir okulu olduğu da hakkındaki rivayetler arasındadır. Genç hanımları Ksenophon'un evlilik ilişkisi içinde ev idaresi eğitimini anlattığı bir kısımda öğüt alınacak kişi olarak Aspasia'dan bahsetmesi belki de bu kadın hakkındaki rivayetleri doğrular. Plutarkhos'un anlattığına göre (Plutarkhos, Perikles, 34.3-6), Sokrates ve çevresi eşleriyle birlikte hitabetini dinlemek için sık sık Aspasia'nın evine ziyarete giderlermiş.” Ayrıntılı bilgi için bkz., Yalazı, E., Küçük, S. D., 2015, 69. ve Şahin, 2013, 129.

¹³⁶ Ksen. Oec. 3.14.

¹³⁷ Ksen. a.g.e., 3.15.

¹³⁸ Ksen. a.g.e., 3.15.

¹³⁹ Ksen. a.g.e., 7.4.

üzerine olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰ Daha önce de bahsedildiği üzere, kadının evden çıkmaması, kısıtlı bir yaşam geçirmesi, dış dünyayla bağlantısının bir erkek aracılığıyla sağlanması onun ev dışında bir deneyim kazanmadığını gösterir. Bu nedenle evlendikten sonra gözünü eşiyle açacağı için bu tür bilgi ve deneyimleri eşinden alması beklenebilir.

Iskhomakhos'un anlattığına göre eşiyle yaşadığı diyalogda evliliğin amacı ile ilgili konuşurken aslında bu fikirlerin Ksenophon'un olduğunu ve ona göre evliliğin amacının ne olduğu ve olması gerektiğiyle ilgili düşünceleri açıkça görülür.

*“Iskhomakhos'a göre evliliğin amacı; ev ve çocukların idaresi için en iyi ortağı seçmektir. Bu ortaklık ileride çocuk sahibi olduklarında devam edecek ve bunun yararı yaşlılık günlerinde ortaya çıkacaktır. Çünkü evlilik yoluyla insan, yaşlılık günlerinde kendisi için iyi bir bakıcı ve müttefik de (σύνμαχος) kazanmış olur. Bu durum, karı ve koca için paylaşılan ortak bir nimet olarak görülür. Ancak bu evlilikte daha henüz ortada çocuk olmadığı için Iskhomakhos hâlihazırda oturdukları mülkü paylaştıklarını söyleyerek ortaklığın evliliklerinin bu aşamasında sahip oldukları mal üzerinden yürüdüğünü işaret eder. Erkek ve kadın evlilikte, sahip oldukları ne varsa ortaya koyarlar: kadın evlendiğinde getirdiği çeyiziyle, erkeksen sahip oldukları ve çalışarak kazandıklarıyla bu katkıyı yapmaktadır.”*¹⁴¹

Ksenophon burada evliliğin amacını üreme odaklı yönden çıkarmış, oikosun refahını arttırmak adına birlikteliğin sağlandığı ekonomik bir ortaklığa getirmiştir. Dolayısıyla evliliğin eşler arası kurulan bir ortaklık olduğunu ifade etmiştir. Evliliğin vermiş olduğu üremeyle birlikte sahip olunan çocukların gelecekte anne ve babanın yaşlılığında yardım etmesi ve soyun devamlılığı evliliğin amaçlarından biridir. Bu son iki amaç dönemin en önemli nedenlerindendir ki, Ksenophon da fikirlerinde beyan etmiştir. Fakat bu iki temel klasik amaçlar dışında esas evliliğin ekonomik ortaklık için yapılması döneminde devrimsel nitelikte bir görüştür. Ayrıca buradaki ortaklık üç temel unsurdan oluşmaktadır. Biri çocuklar, diğeri mal varlığı, bir diğeri ise beden ortaklığıdır.

İkinin birliği üzerindeki önemi Ksenophon göstermek için tanrıların birlikteliklerinde birer ortaklık olduğunu söyler.¹⁴² Ve sonrasında cinsiyete dayalı bir iş bölümü yapar. Erkek doğası gereği daha güçlü olduğu için dışarıda yaşadığı tehlikelere karşı daha cesur olduğunu

¹⁴⁰ Ksen. a.g.e., 7.5.

¹⁴¹ Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 73. Ayrıca Bkz., Ksen. Oec. 7. 11-12.

¹⁴² Ksen. Oec. 7.18.

söylemiştir. Kadının ise doğası gereği doğum yaptığını ve çocuğuna olan şevkat duygusuyla birlikte erkeğe nazaran daha fazla korku duygusuna sahip olduğunu, kadının eve getirilen şeylerin korumasını gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴³ Fakat zihinsel olarak, iki cins arasında bir farklılık görülmemiş, her ikisine de dikkat ve hafıza konusunda asil davranılmıştır.¹⁴⁴ Erdem konusunda da Ksenophon iki cinsin eşit olduğunu iddia eder. Platon ile bu konuda birbirlerine yakın düşünceye sahiptirler.

Ksenophon *oikos*da kadının görevlerini, Iskhomakhos'un karısının yapması gereken görevleri anlatılırken gösterir. Kadın eve giren maddi değerlerin girdisinin ve çıktısının hesabını yapması, zamanı geldiğinde de adil bir paylaşımda bulunması gerekir. *Oikos* içinde çalışanların gözlemleyip, kilerdeki ürünlerin saklanması, evde erzakın harcanması ve kılık kıyafetin hazırlanarak paylaştırılması ile ilgili konularda görevlerini yerine getirmesi gerekir. Yeri geldiği zaman da kendi çalışanlarıyla yakından ilgilenmelidir.¹⁴⁵ Evin reisinin görevi ise; *oikos*un geçimini ve dışarı işlerin tamamını yapması gerekir. Burada kazancı elde eden erkek fakat kazancın yönetimini sağlayacak olan kişi kadının olduğu görülmektedir. Aslında bu noktada kadının yetkinliği ve üstünlüğü erkeğe göre daha fazladır. Daha önce belirttiğimiz üzere dönemin evlilik yaş ortalaması 15-18 arası bilinmektedir. Ve bu yaşlardaki bir genç kızın bu yetkinliğe sahip olabilmesi için mali konularda bilgi sahibi olması ve okuma-yazma öğrenmesi gerekir. Eşinden alacağı eğitimle de bu yetkinliğe ve etkinliğe sahip olacaktır.

Ksenophon'un kadınlara mali konudaki yetkinliği vermek istemesi dönemin Sparta kentlerindeki kadınlarından etkilenmesinden dolayı olabilir. *Spartalıların Anayasası* (*Λακεδαιμονίων Πολιτεία*) adlı eserinde evin idaresinin Spartalı kadınların üzerinde olduğu bilgisini vermiştir.¹⁴⁶

Eserinde *oikos*un düzenini oluşturan kişinin kadın olduğunu Iskhomakhos aracılığıyla eşine söylättiren Ksenophon, evin düzeni ile polisin düzeni arasında bir bağlantı kurar. İki düzen arasındaki işleyişin benzerliklerini dile getirir. *Polis*lerde çıkarılan yasalar yeterli olmadığı için yasa koyucuların bu yasaların doğru şekilde uygulandığına dair denetlemeler yapılması gerekir. Iskhomakhos'un eşi de *oikos*un düzenini sağlamakta tıpkı yasa koyucular gibi çalışacaktır.¹⁴⁷

¹⁴³ Ksen. a.g.e., 7, 19-25.

¹⁴⁴ Ksen. a.g.e., 7, 27.

¹⁴⁵ Ksen. a.g.e., 7, 32-38.

¹⁴⁶ Yalazı, E., Küçüker, S. D., 2015, 79.

¹⁴⁷ Ksen. *Oec.* 9.14.

Esra Yalazı ve Sultan Deniz Küçükler'in *Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım* adlı makalelerinde aktarılanlara göre;

“Ksenophon'un kadına yüklediği ev idarecisi rolünü doğrudan devlet (polis) yönetiminde çalışan erkek görevlilerin rolleriyle özdeşleştirdiği görülmektedir. Sadece bununla da kalmaz, evin kraliçesine benzetilen Iskhomakhos'un karısı tıpkı Pers kralının uyruğundakilere yaptığı gibi, tek hâkim otorite olarak oikostakileri işlerini iyi yapıp yapmamalarına göre cezalandırıp ödüllendirebilmektedir. Bu noktada, Ksenophon'un Iskhomakhos'un karısı için kullandığı kraliçe (βασιλίσσα ya da βασίλεια) tabiri ve daha önce kullandığı kraliçe arı benzetmesiyle, Pers kralı ile kadın arasında kurulan analogiye dikkat çekerek, bu analogiyi Ksenophon'un üzerindeki Pers etkisi ile ilişkilendirmek mümkündür.”¹⁴⁸

Ayrıca Ksenophon, kadının gelir fazlası yaratmadaki rolünü anlatmak için kadını kraliçe arıyla benzetmektedir. Arı benzetmesi Ksenophon'dan sonra sıkça kullanılan bir metafor olmuş,¹⁴⁹ evde görev alan kölelerin evin kadını tarafından denetim altında uyumlu çalışması, oikosun gelişmesi açısından önemli bir unsur haline gelmiştir.¹⁵⁰

Kitabın son kısımlarında beden ortaklığı üzerinde konuşulmuştur. Iskhomakhos'un karısı bir gün makyajlı ve yüksek topuklu sandaletler giyerek süslenmiştir. Bunun üzerine Iskhomakhos evliliğin bir parçası olan sevginin değerini mal ortaklığı üzerinden kendisinin olduğu gibi mi sahte zenginliğiyle kendisini gösterdiğinde hangisini daha çok seveceğini sorduğunda olduğu gibi olması gerektiğine dair cevap almış.¹⁵¹ Bunun üzerine Ksenophon eşin doğal güzellikten yana olarak bedensel olarak da egzersiz yapması gerektiğini bu egzersizin oikos görevlerini yerine getirirken zaten gerçekleştirdiğini ifade eder.¹⁵²

Özetle Ksenophon'un bu eseri diğer eserlerine kıyasla kadın ve erkeğin evliliğinin nasıl olması gerektiğine dair önemli ve özel bilgiler içermektedir. Kadınlara ve evliliğe karşı kendi döneminde ve öncesinde görülmeyen fikirlere sahiptir. Kadının bulunduğu konumda

¹⁴⁸ Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 82.

¹⁴⁹ Ksenophon'un iyi bir ev idarecisi olarak kadınları arıya benzetme yöntemi, Hellen edebiyatında Semonides'e kadar uzandığı bilinir. (fr. 7. 83-93). “Kadın soyunu hayvanlara dayandırdığı ve on çeşit kadın türü saptadığı şiirinde Semonides, onuncu kadın türü olarak arıya benzettiği kadınları anlatır. Eşleri arı gibi olan adamların en talihli erkekler olduğunu düşünen ozan, böylesi kadınların eşlerinin evinin zenginliğini de arttırdığını düşünmektedir. Semonides'ten sonra çalışan kadının arıya benzetilmesi yaygın bir kullanım bulmuştur. Hatta Semonides'ten önce de MÖ 9.yüzyıla tarihlenen Atina agorasındaki kadın mezarlarında bu benzetme unsurunun varlığına rastlanmakta, kadın mezarlarına konulan toprak kapların arı kovanına benzerliği dikkat çekmektedir.” Bkz., Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 75.

¹⁵⁰ Ksen. Oec. 7.17-37.

¹⁵¹ Ksen. a.g.e., 10. 4. Ayrıca bkz., Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 83.

¹⁵² Ksen. a.g.e., 10.11.

kendisine ve yaptığı işlere değer veren tek düşünür denilebilir. Evlilikteki birlik; her iki tarafın birbirlerini oldukları gibi kabul edip, ötekileştirmeden birlikte bir ömür geçirmekle olur. Ksenophon'da kadın ve erkeğin *oikos* içindeki görevlerini ekonomi ortaklığıyla birleştirerek ikisini de ortak paydada buluşturmuştur. Evliliğin ilk gününden itibaren *oikosa* dahil olan genç kızın bu ortak payda için eğitilmesi ve görevlerini severek kabul edip sorumluluklarını yerine getirmesi önemlidir. İki kişinin iyi anlaşması üzerine kurulan ortaklık *oikosun* refahı ile doğru orantıda olmuştur. Kadına verilen ev idareciliği, erkeğiyle onu denk konuma getirmiştir. Kadına sadece üreme aracı olarak bakılmadan sağladığı düzenle *oikos* içindeki yeri ve önemi ortaya çıkarılmış ve bu sayede devletin en küçük birimi *oikosun* refahı sağlanmıştır.

1.10. Platon (Πλάτων): MÖ 428/427-347

MÖ 428/427'de Thargelion ayının yedinci gününde, 88. Olimpiyat oyunları zamanında Atina'da doğmuştur. Ailesi, şehrin en önemli aristokratik ailelerinden biriydi. Söylenilene göre; babası Ariston, Atina'nın son kralı Kodros'un soyundan gelme, annesi Periktione ise, Atina'nın ilk yasa koyucu Solon'un soyundan gelmedir. Eğitim sürecinin en önemli olayı Sokrates ile tanışmasıdır. Platon'un ailesinin toplumdaki konumu nedeniyle siyasette yer alması beklenen bir durumdur. Onun bu konumu Sokrates ile temasında etkili bir rol oynamıştır. Sokrates, Atina'da demokratik rejime karşı görünse de otuzların kanlı oligarşik sistemine dahil olmayı istemez. Sokrates'in tavrından dolayı yeni yönetim aile üyelerinin bulunmasına karşın Platon yeni yönetimden uzaklaşır. Fakat bu yönetim en fazla sekiz ay iktidarda kalmış sonrasında yerini demokrasiye bırakmıştır. Sokrates'in idam cezası işte bu siyasi intikamda yatıyordu. Demokrasinin geri dönmesiyle yöneticiler Sokrates'e uydurma bir suç vermişlerdir. Yaşanılan bu iki olumsuz deneyim Platon'u siyasetten uzaklaşmaya itmştir.¹⁵³

Platon, Sokrates'in yanında yaklaşık yedi yıl kadar eğitim gördü. Aralarında hem usta-çırak hem de yakın arkadaşlık ilişkisi vardı. Bu süreçte Platon diyalektik oyunlarının keyfini çıkarmış ve bu sayede felsefe yeteneğinin gelişmesinde Sokrates'in büyük etkisi olmuştur. Ayrıca durumundaki ayrıcalığı kendisi de fark ederek itirafta bulunur: "*Bir barbar değil, bir*

¹⁵³ Vegetti, M. (2018). Platon. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan* içinde (440-461) İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım. 440-441. Bkz., Sena, C. (1975). *Filozoflar Ansiklopedisi II E-H*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 13.

*Hellenli, bir tutsak değil özgür, bir kadın değil bir erkek" yarattığı için ve özellikle, "Sokrates'in döneminde dünyaya getirdiği için" Tanrı'ya şükreder.*¹⁵⁴ Yazdığı diyalog ve eserlerde Sokrates'in verdiği diyalektik eğitiminin etkisinde olduğu görülmektedir.

Sokrates'in kaybindan sonra Platon, Atina'dan MÖ 399'da ayrılıp seyahat etmeye başladı. Kalde, Fenike ve bazı tahminlere göre Mısır'a gittiği söyleniyor. Eserlerinde Mısır toplumuna ait bilgiler içerdiği görülmektedir. Mısır'da doğunun inanç ve kültürünü öğrendiği gibi Cyrene'ye uğrayıp, bilgin Theodoras'tan da matematik öğrenmiştir. Bütün bu seyahatler on iki yıl sürmüştür. Gittiği yerin ahlak, kültür ve inanç sistemlerini öğrenip bilinen felsefe yapılarını revize ederek kendine özgü bir sistem yaratmıştır. MÖ 387'de Atina'ya döndüğü zaman 40 yaşındaydı.¹⁵⁵

Hayatının geri kalan 20 yılını, kurduğu Akademeia için harcadı. Burası Hellas'ın dört bir tarafından gelen en parlak zekaya sahip gençlerin birlikte eğitim görüp kaldıkları yer haline gelir. Kendilerini özellikle matematik alanında bilimsel çalışmalara, Sokratesçi tarzda felsefî tartışmalara ve polislerin felsefî idaresi işini yapabilecekleri yönetici kesimin hazırlanmasına adanlar.¹⁵⁶ Akademeia'da eğitim gören öğrencileri arasında Hellen tarihinde yer etmiş bazı isimler şunlardır: Spösip (kendi yeğeni), Dion, Hyperid, Lasteni, Isokrates, Xenokrat, Demostenes, Aristoteles ve erkek kılığına bürünerek Akademeia'ya gelen Axiote gibi kadınlar mevcuttu. Platon, Akademeia'ya geldiği zaman, öğrencilerinin fikirlerini karşılıklı olarak dinler ve son kararı kendisi verirdi. Hayatını çalışmaya ve ilerlemeye adanmış bir insan olarak öğrencileri, arkadaşları, yurttaşları ve pek çok aydın kesim tarafından sevilen nadir filozoflardan biriydi. Hellen polisleri için yeni anayasalar yazdığı *Yasalar* adlı diyalog esaslı, son büyük eseri MÖ 347'de ölümüyle eksik kalır. Öğrencileri tarafından dualar eşliğinde Akademeia'ya gömülür. Ve okulda en çok sevdiği öğrencisi Aristoteles, hocasının ölümüyle daha önce bahsedildiği üzere okuldan ayrılır.¹⁵⁷

Eserlerinin tamamını diyalog şeklinde yazmıştır. Diyaloglarında yer alan kişiler Atina'nın saygın zümresini oluşturuyordu. Hemen hemen tüm diyaloglarının baş karakteri Sokrates idi. Bir tek *Yasalar* eserinde Sokrates yer almaz. Literatürde diyaloglarının üç kronolojik gruba ayrılması kabul görmüştür. Gençliğine ait ilk grupta yer alan eserleri şunlardır: *Kriton* (*Κρίτων*), *Kharmides* (*Χαρμίδης*), *Lakhes* (*Λάχης*), *Lysis* (*Λύσις*), *Ion* (*Ἴων*),

¹⁵⁴ Sena, 1975, 14.

¹⁵⁵ Sena, a.g.e., 14.

¹⁵⁶ Vegetti, 2018, 442.

¹⁵⁷ Vegetti, a.g.e., 442.

Protagoras (Πρωταγόρας), *Küçük Hippias* (Ἰππίας μειζών), *Alkibiades I* (Ἀλκιβιάδης), *Euthyphron* (Εὐθύφρων), *Meneksenos* (Μενέξενος). Birinci ile ikinci gruba geçiş eserleri ise; *Euthydemos* (Εὐθύδημος), *Menon* (Μένων) ve *Gorgias* (Γοργίας)'tır. Platon'un olgunluk dönemindeki ikinci grup eserleri; *Phaidon* (Φαίδων), *Şölen* (Συμποσίον), *Phaidros* (Φαῖδρος), *Devlet* (*Politeia* [Πολιτεία]), *Kratylos* (Κρατύλος), *Theaitetos* (Θεαίτητος) ve *Philebos* (Φίληβος)'tur. Yaşlılığına ait üçüncü grupta yer alan eserler de; *Sofist* (Σοφιστής), *Parmenides* (Παρμενίδης), *Timaios* (Τίμαιος), *Yasalar* (Νομοί)'dır.¹⁵⁸

Yazdığı pek çok eser arasında kadın ve evlilik üzerine olan düşüncelerini en yoğun biçimde *Devlet* isimli eserinde açıkça ifade etmiştir. Dönemine göre pek çok filozofa kıyasla bu konudaki görüşleri kadının toplumsal hayattaki yerine önem veren devrimsel niteliktedir. Devlet, adalet kavramı bağlamında ortaya çıkarılan bir eserdir. Eserin temel yapısı adalet olduğu için döneminde de “*Adalet Üzerine*” adıyla bilinmekteydi.¹⁵⁹ Kitapta, adil bir *polis*in ve içinde yaşayacak kadın ve erkek yurttaşlarının sahip oldukları ve olması gerektiği rol ve niteliklerden bahsedilmektedir. Kitabın önemli bir kısmı kadınların toplumdaki yeri üzerine tartışmalarla geçer. Bu konuda beş erkek karakter tartışmasına rağmen kitapta bir tane bile kadın karaktere yer verilmemiştir. Fakat bu durum sadece Devlet eserine özel bir durum değildir. Diğer eserlerinde de, Symposion'da Diotima, Phaidon'da Ksantippe ve Meneksenos'ta Aspasia'ya benzer birkaç istisna dışında kadın karaktere yer vermemiştir.¹⁶⁰ Kitabın genel olarak adil bir devletin nasıl var olacağı bundan hareketle devletin vatandaşlarının toplumdaki niteliklerinin ne olması gerektiği hakkındadır. Oluşturulan ideal devlette kadının yeri ve rolü yapılan tartışmalarda en önemli konu olmuştur.

Platon'un kadınlarla ilgili düşünceleri özellikle V. kitapta kendini gösterir. İlk dört kitapta ideal devletin içinde yer alan vatandaşların hangi niteliklere sahip olacağı ve bu adil devletin yönetim ve koruyucuların vatandaşların niteliklerine göre seçilmesi idi. Bu bölümde devletin koruyuculuğunda kadınların yeri var mıdır? Eğer varsa bu uygun olur mu? Soruları tartışılmaktadır. Tartışılan konu V. kitapta Sokrates'in şu söylemleri ile geçer:

“Şimdi bir konuyu yeniden almamız gerekiyor. Bunu daha önce konuşmalıydık ama olmadı. Erkekleri sahneye koyup işlerini de belirledikten sonra, madem sen de istiyorsun, kadınlara geçelim. İyi yaradılışlı ve dediğimiz gibi eğitim görmüş erkekler için, kadın ve

¹⁵⁸ Vegetti, a.g.e., 443.

¹⁵⁹ Arıtürk, M. H. (2017). Platon'un Toplum İdeali İçerisinde Kadının Yeri. *Düşünme Dergisi*, (10), 29.

¹⁶⁰ Arıtürk, a.g.e., 29.

çocuk sahibi olma işinde tutulacak yol, bence, savaşçılarımızı, sürü bekçileri gibi yetiştirirken tasarladığımız düzene uygun olmalıdır (...) Şunu demek istiyorum: Çoban köpeklerinin dişileri sürüyü erkekler gibi kollayacak mı, yoksa yalnız eve mi bakacak? Çocuk yapıp büyütmekten başka bir işe yaramazlarmış gibi, yalnız ev işleriyle uğraşacaklar da sürüyü kollamak yalnız erkeklere mi düşecek?”¹⁶¹

Tartışılan konu dahilinde kadınların burada koruyuculuk konusunda yeteri kadar vasıfta olup olmaması ve eğer ki gerçekleşirse erkeklerce kabul görüp görmemesidir. Burada köpek üzerinden örnek verilmesi sadece bu bölüne özgü değildir. Platon kitabın başından itibaren kadın ve erkeğin özelliklerini ve farklılıklarını, yönetici ve koruyuculuğun görevlerini bu cins üzerinden örneklendirerek açıklamıştır.¹⁶²

Platon’un köpek üzerinden verdiği örneklemeler kadın ve erkeğin aynı görevleri yerine getirebilecekleri konusunda doğayı kaynak almasıdır. Ona göre köpek cinsinde erkeği ve dişiyle yavru yetiştirme dönemi dışında birbirleriyle aynı özelliklere sahiplerdir. Bu yönden köpek cinsi Platon’un kurduğu ideal devletin koruyucuları için uygun bir esin kaynağı olmuştur. Sorulan soruya kendisi şu şekilde cevap vermiştir:

“Her şeyi birlikte yapmalarını isteyeceğiz.”¹⁶³

Eğer iki cins de aynı işi birlikte yaparlarsa cinsler arasındaki eşitlik o işi yaptıkları an da saklı olmuş oluyordu. Tıpkı köpeklerin kendi sürülerini korurken dişi erkek ayırt edilmeden iki cinsin de aynı anda görevini yerine getirmesi gibi. Aslında Platon’un burada yapmak istediği açıkça görülmektedir. Eşitsizliğin temelindeki fiziksel farklılıklara odaklanan düşüncelere farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

İki cinsin aynı işi yapabilmeleri için kadınları da erkekler gibi yetiştirilmesi gerektiği fikri ortaya çıktı. Platon aynı eğitimi alırlarsa aynı görevleri yapabileceklerini düşünüyordu.¹⁶⁴

Kadın ve erkeğin ideal devlette aynı işi yapabilme durumları ikisini eşit konuma getiriyordu ve bu düşünce kitapta eleştiriye tabi tutuluyordu. Yapılan eleştiri şu şekilde:

¹⁶¹ Plat. Dev. V. 451 c-d.

¹⁶² Arıtürk, 2017, 30.

¹⁶³ Plat. Dev. V. 451 e.

¹⁶⁴ Plat. a.g.e., V. 451 e - 452 a.

“Peki, kadınla erkek arasında büyük bir yaradılış ayrılığı olduğunu iddia edebilir misin? Gel de inkâr et! Öyleyse kadına yaradılışına uygun bir iş vermek lazım. Öyle ya. Öyleyse, saçmalığa, çelişmeye düştünüz işte. Kadınların yaradılışları hem erkeklerden ayrıdır diyorsunuz hem de onlara erkeklerle aynı işleri yaptırıyorsunuz. Ne cevap vereceğiz şimdi buna?”¹⁶⁵

Platon yapılan eleştiriye karşı; “Bir devletin temelini atarken, yaradılış ayrılık ve aynılıklarını kesin anlamlarıyla ele almamıştık, bu ayrılık ve aynılıkların işlerde tam bir karşılığı olacağını düşünmemiştik”¹⁶⁶ diyerek kurduğu ideal devlette alınacak çalışanları seçerken belirleyici özellik olarak adalet ilkesini esas almıştır. Bundan dolayıdır ki iki cinsin birbirleri arasındaki farklılıkları göz önüne alarak, istedikleri hedef ve görevlere ne derece bir etkisi olduğu konusunda düşünülmesi gerektiğini anlamıştır.¹⁶⁷ Verilen görevde kadın veya erkek olması cinsiyetin etkisinin belirlenmesi konusunda şu sözleri söylemiştir:

“Böyle olunca, erkek cinsi kadın cinsinden şu veya bu sanata, işe yatkınlık bakımından ayrılırsa, şunu erkekler yapsın, bunu da kadınlar, diyeceğiz. Ama görürsek ki, aralarındaki ayrılık sadece kadının doğurması, erkeğin de tohum salmasından başka bir şey değildir, üstünde durduğumuz konuda kadınla erkeğin ayrılığını hesaba katmayacağız. Bekçilerimizin karılarıyla birlikte aynı işleri görmeleri gerektiğini ileri süreceğiz.”¹⁶⁸

Platon’un ifade ettiği üzere kadın ve erkeğin cinsinden dolayı ayırt edilemeyecekleri sahip oldukları niteliğe göre görev verilmesi gerektiğini ve aldıkları görevde de cinsiyetlerinin bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Cinsiyetler arasındaki farklılığın getirmiş olduğu niteliklerden birisi, kadının doğası gereği doğum yapmasıdır. Platon da cinslerin doğasına göre hareket edilmesi konusunda hassas davranıp, buna göre kişilerin uzmanlaşması gerektiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Platon iki cinsin arasında eşitlik sunmak istese de ikisinin doğası gereği farklı olduğunun farkındadır. Kitabında da şöyle dile getirmiştir:

¹⁶⁵ Plat. a.g.e., V. 453 b.

¹⁶⁶ Plat. a.g.e., V. 454 d.

¹⁶⁷ Arıtürk, 2017, 31.

¹⁶⁸ Plat. Dev. V. 454 e.

“... devletin yönetiminde kadının kadın olduğu için, erkeğinde erkek olduğu için daha iyi yapacağı iş yoktur. Yaratılıştan her iki cinsten de aynı güçler vardır. Kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir. Ne var ki kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz.”¹⁶⁹

Platon bu güç farklılığının bilincindedir ancak kadınların savaş için eğitim alabileceğini de düşünmüştür. Ayrıca Platon’a göre fiziksel bakımdan güçlü bir kadın, güçlü bir erkekten zayıf olabilir ama güçlü bir kadın da zayıf bir erkekten güçlüdür ve bu bağlamda koruyucu görevinde olanların karma güç topluluğundansa ideal devlette güçlü kadın ve güçlü erkeğin yer alması daha mantıklıdır.¹⁷⁰

Kadının doğumdan sonra fiziksel yönden değişimi erkeği etkilemeyeceği için bu süreçte çocukların da bakıcılar kurulu tarafından bakılması ve kadının da erkek gibi devlet işlerinde yeri ortak olması gerektiğini söylemiştir. Böylece ideal devlette kadının hem evdeki çocuk bakma ve *oikosu* idare etme durumu hem de devlet çatısı altında çalışmasındaki yarattığı ikilik Platon’un kadın koruyuculara yüklediği misyon ile ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla kadın sahip olduğu nitelik ve potansiyel ile ilk defa erkek egemen dünyada kendi varlığını gösterebilecektir. İşte bu düşünce dönemin Hellen toplumuna son derece radikal bir etki yaratıyordu.

Bu radikal düşünce günümüz yaşam tarzına yakın olsa da dönemine göre nitelendirildiği zaman kadınlar için devrimsel bir yapıya sahip düşüncedir. Fakat iki cins arasında yine de tam olarak bir eşitlik söz konusu değildir. Gelen eleştirilere yürüttüğü düşünceler ile geçerli ve tatmin edici cevaplar vermiş, sonucunda iki cinsin aynı eğitim sürecine girmeleri gerektiği, koruyucu görevinde yer alan kadınların da *oikos* sorumluluğundan ve çocuk yetiştirmesinden muaf olacağı kanaatine varmıştır. Yönetici vasfında bulunması dahilinde ise erkekle eşit konumda olabileceğini sunmuştur.¹⁷¹

Kurulan ideal devletin yurttaşlarının üreme konusu içinde evlilik ile ilgili bir düzenleme getirir:

¹⁶⁹ Plat. a.g.e., V. 455 e.

¹⁷⁰ Arıtürk, 2017, 32.

¹⁷¹ Arıtürk, 2017, 32.

*“Her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerin değil, en iyilerin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın.”*¹⁷²

Ayrıca evlenmelerin yararı üzerine sorulan bir soruda verilen cevapta görülmektedir ki insanların birleşmeleri, niteliklerine ve becerilerine göre yapılması gerektiği söylenmiştir. Ve bu kanıya hayvanların çiftleşmelerinde cinslerin uyumundaki birleşmelere dikkat edilerek varılmıştır.

*“...delikanlılarımızla kızlarımızı, düğün dernekle evlendireceğiz. Kurbanlar keseceğiz ve şairlerimizden bu evlenmeleri kutlayan şiirleri isteyeceğiz. Evlenmelerin sayısını da devlet adamları kestirecek. Bu sayı savaşlara, hastalıklara ve daha başka olaylara göre azalıp çoğalacak. Öyle ki, devlet, toplumun azalmasını da önleyecek, çoğalmasını da.”*¹⁷³

Her ne kadar ütöpik bir devlet oluşturulsa da evlilik konusunda kültürel yapıların etkisi devam ettirildiği görülmektedir. Düğün mutlaka bir evliliğin gerçekleşmesi için şart ve şartın yerine getirilmesiyle hem devlet hem de toplum tarafından yapılan evlilik meşrulaşmış olmaktadır. Dönemin düğünlerinde mutlaka evlilikle, sevgi ve aşk ile ilgili öğüt niteliğinde şiirler söylenirdi. Görüldüğü üzere Platon da bunu yansıtmıştır.¹⁷⁴ Evliliğin devlet kontrolü elinde olması önemli bir konudur. Çünkü Sparta dışında Hellas’ta evlilikler resmi bir kurum olarak görülmemektedir. Evliliğin meşruluğu toplumun tanık olmasıyla doğru orantıdaydı. Buradaki ideada evliliğin dolayısıyla üremenin devlet kontrolü üzerinde olması siyasi yönden de bir güç göstergesidir. İdeal bir devlet olarak ilk defa evliliğin getirdiği üreme ile birlikte nüfus kontrolünün sağlanması önemli bir konudur.

Ayrıca evlilik öncesi gerçekleştirilen törenlerin önemini şu şekilde vurgulamıştır:

*“Nişansız, dini törensiz doğan çocuk piç sayılacak.”*¹⁷⁵

Bu söz az önce sözü edilen konunun önemini vurgulamaktadır. Nişan evlilik akdinin yapıldığı evlilik öncesi ilk adımın atıldığı önemli bir olaydır. *Drahomanın (Τραχώμα)* kararlaştırıldığı gelinin babasının ve damadın çeyiz konusunda anlaşmaya gittikleri ilk

¹⁷² Plat. Dev. V. 460 e.

¹⁷³ Plat. a.g.e., V. 460 a.

¹⁷⁴ Bu konu tezin 3. Bölümünde incelenmiştir.

¹⁷⁵ Plat. a.g.e., V. 461 b.

adımdır.¹⁷⁶ Dini törenler ise düğünlerde tanrı katında evliliğin onay ve destek görmesi için yapılan, önemli bir yere sahip ve evliliğin kutsallığını gösteren törenlerdir.

Platon'un *Devlet* adlı eserinde kadınların toplumsal rolü ile ilgili beyan ettiği fikirlerin eleştirilerini *Yasalar* adlı eserinde de görmek mümkündür. Gelebilecek ve gelen eleştirilerle ilgili gerekli yanıtları verdikten sonra Platon, erkekler ve kadınlar için aynı eğitimin verilmesini, koruyucu sınıfta yer alan kadınların ev işlerinden, çocuk yetiştirmekten muaf görülmesini ve hatta yönetici sınıfına geçişte erkeklerle eşit haklara sahip olmasını teklif etmiştir.

Platon'a göre kadınların çocuk doğurabilmeleri dışında erkeklerden pek farkı yoktur. Erdem konusunda erkek için erdemlilikte ne esas ise kadın için de aynı şey geçerli olmalıdır. Bu konuda erkek ne yapabilirse veya yapamazsa kadın için de aynı durum söz konusu olmalıdır. Platon cinsler arasında erdemliliğin eşitliği konusundaki düşüncelerini *Menon* adlı eserinde, benzerini ise, *Yasalar* adlı eserinde bahsetmiştir.

*"... 'her erkek adam', babalarından çok devletin malı oldukları için, elden geldiğince zorunlu eğitim görecektir. Benim yasamda erkekler için söylenen şeyler aynen kızlar için de öngörülüyor: yani kızları da aynı şekilde eğitmeli; binicilik ve jimnastik erkeklere yakışır, kadınlara ise yakışmaz sözünden hiç korkmadan bunu söylüyorum."*¹⁷⁷

Yasalar adlı eserinde koyulan kanunların kadınlar ve toplum üzerindeki etkisi üzerine alınan eleştirilerden biri şöyledir:

*"... yasa koyucu yarım iş yapmamalı, tamamlayıp öyle bırakmalı; kadınların lüks ve bol harcamalar içinde düzensiz bir yaşam sürmelerine izin verip, yalnız erkeklerle ilgilenmekle, devlete mutlu bir yaşamın iki katı yerine tam anlamıyla yarısını miras bırakıyor."*¹⁷⁸

Kadınları es geçen, toplumda yokmuş gibi davranan, yaşam alanı olarak sadece evin içinde bulunmasına müsaade etmek, işte bu dönemin toplumsal kültürüydü. Platon yasa koyucuların kadınları da topluma kazandıran, onların varlığıyla bir birlikte oluşturarak toplumun eksik parçasının tamamlanması gerektiğini fark etmiştir. Ama bu kadınların haklarını düşündüğü için değil kurduğu ideal devletin iyi işlemesi içindi. Burada bahsedilen

¹⁷⁶ Bkz., Nişan/ Engye (*Εγγύη*) tezin 3.2.1. bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

¹⁷⁷ Plat. *Yasa*, VII. 804 d-e. Bkz., Plat. *Men*. 73 b.

¹⁷⁸ Plat. a.g.e., VII. 806 c.

konu da toplumun mutluluğunun kadını es geçerek yarım bırakılmasıdır. Platon bunun eksikliğini fark ederek kurduğu ideal devletin istikrarını sağlamak adına koyduğu yasalarına düzenleme getirmiştir.

Platon'un özel hayatıyla ilgili pek fazla bilgi mevcut olmasa da Diogenes Laertios'un aktarımına göre, Platon'un sevdiği kadına karşı söylediği sözleri şöyle ifade etmiştir:

“Sana elma atıyorum.”¹⁷⁹ Beni gönülden seviyorsan, elmayı al, bana erdemliğini ver; ama istemiyorsan —tanrı korusun— elmayı gene al ve bu güzelliğin ne kadar kısa sürdüğünü düşün.” Bir diğeri ise; *“Ben bir elmayım. Seni seven biri fırlatıyor beni; haydi kabul et, Ksanthippe: Sen de ben de sararıp soluyoruz.”*¹⁸⁰

Ayrıca Diogenes'in aktardığına göre iyilik ve kötülük üzerine olan düşünceleri ise; *“Mutlu olmak için erdem yeterlidir. Ama güç, sağlık, duyarlılık ve benzeri araçlarla bedensel ayrıcalıklara gerek vardır ve zenginlik, soyluluk, ün gibi dış etkenlere. Ama bilge bunlar olmasa da mutlu olacaktır. Siyasal yaşama katılacak, evlenecek ve yürürlükteki yasaları çiğnemeyecektir...”*¹⁸¹

Özetle Platon diyalog temelli eserlerinde kadının toplumdaki yerini yok saymak yerine topluma kazandırarak devletin yapılanmasında katkı sağlayacağını doğadan esinlenerek desteklemiştir. Bu fikirleri kendi çağını aşmış ve günümüzü yakalamıştır. Yaşadığı dönemin Hellen toplumunda kadının değeri köleyle neredeyse eş değer olmasına rağmen o her zaman kadına döneminin üstüne çıkan bir değer vermiş ve düşünceleriyle toplumun eksik kalan tarafını hayata kazandırmaya çalışmıştır. Evlilik konusunda ise üremenin evlilikle birlikte geleceğini ifade etmiş ve evlilik dışı üremelerin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Bir Hellen erkeğinin mutluluğunda evliliğin katkı sağladığını bunu gerçekleştirirken de geleneklere bağlı kalındığını göstermiştir.

1.11. Diogenes (Διογένης): MÖ 411/412-324

Kynik Hellen filozofu olan Diogenes, MÖ 412 ya da 411 yılında günümüz Sinop'unda doğup, MÖ 324 yılında Corinthe'de vefat etmiştir. Sarraf olan babası Hikesios ile çalışırken

¹⁷⁹ Hellen erkekleri hoşlandığı bir kadın gördüğünde ilgisini kadına, elma fırlatarak ifade ederlerdi.

¹⁸⁰ Diog. Laert. III. 32-33.

¹⁸¹ Diog. Laert. III. 78.

hilekarlığı nedeniyle kovulmuş ve Atina’da sığınabileceği bir yer aramaya başlamıştı. Aç ve sefil şekilde yollarda yürürken, kendisi gibi yemek arayan bir fare gördüğünde:

“Bak! Bu hayvan, Atinalıların mutfağına girmeyi biliyor da ben onların sofralarına oturamamak talihsizliğindeyim!” diye bağırmıştır. Bu durum sonrasında kendisinden çok önce ortaya çıkan Anthistenes’in *“doğaya uygun yaşamak”* ilkesini benimsemiş, hayvanların yaşamına yakın bir yaşantının en uygun doğa durumu olabileceğini düşünmüştür.¹⁸²

Diogenes’in yeni bir öğretisi yoktur fakat insanda ruh ve beden olmak üzere iki ayrı disiplin kabul etmiştir: Beden, spor ile, ruh ise erdem ile gelişir. Burada bahsettiği erdem istek ve ihtiyaçları azaltmakla ilgilidir. Ona göre, evlilik ve mülkiyet kaldırılması gereken fazlalıklarken, onur, asalet ve benzeri terimler iğrenilecek şeylerdir. Çünkü doğada eşitlik ve paylaşım hakimdir. Anthistenes’in savunduğu bu fikirler Diogenes’te daha fazla şekil alır. Doğaya dönmek için öylesine benimsemeler yapar ki adını “köpek” dahi yapmıştır.¹⁸³

Diogenes, Euclide’nin okulu için “bilgi okulu”, Platon’un öğretilerine “zaman kaybı” ve Dionysos onuruna yapılan yarışmalara da “büyük deli mucizeleri” dermiş.¹⁸⁴

Diogenes’e göre Lakedaimonialılar çocukken; diğer Hellenler ise çirkeftirler, pistirler yani kadındırlar. Kadınlar için tehlikeli ve adi olduklarını dile getirir. Kadınları, daha sonrasında din adamlarını hor görür. Platon, Diogenes için “Delirmiş Sokrates” benzetmesini yapardı. Diogenes’in filozof ya da büyük bir adam olduğu savunulmayabilir fakat orijinal bir psikoz olduğu açıktır. Diogenes Laertios, Diogenes’in bazı trajediler kaleme aldığını, fakat aslında bu eserlerin Diogenes’e ait olmadığını da iddia edenlerin bulunduğunu anlatır.¹⁸⁵

Diogenes’e göre; *“tek doğru yönetim biçimi, evrendeki yönetim biçimiydi. Kadınların da ortak olması gerektiğini söylüyordu, evliliği tanımıyor, kadınla erkeğin karşılıklı anlaşmasıyla birlikte yaşamasını kabul ediyordu; bunun sonucunda çocuklar da ortak olacaktı.”*¹⁸⁶ Evliliği tanımaması ve düğünü gereksiz masraf olarak görmesi Diogenes’in yaşadığı yaşam şekline bakılırsa normal görünüyor. Öncelikle kadına değer vermemesi evliliği de kendi gözünde değersizleştirmiştir.

¹⁸² Sena, 1974, 552.

¹⁸³ Sena, 1974, 553.

¹⁸⁴ Sena, 1974, 553.

¹⁸⁵ Sena, 1974, 553-554.

¹⁸⁶ Diog. Laert. VI. 72.

1.12. Aristoteles (Ἀριστοτέλης): MÖ 384-322

MÖ 384'te Kuzey Hellas'ın Stageira'sında doğan Aristoteles, Makedonya Kralı III. Amyntas'ın hekimi Nikomakhos ile Phaistis'in oğluydu. MÖ 367'de 17 yaşındayken Platon'un Akademeia'sında eğitim almaya başlar. Burada yaklaşık 20 yıl kalmış eğitim gördükten sonra eğitim vermeye başlamıştır. Akademeia'da verdiği retorik ve dialektik derslerinin izleri günümüze kadar ulaşmış pek çok eserde görülmektedir. Ayrıca Aristoteles başarısı ve çabasıyla Platon'un en has öğrencisi olmuş, söylentiye göre ona “okulun tümel akli” lakabını takmıştır. Onun ölümünden sonra Aristoteles, Akademeia'dan ayrılarak Assos şehrine gitmiş ve Atarneus'un yöneticisi Hermias'ın misafiri olmuştur. “*Aristippos'un Eskilerin Ahlak Dışı Yaşayışı Üzerine*” adlı eserinin birinci kitabında söylediğine göre, Aristoteles, Hermias'ın yeğeni, Pythias'a aşık olmuştur. Onun izniyle bu kadınla evlenmiş ve büyük bir heyecan anında, Atinalıların Eleusisli Demeter için yaptıkları gibi, bu kadına kurban kesmiştir. Ayrıca cariyesi Herpyllis'ten Nikomakhos adında da bir oğlu olmuştur.¹⁸⁷

MÖ 343'te Makedonya Kralı II. Philippos tarafından oğlu İskender'e hocalık etmesi için kendisini davet ettirmiştir. Babasının yerine geçen İskender ünlü Pers seferine çıkınca Aristoteles de Atina'ya MÖ 334'te dönüş yapmıştır. Lykeion adında bir okul kurmuş, burada ilk felsefe, dialektik, fizik, ahlak, retorik, siyaset ve şiir kuramı üzerine dersler verilmiştir. İskender'in ölümünden hemen sonra Aristoteles, Makedon karşıtları tarafından dinsizlikle suçlanmıştır. Yargılamanın sonucunu öngören Aristoteles, Khalkis'e gitmiş ve bir yıl sonra yani MÖ 322'de hayatını kaybetmiştir. Ölümünden sonra MÖ. I. yüzyılın ikinci yarısında Lykeion okulundan filozof Rhodoslu Andronikos tarafından Roma'da kopyaları çıkarmıştır. El yazması ile günümüze *Corpus Aristotelicum* yani Aristoteles Külliyyatı'nı oluşturan bu metinler sayısı dört yüze yakındır. En çok bilinen eserleri ise şunlardır; *Kategoriler* (Κατηγορίαι), *Magna Moralia* (Ἠθικὰ μεγάλα), *Hayvanların Tarihi Üzerine* (Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι), *Gökyüzü Üzerine* (Περὶ οὐρανοῦ), *Ekonomik* (Οἰκονομικά), *Atinalıların Yasası* (Ἀθηναίων πολιτεία), *Nikomakhos'a Ahlak* (Ἠθικὰ Νικομάχεια), *Eudemos'a Ahlak* (Ἠθικὰ Εὐδήμεια), *Retorik* (Τέχνη ῥητορική), *Politika* (Πολιτικά), *Poetika* (Περὶ ποιητικῆς)'dır.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Berti, E. (2018). *Aristoteles*. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan içinde* (476-499) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 477- 478. Ayrıca Bkz., Sena, C. (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi I A-D*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 85. Bkz., Diog. Laert. V. 1-4.

¹⁸⁸ Berti, a.g.e., 478. Bkz., Diog. Laert. V. 34.

Aristoteles'in dostu olan Hellas'ın Makedon valisi Antipatros (MÖ 400-319) kendisi tarafından vasiyetini uygulaması için görevlendirmiştir.¹⁸⁹ Vasiyeti Diogenes Laertios'in aktarımına göre eşi ve kızının durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler içerir. Bunlar; *“Her konuda genel olarak yürütücü Antipatros'tur; Nikanor dönüp gelinceye kadar, Aristomenes, Timarkhos, Hipparkhos, Dioteles ve Theophrastos (eğer isterse ve koşulları elverirse), çocuklarla, Herpyllis ile ve bıraktıklarıyla ilgilenirler. Kızın yaşı gelince, Nikanor ile evlendirilsin; evlenmeden önce ya da evlendikten sonra, ama çocuksuz olarak, kızın başına bir şey gelirse, Nikanor çocukla ve öteki konularla ilgili olarak hem kendine hem bize yakışır biçimde, yönetimde yetkili olsun. Nikanor bir baba ve ağabey olarak hem kızla hem Nikomakhos'un oğluyla, onların gereksinimleriyle, nasıl uygun buluyorsa, öyle ilgilenir. Kızla evlenmeden önce ya da evlendikten sonra, ama çocuksuz olarak, Nikanor'un başına bir şey gelirse ve eğer kendisi bir düzenleme yapmışsa, o düzenleme geçerli olsun.”*¹⁹⁰ *“Ama eğer Theophrastos kızla birlikte yaşamak isterse, Nikanor için söylenenlerin aynısı geçerli olsun; yoksa yürütücüler Antipatros'a danışarak hem kızla hem oğlanla ilgili işleri en iyi nasıl görüyorlarsa öyle yönetsinler.”* Yürütücülerle Nikanor Herpyllis'in, bana karşı ne kadar sevgi dolu olduğunu unutmayıp, onunla başka bakımlardan da ilgilenirler; eğer yeniden evlenmek isterse, bize yakışan bir adamla evlendirilmeye özen gösterilsin. Ona daha önce verilenlerden başka, mirasından bir gümüş talant ve üç hizmetçi kadın verilsin; eğer isterse, kendi malı olan köle kızla köle oğlan Pyrrhaios'u da alsın. *“Khalkis'te oturmak isterse, bahçenin yakınındaki konuk evinde kalsın; Stageira'da oturmak isterse, baba evinde kalabilir. Bunlardan hangisine karar verirse, yürütücüler orayı kendilerince güzel ve Herpyllis için yeterli buldukları eşyalarla döşesinler. Nikanor, köle çocuk Myrmeks ile ilgilenir: Ondan aldığımız mallarla birlikte bize yakışır biçimde kendi yakınlarına götürülmesini sağlasın. Kızım evlendiği zaman, ona beş yüz drakhmeyle kendi malı olan köle kız verilsin. Thale'ye de onun için satın alınmış, kendi malı olan köle kızdan başka, bin drakhme ve bir köle kız daha verilsin.”*¹⁹¹

Aristoteles ölümüyle ailesinden ayrılmış olsa da kızının birlikte olacağı eşini ve drakhme dediği drahomasını ayarlamış durumdadır. Klasik bir Hellen erkeği gibi kızının evleneceği erkek konusunda seçimini kızının değil vasisi ve babası olarak kendisi yapmıştır. Öncesinde de bahsedildiği gibi Hellas'ta kadının evleneceği eş konusunda seçim hakkı

¹⁸⁹ Berti, a.g.e., 478.

¹⁹⁰ Diog. Laert. V. 12.

¹⁹¹ Diog. Laert. V. 13-14.

neredeyse yoktur. Hellen kadını kendisiyle ilgili önemli kararları ya babası veya vasisi ya da eşi alırdı. Aristoteles de bunun örneğini güzelce vermiş görünmektedir. Eşinin başkasıyla evlenmesi konusunda, ki burada eşinin evlenme isteği varsa aileye yakışan biriyle bir vasi tarafından evlenebileceğinin beyanında bulunmuştur. Açıkçası eşinin yeniden evlilik isteyebileceği nezaketinde ve düşüncesinde bulunması ataerkil egemen toplumundaki Hellen erkeğinden beklenebilecek nadir bir davranıştır. Bu konudaki davranışı dikkate değer görülmektedir. Eşinin çeyizinden olan köleleri alabileceği ve hazinesinden de yardım yapabileceğini söylemiş olması dul olarak kalsa da veya sonrasında evlense bile Herpyllis'in maddi yönden sıkıntı çekmek istemediğini göstermektedir. Kalmak istediği yer konusunda da iki yol tanımış ve kaldığı yerde rahatı için koşulların ayarlanmasını istemiştir. Görünen o ki eşinin ona karşı davranışından dolayı mutluluk ve minnet duyan Aristoteles, ölümünden sonra *oikosun* yöneticisi ve bir eş olarak görevini tam olarak yerine getirmek için eşinin rahat edebileceği koşullarının hazırlanmasını istemiştir. Sadece eş olarak değil bir baba olarak kendisinden sonra ailesinin yaşamında yardımcı olması için bir vasi bırakması önem arz eder. Çünkü *oikosu* bir devlet olarak gördüğü için yöneticisiz kalmaması ve devamlılığının sağlanması için gereken koşulları hazırlamıştır.

Aristoteles, *Poetika* (*Περὶ ποιητικῆς*) adlı eserinde ideal devletin anayasası için olması gerekenler konusunda devletin en küçük birimi olarak gördüğü aile ve yapısı için kendi düşünce ve gözlemlerini ifade etmiştir. Bu düşüncelerinde aile konusunda kadın ve erkek ilişkileri dahilinde hem evlilikle ilgili fikirlerini beyan etmiş hem de bulunduğu toplumun cinsel kimliğini şekillendirmiştir.

Poetika'nın I. kitabında anayasa biçimlerini incelerken, koca ile eşin, baba ile çocukların ve bunların her birine ait erdem ile birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesi gerektiğini söylemiştir. İfadesine göre; “Çünkü bütün bunlar aileye ilişkin konulardır ve her aile devletin bir parçasıdır; parçanın erdemini ise, bütünü erdemine göre incelemelidir. Bu demektir ki, çocukların ve kadınların da bütün devletin anayasası göz önünde tutularak eğitilmesi gerekir en azından, çocuklarının ve kadınlarının iyiliğinin devletin iyiliğine bir etkisi olacağı söylenebilirse. Gerçekten de böyle bir etki vardır; çünkü kadınlar ergin özgür bireylerin yarısını meydana getirirler, çocuklar da geleceğin yurttaşları olacaklar ve siyasal yaşama katılacaklardır.”¹⁹² Kadınların eğitim görmesi gerekiyordu çünkü devletin yeni yurttaşları onların elinden yetişiyordu. Fakat daha önce de açıklandığı üzere Aristoteles kadın

¹⁹² Aristot. *Pol.* I. 13.

ile erkeğin fiziksel ve zihinsel olarak birbirinden farklı oldukları için kadınların erkeklerden farklı bir yerde eğitim alması gerektiği düşüncesine sahipti ve mümkünse kadın evden dışarı çıkmamalıydı.

Eğitimden sonra iki farklı cinsin üremesi ve aile oluşturması gerektiği için bir yasa koyucunun görevi olarak bunun düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre yasa koyucu; *“ne çeşit insanlar birbirleriyle evlenmeli ve evlilik ilişkisi ne zaman olmalı? Bu sorunları düzenlerken hem çiftlerin kendilerine hem de her bir örnekte uygun yaşlara aynı zamanda gelebilmeleri için yaşam zamanlarına bakması gerekmektedir. Babanın çocuk yapma yeteneğinin bulunduğu dönemle, ananın çocuğa kalma dönemi denk düşmelidir. Birinin çocuğunun olabileceği, ötekininse olamayacağı bir durum, karşılıklı suçlamalara ve ayrılmalara yol açar.”* Burada her iki cinsin doğru zamanda üreyebilmeleri için biyolojik olarak en verimli ve olması gereken evlilik yaşının tespit edilmesi gerektiğini ifade eder.

Çocuk yapmanın yaş üst sınırını kadınlarda 50 erkeklerde 70 olarak tespit etmiş ve bundan yola çıkarak ilk üreme için evliliğin yaşını daha önce belirtildiği üzere kızların 18 erkeklerin 37 olması gerektiği söylemiştir. Yaş aralığında erken yaş olmamasına önem vermiştir çünkü çok genç yaşta çiftleşen gençlerin sağlıklı çocuk dünyaya getiremeyeceğini söylemiştir. Bu söylemini hayvanlarda yaptığı gözlemlere dayanarak ifade etmiştir. Gözlemine göre; *“hayvanlarda çok erken birleşmelerin ürünleri genellikle kusurludur, bu gibi yavruların çoğu dişi ve ufak tefek olur; aynı sonuç, insanlar için de ister istemez geçerli olacaktır.”* Ayrıca erken üremenin bir diğer sakıncası genç kızların doğumda güçlük çekmesi ve ölüm kaybının daha fazla olmasıdır.¹⁹³

Yaş aralığının bir diğer önemi baba ile çocuklarının arasındaki yaş aralığının fazla olmaması gerektiğidir. Yaşlı anne ve baba çocukları için pek fazla yardımcı olamayacağı gibi çocukların da yaşlı anne ve babasına yapabilecekleri kısıtlıdır. Yaşların birbirine yakın da olmaması gerekir çünkü birbirleriyle olan ilişkileri sağlam olmayabilir. Babasının yaşına yakın olan çocuk babasına karşı yeteri kadar saygı gösteremez ve ev işlerindeki yönetimde çatışmalara yol açabilir.¹⁹⁴

Poetika’nın VII. kitabında evliliğin yaşamda hangi yaş aralığında olması gerektiğini söz ettikten sonra cinsel ilişkinin ve üremenin hangi dönemde olması gerektiğine dair bilgiler

¹⁹³ Aristot. *Pol.* VII. 16.

¹⁹⁴ Aristot. a.g.e., VII. 16.

verir. Ona göre kış mevsimi cinsel birliktelik için en uygun zamandı. Çocuk yapmayı düşünen çiftler mutlaka hekimlerin ve bilginlerin öğütlerini almalıydılar. Üremek için vücudun sıkı çalışmaya alışık olması gerekirdi. Her iki cinsin çocuk yapmadan önce kendisine iyi bakması ve kurallara uyması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

Aristoteles kadının gebelik döneminde kendine özen göstermesi, tembel olmaması ve az yemesi gerektiğini söylemiştir. Kitabında belirttiği üzere; *bir yasa koyucunun, “Özellikle çocuk doğumuyla ilgili tanrılara tapınmak için gebe kadınlar tapınağa gitmeli” diye bir kural çıkartarak, bunların her gün yürüyüş yapmalarını sağlamalıdır. Fakat bedenlerinin tersine, kafalarını pek çalıştırmamalıdır. Zihin yorgunluğundan kaçınmak doğru olur; öyle anlaşılıyor ki bitkilerin güçlerini topraktan almaları gibi, daha doğmamış bebekler de iyiliklerini kendilerini taşıyan analarından alıyorlar.”*¹⁹⁶ Burada annelerin “kafalarını çalıştırmamaları” düşüncesi Hellen ataerkil toplumunun düşüncesini yansıtmıştır.

Aristoteles kadın ve erkeğin zihinsel yönden eşit olmadığını kadınların zekadan yoksun olduğunu diğer eserlerinde de ifade etmiştir. Kadının zekasını yetersiz bulduğu için erkeğin ondan üstün olduğunu ve bu iki cins arasında alt-üst ilişkisi olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre; devletin en küçük birimi olan ailenin yönetimi monarşiktir ve ailenin yöneticisi de erkektir. Bu yönetim üst düzeyde, olgunlaşmış olmalıdır ve bu yönetimi zekasıyla erkeğin yapması gerekmektedir. Kadın ise sahip olduğu aklı kullanma becerisine nail olamadığı için kocasının yönetiminde olmalıdır. Bu ev yönetiminde çocuklarda küçük yaşta, henüz bir fert olamamışsa onlar da baba tarafından yönetilir. Ailedeki bu yönetimi Aristoteles üç şekle ayırır. Erkeğin karısı üzerindeki yönetim devlet adamının yönetimi, köle üzerindeki yönetimi efendi-köle yönetimi, çocuklarının üzerindeki yönetim ise kralca bir yönetim şeklidir. Onun bu formülüne göre erkek kendi egemenliğini ve baskısını gösterdiği yönetim ile kullanacak ve kocalık görevini yerine getirecekti. Çocukların üzerindeki yönetim ile de babalığını yapmış olacaktı.¹⁹⁷ İşte kendi ölümünden sonra bile vasiyeti aracılığıyla yaptığı yönetimle hem kocalığını hem de babalık haklarını gözeterek ailedeki yöneticilik görevini yerine getirmiş oldu.

¹⁹⁵ Aristot. a.g.e., VII. 16.

¹⁹⁶ Aristot. Pol. VII. 16.

¹⁹⁷ Atılğan, 2013, 19.

1.13. Lykon (Λύκων): MÖ 299-225

Laodise’li bir Hellen hatibi olan Lykon hakkında Diogenes Laertios, Troia’lı olduğunu ve pedagojiyle ilgilendiğini kaydeder. Gezimcilik okulunu Straton’dan sonra 44 yıl daha yönetmiştir. Filozofluktan çok hatip olan Lykon, bu okulda metafizikten çok ahlakla ilgilenmiştir. Troia şehrindeki yarışmalara ödülü kazanmak için girmekten çekinmeyen, uzun boylu, atletik yapılı olan Lykon’un rhetoriği o kadar ikna edici ve çekiciydi ki ismi, “tatlı” anlamına gelen Glycon (Glikon) formuna girmişti.¹⁹⁸ Güzel konuşma yetisi ve anlatım dolgunluğunu Diogenes Laertios şu örnekte ifade etmiştir;

“... yoksul bir genç kız için söyledikleri: “*Drahoması olmadığı için gençliğinin çiçeği solan bir kız, babası için ağır bir yüküdür.*”¹⁹⁹ Burada ifade ettiği durum aslında bir genç kızın evlenmesi için drahomanın ne kadar önemli bir konu olduğunu gösterir.

¹⁹⁸ Sena, 1976, 324.

¹⁹⁹ Diog. Laert. V. 65.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HIEROS GAMOS: KUTSAL EVLİLİK

Tarih boyunca insan, yaşadığı iklimsel döngüleri takip ederek, yaşamlarını bulundukları koşullara uyum sağlayarak inşa etmiştir. Zamanla insanlığın üç önemli kritik aşaması olan doğum, üreme ve ölümle iklimsel döngüler arasında analogik bir bağ oluşmuştur. Yaşam kaynağının en önemli faktörünü oluşturan toprağın bereketi bu üç kritikte özdeşleştirilince kadının üreme yeteneğiyle toprağın bereketi arasında bağıntı kurulmuştur. Bu bağıntı sayesinde insanlık; doğanın yaratıcısına toprak ana, kadına da ana tanrıça adı vererek bir inanç oluşturdu.²⁰⁰ Bu ana tanrıça inancı insanlığın anaerkil döneminde etkili bir süreç oldu. Kadının kendi içinden bir can yaratma gücüne sahip olmasıyla var olan doğayı ve evreni de bir ana tanrıçanın yarattığına inanılıyordu.

Hellen tarım toplumu düzeninde Hesiodos'un "Tanrıların Doğuşu" (*Theogonia* [*Θεογονία*])' adlı eserinde²⁰¹ bahsettiği Gaia'nın herhangi bir erkek varlığa ihtiyacı olmadan Gök'ü, Dağları ve Deniz'in erkekleştirilmiş hali Pontus'u tek başına doğurması inancı anaerkil dönemdeki ana tanrıça inancını güzel bir şekilde ifade etmiştir. Fakat MÖ 4. yüzyıl sürecinde önce bakırın sonra demirin bulunmasıyla ve silahların bu maddelerden yapılması var olan toplum düzenini kökünden değiştiren daha sert ve erkeğin egemen olduğu savaşı getirir. Bununla birlikte etkisini uzun süre gösterecek olan yeni bir toplum düzenine, anaerkillikten ataerkil bir düzene geçilir. Gelen değişimle birlikte artık toprağın bereketini ana tanrıça tek başına sağlayamaz olur bu nedenle erkek bir tanrıya ihtiyacı vardır. Artık mitolojik anlatılara ihtiyacın vermiş olduğu boşluğu dolduran baba tanrı inancı gelir. Yani ana tanrıça yaratma, üreme yeteneğini cinsel birleşim sayesinde bir tanrı ile paylaşıyordu. Böylece tüm tarım toplumlarında olduğu gibi Hellen toplumu da dahil iki tanrısal varlığın yani tanrı ve tanrıçalar arasında gerçekleştiğine inanılan evliliklerin adına *Hieros Gamos* (*Ἱερός Γάμος*) yani "kutsal evlilik" denirdi. Evliliği kutsal olarak nitelendirmeleri sadece tanrılar arasında yaşanan evlilik değildi. Aslında evlilik sayesinde insanın varoluş amacının tamamlandığı düşünülüyordu. İkinin birliğini oluşturarak üreme gerçekleştiriliyor ve çoğalma

²⁰⁰ Bulut, D. E. (2018). Antik Yunan'da Hieros Gamos: Kutsal Evlilik. Üreten, H., Erdoğan İnce, D. ve Gümüş, M., (Editörler), *Kuşadası'nda Bir Baştan Bir Başa Tarih* içinde (51-58). Aydın: Kuşadası Belediyesi. 52.

²⁰¹ Hes. *Theog.* 130.

sağlanıyordu. Bu yüzden de evlilik ve törenleri kutsal sayılıyor, Hieros Gamos inancının temelinde bu yatıyordu.

2.1. Hieros Gamos'un Kökenleri

Hellen toplumunda kutsal evliliğin izlerini bir dizi mitolojik anlatıda bulmak mümkündür. Bunlar; Gaia-Uranos, Pasiphae-Minos, Demeter-Iasion, Ariadne-Dionysos, Aphrodite-Adonis, Amphitrite-Poseidon, Psykhe-Eros, , Europa-Zeus, Io-Zeus, Demeter-Zeus ve özellikle kutsal evlilik kavramının öncü evliliği olan Hera-Zeus evliliğidir. Zeus'un diğer evlilikleri de mevcuttur fakat *Hieros Gamos* ve ritüellerinin kapsamında değildir.

2.1.1. Gaia-Uranos

İlk *Hieros Gamos* evliliklerinden olan Gaia ile Uranos'un birleşmesi diğer *Hieros Gamos*'lara göre farklılık gösterir. Gaia erkek unsuru olmaksızın Uranos yani kendisini saran gökle birleşmiş ve Hellen *pantheon*unu kurmuştur. İkisinin birleşmesi ilk kutsal evliliklerden sayılıyor ve evlilik için yapılan sunular Hellas'ın ilk dönemlerinde onlara yapılıyordu.²⁰²

2.1.2. Pasiphae-Minos

Hieros Gamos'un örneklerinden biri olan Pasiphae ve Minos mitosunda anlatıldığına göre Minos, Girit tahtı üzerinde hak iddia ettiği zaman, tanrılardan bu hakkını kanıtlayan bir işaret vermesini istemişti. Minos, Poseidon'a bir adak adayarak, denizden bir boğa çıkmasını istemiş ve bu boğayı kendisine adayacağını söylemiştir. Poseidon, Minos'un isteğini yerine getirmiş ve tahtta tartışmasız iktidarı ele almıştı fakat Minos adağını gerçekleştirmeye yanaşmamış boğayı çok beğendiği için damızlık olarak kullanılmasını istemiştir. Poseidon Minos'a ceza olarak boğayı azdırmış ve karısı Pasiphae'ye, boğaya karşı dayanılmaz bir aşk duygusu aşılamıştır.²⁰³

Pasiphae'nin dayanılmaz aşkını Ovidius, *Aşk Sanatı (Ars Amatoria)* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir: “Bir vakitler, korularla kaplı Ida'nın gölgeli koyuklarında beyaz bir boğa yaşırdı, gururuydu sürüsünün, minik, kara bir işareti vardı iki boynuzunun arasında: sadece orası lekeliydi, diğer yanları süt beyaz, Cnosus'un, Cydon düveleri deli olurdu, bir kez çıksın diye sırtlarına. O boğanın yasak aşkı olmak öyle hoşuna gitti ki Pasiphae'nin;

²⁰² Şahin, N. (2013). *Antik Dönemde Anadolu'da Kadın*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları. 59.

²⁰³ Grimal, 2012, 595.

kıskançlığından, o alımlı düvelere hep nefretle baktı. Bu söylediğim çok iyi bilinir, öyle ki yüz kentli Creta bile yalanlayamaz bunu, bütün yalancılığına rağmen. Derler ki boğası için taze yapraklar, körpecik otlar toplarmış elleriyle, hiç alışık olmadığı halde. Sürülerle birlikte dolanır, aldırılmazmış kocasının gitme demelerine; bir boğa Minos'un hakkından geldi demek, ne diye giyersin, ey Pasiphae, bu pahalı elbiseleri? Senin aşığın anlamaz ki ihtişamdan, o aynanın elinde işi ne, dağdaki sürünün böyle mi düşeceksin peşine? Düzgün saçlarınla ne oynuyorsun bu kadar, ah budala? Sen yine de inan aynaya, senin düve olmadığını söylüyor bak. Nasıl isterdin, alnında boynuzlar çıkmasını! Madem Minos seni seviyor, başka aşık arama: Kocanı aldatmak istiyorsan ille de aldat bari bir adamla! Demek, bir kraliçe, zıfaf yatağını bırakıp ormanlara, koyaklara gidiveriyor, Aonialı tanrı tarafından aşka gelen bir Baccha gibi, Ah kaç kez yan yan bakmış şu ineğe, şöyle demiş: “niçin kendini beğendirmeye çalışıyor şu, benim kocama? Baksana, adamımın önünde nasıl oynuyor, yumuşacık çayırlarda: aptal şey, kesin kendini güzel falan sanıyor.” Böyle demiş ve hemen emretmiş o koca sürüden defedilmesini o masumun ve kemerli boyunduruğa vurulmasını, ya da sözde bir kurbanmış gibi, zorla devrilmesini sunağın önüne; sevinçle almış sonra rakibesinin bağırsaklarını eline. Kaç kez rakibelerini kesip böyle, tanrıları yatıştırmış, sonra bağırsaklarını eline alıp haykırmış: “haydi gidin de beğendirin kocama kendinizi! Kah Europa olmak için kıvranıyor, kah Io olmak için, Çünkü biri inekti bunların, diğeri de bir boğanın sırtında taşınmıştı. Ama ne yaptı etti bu kadın, sonunda gebe kaldı sürünün liderinden, kandırıp onu akçaağaçtan yapılma bir inekle ve dölü ele verdi babasını.”²⁰⁴ (Lev. 3, Res. 3) Pasiphae bunun için Daidalos'a danışmış Daidalos ise tahtadan bir düve yapmıştır.

Pasiphae düvenin içine girmiş, boğa bu gerçekçi düveye aldanıp Pasiphae'nin arzuladığı çiftleşme gerçekleşmiştir.²⁰⁵ Mitostaki bu tür cinsel birlikteliği George Thomson “kutsal evlenmenin bir biçimi olarak, aslında insanın hayvanlardan kalıt edindiği cinsel eylemin bir kuttörene dönüştürülmesinden başka bir şey olmadığını” ifade eder.²⁰⁶

²⁰⁴ Ovid. Ars Amat. II. 290-320.

²⁰⁵ Grimal, 2012, 595.

²⁰⁶ Thomson, G. (1988). Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler Tarih Öncesi Ege I. (Çev. Üster, C.). İstanbul: Payel Yayınevi (Eserin orijinali 1949'da yayımlandı). 344.

2.1.3. Demeter-Iasion

Hellen inanışında kadının üretkenliği ile tarlaların üretkenliği arasında paralel bir bağ olduğuna inanılıyordu. Aynı zamanda bitkinin bolluğu kadının üretkenliğine yardım ederdi.²⁰⁷ Hellen geleneklerinde de gençlerin henüz tohumlanmış tarlalarda birleşmesinin ilk örneğini Demeter ile Iasion'un evliliği verir.²⁰⁸

“Yüceler yücesi Tanrıça Demeter

Sevişip kahraman Iasion'la

Bereketli Girit'in nadaslı tarlalarında

Cömert Plutos'u getirdi dünyaya.

Bütün karaları, denizleri dolaşır Plutos,

Kime rastlar, kimin eline düşerse,

*Zengin eder onu berekete boğar”.*²⁰⁹

“Plutos'un²¹⁰ isminden ve bolluk saçma işinden anlaşıldığı üzere *Hieros Gamos*'un temel amacı olan bereket istenci ön plana çıkarılmıştır.”²¹¹

2.1.4. Ariadne-Dionysos

Ariadne-Dionysos mitosunda ise; Theseus, Minotauros'la savaşmak için Girit'e geldiği zaman Ariadne, Theseus'u gördü ve ona güçlü bir aşkla bağlandı. Theseus, Minotauros'un hapishanesi *Labyrinthos*'ta yolunu bulabilmek için, Ariadne ona bir ip yumağı verdi. *Labyrinthos*'da yumağı açarak ilerleyen Theseus çıkış yolunu kolayca buldu.

²⁰⁷ Sina, A. (2004). Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1 (44), 49.

²⁰⁸ Eliade, M. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Özcan, L.A.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık (Eserin orijinali 1949'da yayımlandı). 344.

²⁰⁹ Hes. *Theog.* 970.

²¹⁰ Plutos: Zenginlik olarak bilinir. Hesiodos'un *Theogonia*'sında Demeter ile Iasion'un oğlu olarak geçer. Demeter'in ve Persephone'nin maiyetinde bir delikanlı, ya da bereket boynuzu taşıyan bir çocuk olarak görülür. Bkz., Grimal, 2012, 642.

²¹¹ Bulut, 2018, 52.

Ariadne, Minos'un öfkesinden korunmak için Theseus ile kaçtı fakat Atina'ya varamadı. Naksos Adası'nda verilen bir molada Theseus, Ariadne'yi kıyıda uyurken bırakıp gitti. Theseus'un gitmesine bazı yazarlar tanrıların buyruğu olduğunu, kader tanrılarının Ariadne ile Theseus'un evlenmesine izin vermedikleri için onu bu şekilde terk ettiğini söylerler.²¹² Sonrasında Ovidius, Dionysos ile Ariadne'nin bir araya gelmesini şöyle anlatmıştır; “*Creatalı kız deli gibi dolanırdı hiç bilmediği kumlarda, enginlerin dalgalarıyla yıkandığı yerlerde, o ufacık Dia'nın. Uykudan yeni uyanmış gibi, kuşağını bile bağlamadan geçirmiş giysisini, ayakları çıplak, dağılmış sarı saçları, ah zalim Theseus diye haykırıyor sağır sulara, narin yanakları ıpslak, masumca akan yaşlardan. Hem bağılıyor hem ağlıyordu. Elleriyle yumruklamaya başladı yeniden yumuşacık göğsünü, “Ah vefasız, gitti ne olacağım ben şimdi” diyordu. “Ne olacağım ben şimdi?” diyordu: birden ziller yankılandı sahiller boyunca, vurdukça vuruyordu çılgın eller teflere. Korkudan bayıldı, son sözleri donup kaldı ağzında, hiç kan kalmadı sararıp solan bedeninde. İşte geliyor Dionysos erenleri, dağılmış uçuşuyor saçları arkalarında: İşte geliyor havai Satyruslar, tanrının haberci güruhu. En sonunda tanrı görünüyor, üstü üzüm salkımlarıyla örtülmüş arabasında, çifte kaplan koşmuş önüne, altın yuları geçirip eline: kızcağızın ne rengi kalmış ne Theseus'u, ne de sesi: üç kez kaçmaya çalışmış, korkuyla donup kalmış üç kez olduğu yere. Tanrı seslenmiş ona, “işte geldim, daha sadık olacağım sana aşkta: at korkunu bir yana: Dionysos'un eşi olacaksın artık ey Creatalı kız. Al gökyüzünü, armağan; seyretsinler seni gökte bir yıldız olarak Creta Tacı ol, hep kılavuzluk et, yolunu şaşırmış gemilere.” Tanrı böyle demiş, sonra arabasından inmiş yere, kaplanlarından korkmasın diye; ayağı değdiği anda, yol vermiş ona kumlar: aldığı gibi kızı göğsüne, kapıp götürmüş. Başlamış birileri, “ey Hymen!” diye terennüm etmeye, kimi haykırmış, “ey Euhios, euhoe!”²¹³ diye. İşte böyle girmiş gelinle tanrı, zıfayatağına.”²¹⁴ (Lev. 4-5, Res. 4-5)*

Genç kadının güzelliğinden gözleri kamaşan Dionysos, Ariadne'yle evlenerek onu Olympos'a götürdü; Ariadne'ye düğün hediyesi olarak Hephaistos'un eseri olan bir altın taç

²¹² Grimal, 2012, 243.

²¹³ Euhoe diye bağırانlar Bakkhalardır. Evliliği kutlamak üzere ortaya çıkan neşeli periler sevinçten sarhoş. Bazıları ellerinde şarap bardakları olduğu halde dans ediyorlar, zıpladıkları ayaklarının bastıkları yerlerde çiçekler bitiyordu. Bir kısmı hep bir ağızdan şarkı söylerken, ötekiler ellerini birbirine vurarak tempo tutuyorlar, bir kısmı da lir çalarak kulakları sağır edecek yaygaralar koparıyorlardı. Bkz., Çetin, C. (1994). *Siyah Figür ve Kırmızı Figür Yunan Seramiği Üzerinde Hieros-Gamos (Kutsal Evlilik) Tasvirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 51.

²¹⁴ Ovid. *Ars Amat.* I. 525-565.

verdi.²¹⁵ Hesiodos'un anlattığına göre bu birleşmeden sonra Zeus, Ariadne'ye tanrılarının ölümsüzlük armağanını vermişti.

“Altın saçlı Dionysos da aldı,

Minos'un kızı sarışın Ariadne'yi.

Dionysos'un bu alımlı eşini

Ölümsüzlere katmıştı Zeus.”²¹⁶

2.1.5. Aphrodite-Adonis

Suriye kralı Theias'ın Myrra ya da Smyrna isimli kızı vardı. Smyrna'nın annesi (Theias'ın karısı değil) kızının Aphrodite'den daha güzel olduğunu söyleyerek tanrıçayı incitmişti. Bunun sonucunda Aphrodite'nin öfkesi sonucunda Myrra'da (Smyrna) babasıyla ensest birliktelik kurma arzusu başladı. Bakıcısı olan Hippolyte'nin yardımlarıyla babası Theias'ı sonunda kandırdı ve on iki gece boyu onunla birliktelik kurdu. Fakat son gece Theias bu oyunu anladı ve Myrra'yı öldürmek üzere yola düştü. Myrra korkudan tanrılara sığındı ve tanrılar onu korumak için Mürrüsafi ağacına dönüştürdüler. Aradan on ay geçtikten sonra ağaç çatladı ve içinden sonra kendisine Adonis ismi verilecek çocuk ortaya çıktı. Çocuk öyle güzeldi ki, bu güzelliğinden etkilenen Aphrodite yetiştirilmesi için çocuğu Persephone'ye verdi. Persephone'nin çocuğun güzelliğinden etkilenerek ona aşık olması ve Aphrodite'e geri vermek istememesi üzerine aralarında çıkan kavgaya Zeus hakemlik etti. Adonis'in, yılın üçte birini Aphrodite'yle, diğer üçte birini Persephone'yle, son üçte birini ise kendisi nerede isterse geçirmesine karar verildi. Fakat Adonis yılın üçte ikisini Aphrodite'ye ayırınca, Artemis'in (neden olduğu bilinmeyen) öfkesi sonucu bir yabandomuzunu Adonis'e musallat ettiği söylenir.²¹⁷ Adonis bulunduğu bir av sırasında yabandomuzu saldırısı sonucu hayatını kaybeder.²¹⁸

Adonis'in belirli zamanlarda yer altına ve yeryüzünde bulunması inanışa göre, baharın geldiğini ve gittiğini temsil ediyordu. Adonis'in ağaçtan doğması, baharın gelmesiyle tohumunun meyve vermesi arasında anaolojik bir bağ kurulmuştur. Bu inanca göre özellikle

²¹⁵ Bulut, 2018, 52.

²¹⁶ Hes. Theog. 945.

²¹⁷Bazı mitolojik anlatılara göre, yabandomuzunun Ares olduğu söylenir. Aphrodite'yi Adonis'ten kıskanmasıyla yabandomuzu kılığına bürünerek onu öldürmüştür. Bkz., Grimal, 2012, 4-5.

²¹⁸ Grimal, 2012, 3-4.

O'nun Persophone'den ayrılıp Aphrodite ile yeryüzünde buluşmasıyla, doğa uyanır, bitkiler ürür, ağaçlar meyve verirdi.

2.1.6. Amphitrite-Poseidon

Nereidler denilen Nereus ve Doris'in kızları grubuna giren, kız kardeşlerin korosunu yöneten, dünyayı çevreleyen denizin kraliçesi Amphitrite, Naksos Adası yakınlarında kardeşleriyle dans ettiği sırada, onu uzun zamandır seven fakat kendisi tarafından reddedilen Poseidon tarafından kaçırıldı. Okeanus'un derinliklerinde Hercules Sütunları'nda saklanan Amphitrite yunuslar tarafından bulunup Poseidon'a getirildi ve evlendiler. Amphitrite'nin Poseidon'un eşi olarak elde ettiği rol, Zeus'un eşi Hera ya da Hades'in eşi Persephone ile aynıdır.²¹⁹

Buradaki kaçırma eylemi daha öncesinde belirtildiği gibi antik Hellen erkeğinin kadını üzerine kuracağı egemenliği simgeler. Kadının kendi rızasının bir önemi yoktur. Erkek, kadını ister, kaçıtır ve ona sahip olur. Bu nedenle antik Hellen toplumunun evlilik geleneklerinde de simgesel olarak kaçırma geleneği mevcuttur. Toplumdaki bu gelenek mitolojik anlatılara da konu olmuştur. Amphitrite-Poseidon mitosuna da buna en güzel örneklerden birini teşkil eder. (Lev. 6-7, Res. 6-7)

2.1.7. Psykhe-Eros

Ailesinin üç güzel kızlarından biri olan Psykhe'nin güzelliği insan güzelliğinin de üstündeydi. Fakat bu güzelliğinin yarattığı korkudan dolayı iki kardeşi evlenmesine rağmen kendisi evlenememişti. Güzelliği nişanlılarını korkutuyordu. Psykhe'nin evlenemeyeceği umutsuzluğundan dolayı babasının danıştığı kahin, kızlarını gelin gibi süslendirip bir kayanın üzerine bırakmalarını ve bir canavarın gelip kızlarına sahip çıkacağını söyledi. Korkuyla da olsa söylenenler yapıldı. Kayanın üzerinde yalnız kalan Psykhe havaya kalkıp tekrar bir vadinin üzerine çıkıp derinlerine indiğini hissetti. Son olarak çimlerin üstünde kendini bulduğunda yorgunluktan uyuyakalmıştı. Gözlerini açtığında altın ve mermerden yapılma bir saray bahçesindeydi. Gün boyunca kendisine kölesi olduğunu söyleyen seslerle gezdikten sonra akşam olduğunda kendisinin göremediği fakat kahinin bahsettiği kocasını yanında duydu. Psykhe ailesine duyduğu özlem nedeniyle uzun ricalar sonunda ailesini görmek için izni alabildi. Kendisini buraya getiren aynı rüzgar onu ilk bırakıldığı kayanın üzerine geri

²¹⁹ Grimal, 2012, 59.

bıraktı ve Psykhe kendisi oradan evine kolayca gitti. Kız kardeşlerinin verdiği öğüt doğrultusunda, evine döndüğünde bir lamba yaktı ve gece yanına koydu. Böylelikle kendisini seveni görebilecekti. Kocasının ergenlik çağında yakışıklı bir delikanlı olduğunu gördüğünde heyecandan lambayı kaldırırken bir damla kızgın yağ üzerine damlattı. Canı yanan Aşk, daha önce kendisini görememesinin sebebi olarak açıkladığı şekilde, bir daha gelmemek üzere kaçıp gitti. Psykhe güzelliğini kıskanan Aphrodite'nin öfkesini de ardında sürükleyerek yeryüzünde gezmeye başladı. Yanına gittiği tanrıları onu kabul etmiyordu. Sonunda Aphrodite onu yakaladı ve sarayına kapayarak türlü eziyetli işler yaptırttı. Sonunda Ölüler Diyarı'na gönderdi. Burada Persephone'den bir şişe Gençlik Suyu istedi fakat bu şişeyi kesinlikle açmaması gerekiyordu. Fakat bu şişeyi merakına yenilerek açtı ve o anda derin bir uykuya geçti.²²⁰

Aşk da bu sırada Psykhe'yi bir türlü unutamıyordu. Büyülü bir uykuda olduğunu öğrendiğinde ona doğru uçarak bir okla onu uyandırdı ve Olympos'a çıkarak Zeus'tan evlenmek üzere izin alır.²²¹

İki aşkın bin bir zorluk çektikten sonra düğünleri Zeus'un sarayında gerçekleşir, düğüne katılan tanrılar nektar²²² içerler, Apollon tarafından idare edilen ilham perileri şarkı söyler, Kharitesler etrafa hoş kokular yayarlar, başta evliliği onaylamayan ve elinden gelen tüm güçlükleri gösteren Aphrodite ise neşe ve heyecan içinde dans eder ve Pschyhe ile barışır.²²³ İki tanrısal varlığın evlilik ve düğün tasvirleri, pek çok yönden antik Hellen toplumunun düğün geleneklerini etkilemiştir. Hellen düğünlerinde de davetliler şarap tüketir ve gelinin nedimleri düğünde hoş kokular etrafa yayar. Aynı şekilde damadın annesi gerdek odasını hazırlarken hoş kokular kullanır.

2.1.8. Europa-Zeus

Zeus ve Europa'nın mitosu da bir boğa kültüne dayalıdır. Zeus, Tyr ya da Sidon kumsalında arkadaşlarıyla birlikte oynayan Europe'u gördü. Onun güzelliği karşısında yanıp tutuşan Zeus, göz kamaştırıcı beyazlıkta ve boynuzları hilal şeklindeki aya benzeyen bir boğaya dönüştü. Sonra bu şekliyle genç kızın ayaklarının dibine yattı. Önce korkan Europe,

²²⁰ Grimal, 2012, 671-672.

²²¹ Grimal, 2012, 673.

²²² Hellen mitolojisinde nektar, ölümsüzlük içkisi olarak bilinir.

²²³ Çetin, 1994, 65.

daha sonra cesaretlenip hayvanı okşadı ve onun sırtına bindi. Biner binmez boğa ayağa kalktı ve denize doğru atıldı; boynuzlarına yapışan Europa'nın çığlıklarına aldırmandan dalgaların içine daldı ve kıyıdan uzaklaştı. (Lev. 6 Res. 8-9) Her ikisi Girit'e kadar gittiler. Zeus orada, Gortyna'da, bir kaynağın yanında, çınar ağaçlarının altında genç kızla birleşti. Bu aşkın anısına, çınar ağaçları yapraklarını hiçbir zaman dökmeme ayrıcalığını kazandılar. Çınar ağaçlarının yapraklarını dökmemesi kutsal birleşmenin vermiş olduğu bereket, bir ödül olarak görülmüş, toplumun belleğine bu şekilde yansımıştır.”²²⁴ (Lev. 8-9, Res. 8-9.)

2.1.9. Io-Zeus

Zeus ile Io'nun kutsal evliliği Minos ve Pasiphae mitosundaki gibi bir boğa kültürüne dayalıdır. Anlatıya göre, Io'nun gördüğü bir rüyada Lerne (ya da Lerna) gölünün kıyısına gitmesi ve kendisini Zeus'a bırakması söylendi. Rüyasını babasına anlattıktan sonra babası Delphoi ve Dodone kahinlerine danıştı. Kahinler cezalandırılmamak adına söylenenlerin uygulanması gerektiğini söyledi. Bu doğrultuda da Zeus, genç kızla birleşti (Lev. 10-11, Res.10-11) fakat Hera'nın kuşkulananması üzerine Zeus, Io'yu korumak adına onu beyaz bir düveye dönüştürdü. Hera'nın isteği üzerine hayvan, yani Io, Hera'ya adanmış oldu. Io'nun asıl dertleri Hera'nın onu bir akrabası olan Yüz Gözlü Argos'un gözetimine vermesiyle başladı. Io'nun geçtiği yerlerdeki topraklarda yeni bitkiler bitiyordu. Fakat ara sıra boğa kılığına girip Io ile ilişkiye girdiği söylenen Zeus, ona acıyarak Io'yu kurtarmak için Hermes'e görev verdi. Hermes büyüyle önce diğer elli gözünü de uyuttu ve ardından öldürdü. (Lev. 12, Res. 12) Fakat Argos'un bu ölümü de Io'yu kurtarmaya yetmedi çünkü Hera'nın işkence için gönderdiği sığır sineği göğsüne yapışıp çılgına çevirmişti. (Lev. 13, Res. 13) Kendini oradan oraya atmaya başlayan Io, İonia Körfezi denilen körfez kıyıları boyunca yol aldı. Asya ve Avrupa kıyılarını ayıran ve daha sonra buraya Bosporos yani “İnek Geçidi” denilen boğazı geçti. Sonunda Mısır'a varan Io, Zeus'tan hamile kaldığı Epaphos'u doğurdu. Son bir işkenceden sonra Hera tarafından serbest bırakılan Io eski formuna dönüp Mısır'da hükümdar oldu ve kendisine Isis dendi.²²⁵

Ayrıca Thomson'ın, *Aiskhylos* ve *Atina* adlı eserinde belirttiği gibi, “*Argos'un keskin gözleriyle Io'nun yarım ay şeklindeki boynuzları, evliliğe aynı zamanda güneşin ve ayın bir*

²²⁴ Bulut, 2018, 51.

²²⁵ Grimal, 2012, 321-322.

*birleşmesi olarak bakılmakta olduğunu gösteriyor.”*²²⁶ Zeus, Io’ya sahip olduktan sonra Io’nun babası Inakhos buna çok sinirlenir ve kızını kovalamaya başlar. Onu lanetledikten sonra kızının saygısızlığına dayanamaz ve kendini Haliakmon nehrine atar ardından nehirin ismi Inakhos adını alır. Burada açıkça görülmektedir ki antik Hellen toplumunda evlenmeden önce bir birliktelik yaşayan kız, babası tarafından kabul görmez. Bu gelenekte ya da yazısız norm mitolojik anlatıda kendini göstermiştir. Ayrıca buradaki nehir ilişkisinde düğün öncesi kutsal yıkanma ve arınma ile bir bağlantısı olduğu görülmektedir.²²⁷

2.1.10. Demeter-Zeus

Yeryüzünün ana tanrıçası olan Demeter, Kronos ile Rhea’nın kızlarından ve Olymposlulardandır. Demeter, ekilmiş toprağın tanrıçası olmak dışında buğday tanrıçasıdır. Hellas’taki Pelasglar’a göre Zeus ile ilk evliliğin bağıni kuran Demeter’dir.²²⁸ Bu evlilikten doğan çocuk Persephone’dır. İkisinin evliliği kutsal evlilik inancına dahildir. Demeter ve Persephone’nin simgeledikleri tarım, buğday, mevsimsel döngüler, bahar ve bereket tanımları bu evliliğin kutsallığını güçlendirir.

Persephone’nin mitolojik hikayesi ise bize evlilik konusunda birkaç ipucu verir. Mitolojiye göre; Demeter ve Zeus’un kızı Persephone, Zeus’un diğer kızları ve kendi kardeşleri Athena ve Artemis ile birlikte nymphalar arasında hayatlarını devam ettiriyorlardı. Fakat ona aşık olan amcası Hades, Persephone’ye aşık oldu ve Zeus’un yardımıyla onu kaçırdı. (Lev. 14, Res. 14-15), Persephone nergis çiçeği topladığı sırada yerin yarılmasıyla birlikte Hades ortaya çıktı ve Ölüler Diyarı’na kaçırdı. Anne Demeter, kızı Persephone’yi bulmak için tüm dünyayı baştan başa dolaştı. Tanrıça dokuz gün dokuz gece yeryüzünde dolaşarak kızını aramaya devam etti. Sonunda öfkelenen Demeter, kızını geri alana kadar tanrısal işlerini bırakmaya ve gökyüzüne çıkmama kararı aldı. Yaşlı bir kadın kılığına girerek Eleusis’e geldi ve hüküm sürmekte olan Kral Keleos’un yanına gitti ve karısı Metaneira’nın hizmetine girerek dadılık görevi aldı. Dadılıkla görevlendirildiği çocuk Demophon ya da küçük Triptolemos’tur. Demeter’in tanrısal işlerini bir kenara bırakması toprağın kısırlaşmasına ve dünya düzeninin bozulmasına yol açtı. Bozulma öyle boyutlara geldi ki Zeus, Hades’e Persephone’yi geri vermesini emretti. Fakat Persephone bulunduğu süre içinde

²²⁶ Thomson, G. (1990). *Aiskhylos ve Atina*. (Doğan, M.H.) İstanbul: Payel Yayınevi (Eserin orijinali 1941’de yayımlandı). 175.

²²⁷ Thomson, 1990, 176.

²²⁸ Grimal, 2012, 143, Thomson, 1990, 177.

nar tanesi yiyerek bunu imkansız hale getirmişti. Sonuç olarak bir anlaşma yapıldı ve Persephone'nin yılın bir bölümünü annesi Demeter'in yanında, bir bölümünü de Ölüler Diyarı'nda geçirmesine karar verildi. Bunun karşılığında Demeter de Olmypos'taki yerini alacaktı. Persephone her ilkbahar geldiğinde yer altından filizlerle birlikte çıkarak göğe yükselecek ve ekim zamanı yeniden karanlıklar içine dönecekti. Persephone'nin Demeter'den ayrı kaldığı zaman da toprak kısırlaşır ve kış mevsimi gelirdi.²²⁹

Burada Persephone'nin kaçırılması, antik Hellen evlilik geleneklerinin yansımasıdır. Özellikle bir baba olarak Zeus kızını istemediği bir evliliğe zorlamış, kaçırılmasına ön ayak olmuştur. Tıpkı Hellen evlilik sürecindeki gibi. Baba kızın onayını almadan kendi belirlediği bir damat ile kızını evlendirir ve damadın onu evden götürmesi için ona yardımcı olur. Buradaki kaçırma bir semboldür. Hellen erkeğinin kadını üzerindeki hakimiyet kurduğunu gösteren bir sembolik davranıştır. Hellen toplumundaki bu gelenekler de mitolojik anlatılara konu olmuş ve inanılan mitolojilerin kutsallığıyla yapılan gelenekler meşrulaşmıştır. Söz konusu evlilik şekli ve birleşme de tam olarak ataerkil geleneklerden gelmektedir. Persephone de burada ataerkil topluma sahip bir Hellen kadını simgeler. Mitolojik hikayenin baş karakteri ve olaylar kendi çevresinde gelişmesine rağmen hayatı ile ilgili böylesine önemli bir kararı kendi verebilecek bir özgürlüğe sahip değildir. Babası ve eşi tarafından ona biçilen hayatı yaşamak zorundadır. Tam olarak bir Hellen kadını profili görülmektedir.

2.1.11. Hera-Zeus

Zeus ve Hera'ya gelinecek olursa; ikisinin aşklarının da yukarıda sözü edilen *Hieros Gamos* evliliklerinden önce olduğu bilinir. “*Daha Kronos, Evren üzerinde hüküm sürerken, Titanlara karşı savaştan önce gizlice birleşmiş bulunuyorlardı.*”²³⁰ Ve *Theoi Gamelioi* (*Τῆοι Γαμελίοι*) evlenen tanrılar arasında ilk sırada yer almaktaydılar.²³¹ Tarihsel süreçte ise Hera, Agamemnon'un Argos'taki sarayının bulunduğu Mykenai kentinde, Troia'yı kuşatan Akhalar topluluğunun tanrıçası oldu ve böylece erken bir tarihte Olympos'un kraliçesi, yeni ataerkil düzenin Tanrı babası Zeus'un karısı olarak yerini aldı.²³² Yukarıda bahsedilen anaerkillikten ataerkilliğe geçiş de anlatılan bu sürecin devamını göstermektedir. Ayrıca Arkaik Dönem'de Pelasgların mitolojik anlatıdaki inancına göre, Demeter'in Zeus'un ilk eşi olduğuna

²²⁹ Grimal, 2012, 143 – 144.

²³⁰ Grimal, 2012, 243.

²³¹ *Theoi Gamelioi* için bkz., Aristoph. *Thes.* 973 ve Şahin, 2013, 45.

²³² Thomson, 1988, 338.

inanılıyordu hatta Demeter'in rahipleri evlilik törenlerinde Demeter'in rolünü²³³ dile getirirler de Arkaik Dönem'den sonra Hera Teleia inancı *Thesmophoria Bayramları*'nda evliliğin anahtarlarının koruyucusu olarak adlandırıldı. Arkaik Dönem'den sonra Hera'ya olan inancın Hellas'a tam olarak yerleşmesiyle Hera'nın Bayramları Atina'da kutlanacağı zaman Demeter'in Eleusis'teki tapınağı kapalı tutulurdu.²³⁴

Hellas'ın bu yeni toplumsal düzeninde Hera'ya²³⁵ evlilik tanrıçası olarak tapınıldı. İkisinin birliktelikleri uzun bir sürece dayandığı için Hellen toplumunda ilk meşru evliliği gerçekleştirdiklerine ve beraberinde kutsal evliliği temsil ettikleri inancı vardı. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi Aristophanes de *Thesmophoriazusai* (*Τηεσμοποριαζυσαι*)'sında evliliğin anahtarını koruyanlar olduğunu ifade etmiştir.²³⁶

Nuran Şahin'in ifadesine göre; “*Mythoslarda, Zeus'un, kız kardeşi bootis*²³⁷ (*İnek Gözlü*) ve *leukolenos*²³⁸ (*Beyaz Kollu*) Hera'ya kolay kandırmaması ve tanrıçanın onu reddetmesi üzerine, tanrının, kumru görünümüne girerek onun ilgisini çektiği anlatılır. Bu öyküye göre Zeus, Hera'ya yaklaşabilmek için, bir kış günü soğuktan titreyen bir kumru olur. Kuşa acıyan tanrıça, onu avucuna alır ve ısıtmak için göğsüne bastırır. Bu fırsatı

²³³ Demeter, “Homeros destanlarında “güzel saçlı kraliçe” ya da “güzel örgülü Demeter” diye anılan toprak ve bereket tanrıçası Demeter, adını “toprak ana” anlamına gelen Ge-meter'den alır. ...kardeşi, baş tanrı Zeus ile beraberliğinden kızı Persephone doğar. Demeter, yapısal bağlamda neolitik çağın Doğa, Doğurganlık (Yaratıcılık) ve Bereket Tanrıçalarının bir uzantısıydı.” Demeter inancı doğrultusunda gerçekleştirilen Thesmophoria Bayramları Hellas'ın yasal eş sınıfına dahil olan kadınlar tarafından kutlanırdı. Demeter kültüne bağlı bu ritüeller Antik Hellen öncesi MÖ 2000'e dayanır ve ana tanrıça inancına aittir. Thesmophoria adını Demeter'in sıfatı olan Thesmophoros'dan alır. “Ekin ekme döneminde yani Pyanopsion (Ekim-Kasım) ayının 9'u ile 13'ü arasında beş gün süren kutlamalarla gerçekleşirdi. Thesmophoros “thesmoi'un taşınmasıdır” ve Thesmos da “konulan” bir şeydir; genellikle bir “yasa” ya da “kural” dır ve “yasa koyucu, yasa taşıyan, düzeni sağlayan” anlamına gelir. Bu sıfat Demeter'e evlilik tanrıçası olmasından dolayı yakıştırılmıştır.” Bkz., Sina, 2004, 38-41.

²³⁴ Daramberg, Ch. V. et Saglio, E. (1877-1919). *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*. Paris: Hachette. s.v. *Hieros Gamos*, 177-178.

²³⁵ Hera; Rheia ile Kronos'un kızı ve Zeus'la öbür Olympos'lu tanrıların kız kardeşidir. Zeus dünya egemenliğini paylaştıktan sonra, Hera ile evlenir. Hesiodos'a göre, Hera, Zeus'un tanrıçalar arasında son kez evlendiği tanrıçadır. Zeus ile evlendikten sonra evlilik tanrıçası olarak tapınım görmüştür. Homeros destanlarında “inek gözlü”, “ak kollu” ya da “altın tahtı” diye nitelenen Hera tipik bir Hellen tanrıçasıdır, yani Hellas yarımadasının ırk, soy, din ve dünya görüşlerini, çıkarlarını daha ileri bir kültürün simgesi Ege ve Anadolu'ya karşı savunan, bu yüzden kişiliği ve efsaneleri hep bir kavga, kin, hınç ve geçimsizlik havası yansıtan bir tanrıçadır. Bütün kusurlarıyla kadını canlandıran Hera, dırdırcı, kıskanç, hırçın ve inatçıdır, düzen kurarak gizli kapaklı işler çevirir. “Ciddi, olgun ve namuslu bir güzelliğe sahiptir. Güzelliğine çok önem verir. Bunun için de her yıl Kanathos ırmağına yıkanmaya gider. Kaynağın büyüülü suları, ona her yıl bakireliğini geri verir. Üstünde guguk kuşu bulunan bir asa taşır. Bu kuş, Zeus'la evlenişinin simgesidir. Tavus kuşu ve nar, işaretleri arasındadır.” Bkz., Erhat 1996, 137-138, Cömert, 1999, 31.

²³⁶ Aristoph. *Thes*. 975.

²³⁷ Bootis: *Bootis*.

²³⁸ Leukolenos: *Λευκολενος*.

*değerlendiren Zeus gerçek görünümüne döner. Hera, bu olay karşısında önce dirense de tanrının kendisiyle evlenmesi koşuluyla onunla birlikte olur.”*²³⁹

Hmeros *Ilias/Ilyada*’sında (*Ιλιάς*) Hera ve Zeus’un birleşmesinden önce Zeus üzerine uzanabilmeleri için altın gibi bir sisle etraflarını örten, yumuşak bir toprağın üstüne çimen ve arasına lotus, safran ve sümbülden bir halı oluşturur. Buluttan çiğ damlalarının aktığını ifade eder.²⁴⁰ Gökyüzünün babası Zeus yağmur ile toprak tanrıçasını dölleri ve bitki örtüsünü getirir. Bu evlilik, doğal olayların kişileşmesi olarak yorumlanmış²⁴¹ ve tanrısal birleşmenin analogisiyle doğa üzerinde yönlendirme yapılacağı inancı oluşmuştur. Evlenmeden önce Zeus, Hera’yı kaçırmış ve gerdekten sonra bir evlilik kurabiyesi yemişlerdi. Bu nedenle Hellas’ta kocanın gelini sembolik de olsa kaçırmayı gerekiyordu.²⁴² Bu kurabiye de kutsal evliliğin bereket getirmesi için yukarıda bahsettiğimiz birden çok tohuma sahip bitkilerden yapılıyordu.

Hieros Gamos’un nerede gerçekleştiğine dair birçok anlatı mevcuttur. Bunlardan birkaçını Nuran Şahin şöyle aktarmıştır; “*Boiotia mythosuna göre, Tanrıça Hera, Euboia Adası’nda yetişmişti. Zeus, henüz bakire (parthenos)*²⁴³ *olan tanrıçayı buradan kaçırarak Boiotia’daki Kithairon Mağarası’na götürmüş ve ilk birliktelikleri burada olmuştu. İlk birleşmenin gerçekleştiği yer olarak, Euboia mythosunda Euboia’daki Nymphikon Elymnion (Nişanlılar Mağarası), Girit mythosunda, Girit’deki Theris Çayı yakınları, Samos mythosunda ise Samos Adası’ndaki deniz kıyısı gösterilir Kutsal düğün gecesinin üç yüz yıl sürdüğüne inanılıyordu. Ayrıca, bu Hieros gamos gizli olarak gerçekleştiği için bu düğünde*

²³⁹ Şahin, 2013, 45-46.

²⁴⁰ Hom. *Il.* XIV. 350.

²⁴¹ Elderkin, G. W. (1937). The Marriage of Zeus and Hera and Its Symbol. *American Journal of Archaeology*, 41 (3), 425.

²⁴² Şahin, 2013, 46.

²⁴³ Parthenos (*Παρθένος*): Olgunlaşmış fakat henüz evlenmemiş bakire kız.

hiçbir tanrı bulunmamıştı. Ancak Aristophanes'e göre çiftin yanında aşkın simgesi ve arabayı kullanan Eros ve Hera'yı büyüten Moiralar²⁴⁴ vardı."²⁴⁵

Kutsal evlilik bilinci, toplumda ailenin kutsal olduğu düşüncesini pekiştiriyordu. Fakat Zeus ve Hera'nın birleşimi, "iki kardeşin kurduğu kutsal aile homagalaktes,²⁴⁶ yani aynı sütten emzirilenlerin kurduğu bir aile idi".²⁴⁷ Bu iki tanrının evliliği ile Hellen inancında birinci derece yakın akraba evliliği dinsel yönden meşrulaşmış ve bu inanç topluma yansarak, akraba evliliği durumu kendi evliliklerinde görülmüştür.

2.2. Hieros Gamos Ritüelleri

Hieros Gamos'un gerçekleşmesiyle oluşan cinsel birleşmenin sonucunda toprak yeşeriyor, dölleniyo böylece ilkbahar geliyor, yazın yetişen ürün sonbaharda hasat ediliyor ve toprak üremiş oluyordu. Fakat iklimsel döngüler kendi seyrine bırakılırsa bazı zamanlar bereketsizlik sonucu kıtlığın oluşmasından korkulduğu için insan, Hieros Gamos'u dini törenlere taşıyıp tanrı ve tanrıçanın yerine geçerek, olmasını istediği cinsel birleşim ve doğumu taklit etmiş ve benzeşim büyüsünü (analoji) gerçekleştirmiştir. İnsanların, doğanın bereketini sağlamak ve artırmak için taklitler sonucu düzenledikleri oyun ve hareketlerin tümüne Hieros Gamos ritüeli adı verilir.²⁴⁸

Toprağın bereketini sağlamak amacıyla Hieros Gamos ritüelleri toprağın gök tarafından dölleni, tohumların yeniden doğduğu dönemde; ilkbaharda olan bayramlar özel olarak düzenlenen festivallerde kutlanırdı. Çoğunlukla ana tanrıçanın tapınım merkezlerinde

²⁴⁴ Moira ya da Moiralar: Her kişinin ve bu dünyadaki kısmetin temsilcileridir. Başlangıçta her insanın Moirası yani hayatı, mutluluğu ve mutsuzluğu varken bu soyutlanma zamanla tanrısal bir varlık haline geldi. "Tam olarak pay ya da pay veren anlamına gelir. Efsanede üç olarak gösterilen Moira, yani kader tanrıçaları Hesiodos'ta "yaşama paylarımızı düzenleyenler" diye tanımlanır." "Klotho (iplik eğirici), Lakhsis (kader çeken), Atropos (kaçınılmaz) isimleridir. Klotho, her bir ölümünün, doğduğu andan itibaren, ölümüne dek ömür ipliğini eğirir; bunun için, işareti masuradır. Lakhsis, ömrün uzunluğunu belirler; işareti ise kâğıt tomari veya küredir. Atropos, ömür ipliğine kaçınılmaz darbeyi indirir; bu nedenle makas veya terazi taşır. Alın yazısı ve kader üstüne Hellen ilkçağının görüşü şudur: İnsan ana karnından doğar doğmaz kader onun ömür ipliğini bükmeye koyulur, üç Moira her insanın ipliğini bükerek dururlar, günün birinde de keserler, o anda insan ölür." "Ilias'da dövüşen bir savaşçı için şöyle deniyor. (Il. IV. 517) Bitti ömür yumağı tam o sırada!... Moira denince, çokluk ecel, ölüm akla gelir, onun içindir ki Homeros destanlarında kader diye çevrilen Moira uğursuz ve zorlu olarak nitelenir. Ne var ki Moira Zeus'tan da daha güçlü ve üstündür. Tanrılar babası ona karşı gelemmez, onun kararını değiştiremez. Kimi yerde Kaderle bir tutulan Moiraların efsanesi yoktur (Kerter). Onlar yarı dinsel, yarı filozofik bir görüşün canlandırılmış imgeleridir". Bkz., Erhat, 1996, 206, Cömert, 1999, 94 ve Grimal, 2012, 496-497.

²⁴⁵ Şahin, a.g.e., 46.

²⁴⁶ Homagalaktes: *Homagalaktes*.

²⁴⁷ Şahin, a.g.e., 47.

²⁴⁸ Bulut, 2018, 52.

gerçekleşen ritüeller, tapınağın rahibi ve rahibesi ya da kutlanan bölgedeki kral ve kraliçenin iki tanrısal varlığın yerine geçip cinsel birleşmeyi bir tür analogi yoluyla gerçekleştirirlerdi. Yerine getirilen kutsal ritüelin akabinde yerli halkın da katılım gösterdiği festival, şenlikle kutlanırdı.

Hieros Gamos ritüellerinin gerçekleştiği festivaller; *Anthesteria* (Ανθεστήρια), *Leneae* (Λενεαε), *Daedala* (Δαεδαλα) ve *Heraia* (Ηεραια) isimli bayramların festivalleri olarak bilinir.

2.2.1. Anthesteria (Ανθεστήρια) Festivali

İlk olarak Anthesteria (Ανθεστήρια) Festivali; Dionysos ile Ariadne'nin kutsal evliliğini konu alan *Hieros Gamos* ritüelinin gerçekleştiği ve yeni bahar şenliklerinin kutlandığı bir festivaldi. Anthesteria; Atina ve Ionia kentlerinde kutlanan en eski ve en büyük şenlik idi. Bayramın ismi Anthesteria ve ayın ismi Anthesterion (Ανθεστηριών) kelimeleri çiçek açmak anlamına gelen bir fiil olan anthein (αντηειν) fiilinden türemiştir.²⁴⁹ Festival üç günde üç ayrı tören ile gerçekleşmekteydi. Bu günlere yapılan ritüeller ile ilgili isim verilmekteydi. İlk güne “fıçı açma” anlamına gelen “*Pithoigia*” (Πιθοίγια) denilmekteydi. İkinci güne “testi günü” yani “*Choes*” (Χοαι) adı verilmekteydi. Üçüncü güne ise “çömlek günü” anlamına gelen “*Khytrai*” (Χύτραι) ismi verilmiştir.²⁵⁰

Temsili kutsal evlilik, “*Choes*” günü gerçekleştirilirdi. Burada gerçekleştirilen *Basilinna arheta hiera* (βασίλιννα αρηετα ηιερα) töreni gizli düğün töreni anlamına gelirdi. Dionysos kültürüne uygun olarak sulak bir yerde muhtemelen sazlıklarda on dört sunak kurulurdu. Bu sunaklar yedi çiftten oluşurdu. Gelin, Dionysos'un tekerlekli gemi şeklindeki arabası ile daha önceden hazırlanan ve *agoranın* ortasında yer alan Dionysos direğine götürülür, Dionysos'u temsilen bir boğa heykeli ya da boğa kılığına girmiş bir oyuncu ile Basileus'un karısı evlendirilir ve *Hieros Gamos* gerçekleştirilirdi. Bugünün gecesinde ve ertesi gün tahıl lapası yapılır, doğayı öldürüp kışı getiren ruhların yeraltına gidişi sırasında onlara yol gösterecek olan rehber tanrı Hermes'e bu lapalar sunulurdu.²⁵¹ Tahıl, buğday ve

²⁴⁹ Sina, A. (2015). Eskiçağda Atina'da Şenlikler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 49.

²⁵⁰ Takımcı, M. Ç. (2016). *Antik Çağ'da Bayramlar ve Festivaller (Yunan ve Roma)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 38.

²⁵¹ Takımcı, a.g.t., 37.

birden çok tohuma sahip bitkilerin lapa ve benzeri yemekleri evlilik için bereketi ve bolluğu simgelerdi. Hermes'e verilen bu tahıl lapaları bereketin simgesini ifade ederdi.

2.2.2. Leneae (Λενεαε) Festivali

Lenaia (Λενεαε) Festivali, Ion takviminde Lenaion (Λήναιον), Attika takviminde ise Gamelion (Γαμηλιών) olarak adlandırılır. 15 Ocak-15 Şubat'a karşılık gelir ve Attika takviminin 7. ayında bitkisel yaşamın uyanması için kutlanırdı.²⁵² Bu aylar aynı zamanda evlilik ayı olarak bilinmektedir. Festivalin evlilik ayında yapılmasının bir nedeni ise; Hellas'ta her evliliğin kutsal olmasından yola çıkarak, kutsal evlilikler gerçekleştikçe cinsel birliktelikle doğayı uyandırma işleminin gerçekleştiği düşünülebilir. Festival, Dionysos'a adanmış ve Lenaion adı verilen kutsal bir alanda gerçekleştirilmekteydi. Bayram sırasında bazı dramatik yarışmalar ve gösteriler yapılırdı. Aynı zamanda bir de tören alayı bulunuyordu. Şehirden çıkan tören alayı kutsal alan Lenaion'a gelirdi. *“Khorus burada sunağın çevresinde durarak Dionysos adına övgü dolu sözler söyler ve ona bir kurban sunardı. Bu kurban genellikle bir keçi olurdu”*.²⁵³

Daha önce alıntı yapılan Meltem Takımcı'nın yüksek lisans tezinde festivalin süreci şu şekilde anlatılmaktadır: *“Festival mistik bir havada geçerdi. Elinde meşale bulunan bir meşaleci elindeki meşaleyi savurarak törene katılanları, tanrıyı çağırmaya davet ederdi. Katılımcılar Dionysos'u çağırırken “Iakhos, Semele'nin oğlu, bereket taşıyıcı” şeklinde hitap ederlerdi. Katılımcıların çağrısına kulak veren Dionysos, Lenae olarak adlandırılan nympheutria (νυμφεύτρια)²⁵⁴ (Lev. 15, Res. 16) ile birlikte ortaya çıkardı. Buradaki Lenae üzüm presi anlamına gelmektedir. Yani Lenaeler üzüm presi nymphalarıdır da denilebilir. Kelime “üzüm teknesi” anlamına gelen Lenos ve “şarabın ezildiği ve fermantasyon için konulduğu yer” anlamına gelen Lenaion kelimelerinden türemiş olmalıdır. Festivalde bir meşale taşıyıcısının bulunması törenlerin geceleri gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.”*²⁵⁵

²⁵² Sina, 2015, 48.

²⁵³ Takımcı, 2016, 35.

²⁵⁴ Nympheutria (νυμφεύτρια): Gelinin yanında, özel gününde ona yardımcı olan arkadaşı, nedimesi.

²⁵⁵ Takımcı, a.g.t., 35.

2.2.3. Daedala (Δαίδαλα) Bayramları

Hera ve Zeus'un *Hieros Gamos* ritüeli, *Daedala Bayramları*'nda (Δαίδαλα) gerçekleşir. Mitosa göre; Hera, bir nedenle Zeus'a kızıp Euboea'ya geri döner. Zeus, Kithaeron'u ziyaret edip karısını geri getirmek için Asopos'un kızı su perisi Plataea ile evliliğini kutladığı söylencesinin etrafa yayılmasını istedi. Zeus ağaçtan bir heykel yaptırıp heykeli, gelin gibi giydirtmiş, öküz arabasıyla da yola çıkartmıştır. Kendisine oynanacak oyundan habersiz Hera haberleri duyar, öfkeyle ve kıskançlıkla öküz arabasında olan gelinin duvağını yırtıp atar. O sırada aslında gelinin ağaçtan yapılma bir heykel olduğunu görür ve kendisine oynanan oyunu fark ettiği an yüzünü bir gülümseme kaplar ve öfkesi mutlulukla yer değiştirerek Zeus'u affedip geri döner. *Daedala Bayramları* ise bu barışmanın şerefine kutlanırdı. Bayramın *Daedala* ismini almasının sebebi ise; Plataea'da Boiotialılar sahte gelinin yapıldığı meşe ağacına verilen heykel görüntüsüne *daedala* (δαίδαλα/δαίδαλεια) adını vermişlerdir.²⁵⁶

Daedala Bayramları büyük ve küçük olmak üzere iki gruba ayrılırdı. *Küçük Daedala Bayramı*'nın (Δαίδαλα Μικρά) ritüelin gerçekleşeceği gün; Plataea'da Boiotialılar, Alalkomenae meşe korusuna giderler ve haşlanmış etin bazı kısımlarını buraya bırakırlar. Etin başına toplanan kuzgunları izleyip, eti alan kuzgunlar hangi ağaca konarsa onu dikkatlice işaretlerler. Sonunda kuzgunların tünediği ağacın gövdesini kesip, onu *daedalum* haline getirirler. Heykeli gelin kılığına sokarlar ve Asopos Nehri'ne getirip bir öküz arabasının üzerine yerleştirerek yanına bir nedime yerleştirdiler.²⁵⁷ Oradan da müzikli danslı bir kalabalığın eşliğinde heykel kasabaya getirilirdi.²⁵⁸ Her yıl *Küçük Daedala*'da on dört heykel yapılırdı.²⁵⁹ Şenlikten sonra heykeller kaldırılır, elli dokuz yılda yalnızca bir kez yapılan *Büyük Daedala* (Δαίδαλα Μεγάλα) kutlamasına saklanırdı. Bu büyük günde, *Küçük Daedala* kutlamalarından birikmiş olan bütün heykeller arabalarda, görkemli bir alayla önce Asopos Nehri'ne oradan da Kithaeron Dağı'nın tepesine götürülürdü. Burada birbiri içine geçmiş küp şeklindeki ağaç bloklardan yapılmış olan bir altar, yığın bir çalılığın üzerine yerleştirilirdi.²⁶⁰ Sulh hakimi olan şehirler, Hera'ya bir inek, Zeus'a bir boğa kurban eder, altarda kurbanları, şarap ve tütüsü dolu, *daedala* ile birlikte yakarlar. Zengin insanlar, özgür olarak, dilediklerini

²⁵⁶ Paus. VIV.3.1

²⁵⁷ Paus. VIV.3.5.

²⁵⁸ Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (Çev. Doğan, M. H.). İstanbul: Payel Yayın Evi (Eserin orijinali 1890'da yayımlandı). 102.

²⁵⁹ Paus. VIV.3.7.

²⁶⁰ Frazer, 2004, 102.

kurban ederlerken; orta sınıftaki vatandaşlar, daha küçük inekleri kurban verirler ve böylece ateş altarla ve kurbanlarla birlikte her şeyi yakıp kül eder. Pausanias; alevlerin çok yükseklerle ulaştığını ve hiç böyle bir alev görmediğini ifade etmiştir.²⁶¹

Frazer'ın bu konuyla ilgili anlatımına göre, *Daedala* mitosunda Hera'nın Zeus'la kavgası ve onun asık suratla sahnedan çekilişi belki de fazla zorlanmadan kötü bir mevsimin ve ürün azlığının mitsel bir anlatımı olarak yorumlanır.²⁶² Ayrıca Pausanias'ın belirttiği tarihler doğrultusunda bu bayramların kutlanmadığı, bunun yerine toprağın bereketinin azaldığı, kıtlık ve afetlerin baş gösterdiği zamanda kutlandığı ileri sürülmektedir.²⁶³ Bu demek oluyor ki *Hieros Gamos* ritüeli doğa üzerinde etkin kılınmak üzere gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

2.2.4. Heraia (Ἡραία) Bayramları

Heraia Bayramları, Hellas'ın bazı şehirlerinde Herokhia (Ἡεροκχία) ve Herophaneia (Ἡεροπηανεία) olarak farklı şekilde adlandırılrsa da genel olarak Heraia (Ἡραία) ismi tercih edilmişti. Bu bayram Zeus'un ibadetine dahil olmadığı için sadece Hera'nın kendi tapınaklarında kutlanırdı.²⁶⁴ Nuran Şahin'in aktarımına göre; “*Panarama'daki yerel Heraia Bayramları; her yıl ya da beş yılda bir kutlanan bayramlar olup, Heraia günlerinde ve Heraion'da*²⁶⁵ *kutlanıyordu. Heraion'da kutlanan bayramlar kadınlara yönelik olup, akşam gymnasionda kadınlara şaraplı bir kutsal akşam yemeği veriliyor ve bu ziyafete her yaş ve sınıftan kadınlar katılıyordu. Karia Bölgesi'nde kutlanan bu bayramlara katılanlar beyaz khiton giyiyorlar ve saçlarını örüyorlardı. Tüm Heraia Bayramları'nda tanrıçaya sunu olarak giysi ya da özel dokunmuş kumaş sunuluyor ve ziyafet sırasında ayrıca çeşitli gösteriler yapılıyordu. Bu sırada erkekler, Zeus Komyros' a adanmış olan bir kutsal mekanda toplanıyorlardı. Panarama ve Stratonikeia'da, evlilik tanrıçası Hera Teleia'ya*²⁶⁶ *adanmış birçok sunu bulunmuştur*”.²⁶⁷

²⁶¹ Paus. VIV.3.8.

²⁶² Frazer, 2004, 103-104.

²⁶³ Şahin, 2013, 71.

²⁶⁴ Bkz., Daramberg, Ch. V. et Saglio, E. (1877-1919), s.v. *Hieros Gamos*, 179.

²⁶⁵ *Heraion*: Ἡραίων.

²⁶⁶ Hera, *Hera Teleia* (Ἡρα Τελεία) sıfatı altında evliliği koruyan bir tanrıça olarak tapınım görüyordu. Bkz., Şahin, 2013, 47.

²⁶⁷ Bkz., Şahin, a.g.e., 72-73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANTİK HELLEN TOPLUMUNDA EVLİLİK VE RİTÜELLERİ

3.1. Antik Hellen’de Evlilik Algısı

Evlilik, başta soyun devamını sağlamak daha sonra diğer temel cinsel ve iktisadî ihtiyaçları gidermek için erkek ile kadın arasında toplumun ve devletin onayladığı bir kurumdu. Fakat Hellen toplumundaki evliliklerde, hukuksal yönden tam anlamıyla tanımlanmış bir kurum olarak söz etmek doğru bir tabir olmayabilir. Çünkü devlet, evlilikler üzerinde kurumsal bir yaptırımını olmadan, sadece kadının üreme ve yetenekleri üzerine kontrol sağlayıp, sahip olunan çocukların vatandaşlıkları için bu konuda titizlikle önem göstermiştir. Hellen toplumu ise kendi için meşru gördüğü her evliliği birer kutsal evlilik olarak görmüş, gerçekleştirdiği her düğün de birer ritüel olmuştur.

Hellas’ta ataerkil döneme geçmeden önceki sürece Robert Briffault, *Analar (Mothers)* kitabında şöyle değinmiştir: “Atina’da geçerli olan evlilik gelenekleri ve ilkel dönemlerde kadınların konumu, tarihsel çağdakilerden tümüyle farklı olarak gösterilmiştir. İlkel Atina’da, tıpkı Sparta’nın “bakireden doğma” yurttaşlarının babasız oluşu gibi, insanların babalarının olmadığı söylenmiştir. Bir zamanlar cinsel ilişkilerin rastgele olması nedeniyle insanlar babalarını tanımıyorlardı. Hellen soy tablolarında da tanrı ve kahraman adları genellikle “Leto’nun oğlu Apollon”, “Semele’nin oğlu Dionysos”, “Alkmene’nin oğlu Herakles”, “Thetis’in oğlu Akhilleus” şeklinde ana adlarıyla belirtilmektedir. Hepsinin de evrensel baba Zeus’un oğlu olarak kabul edildiği doğrudur. Bu türden tanrılar ve kahramanlar aslında “bakireden doğma” kişilerdi, yani Kekrops’un “evliliği kurmasından” önce Atinalıların içinde bulunduğu durumdaydılar; babalarını bilmiyorlardı.”²⁶⁸

Kahramanlık Çağı Hellas’taki toplumsal koşullarda, evin mülkiyeti kadına aitti ve anadan kız evlada geçerdi. Baba akrabalar tablosunda önemli bir yer almazdı. Onun hiçbir yeri yoktur çünkü iç evlilik kuralı değil dış evlilik kuralı geçerlidir. Erkek evlatlar, toprak sahibi kadınlara hizmet etmek ve onlarla evlenmek üzere yabancı köylere giderler. Erkeklerin kız kardeşleri, onlara genellikle çeyiz (*drahoma* [Τραχώμα] başlık parası) verirdi. Aslında Atina’da, tarihsel dönemlerde, evliliğin başlangıcından beri anayerli olduğu konusunda kesin

²⁶⁸ Briffault, R. (1990). *Analar*. (Çev. Yeğin, Ş.). İstanbul: Payel Yayınları (Eserin orijinali 1931’de yayınlandı). 326-327.

belirtiler görülmektedir. Geleneğe göre, damat, gelini kendi evine götürür, ilk gecesini orada geçirirdi; çift, sonra da gelinin evine gelir, ikinci gece artık o evde yatarlardı. Tarihsel dönem Atina yasaları, kadını kesinlikle boyun eğen konumuna yerleştirmiştir, onu hemen hemen bütün haklarından yoksun bırakmıştır ama kadın, kocasının değil kendi ailesinin üyelerinin denetimi altındadır; hiçbir zaman koca ailesinin bir parçası olmamıştır.²⁶⁹

Sonrasında Hellen toplumu MÖ 4. yüzyılda ataerkil düzene geçmiştir. Daha önce eserinden alıntı yapılan Briffault, ataerkil dönemdeki evlilik mitolojisini şöyle aktarmıştır: *“Deukalion’dan önce gelen kral Kekrops²⁷⁰ tarafından “kurulduğu” söylenmektedir; kadınlarla erkekleri evlilik bağıyla birleştiren ilk o olmuştur. Varro’nun, Aziz Augustine tarafından aktarılan öyküsüne göre, kentin sahibini saptamak üzere Athena ile Poseidon yarışacaklardır; bunun için Atinalı yurttaşların o yuna başvurulur ancak yasama meclisinde ya da o dönemin halk meclisinde yalnız erkekler değil, kadınlar da oy kullanıyordu. Kadınlar, Athena’ya oy verdi ve erkeklerse Poseidon’a; kadınların sayısı erkeklerden bir fazla olduğundan Athena kazandı. Poseidon öfkesinden toprakları sellere boğdu; onu yatıştırmak için kadınlara şu ceza verildi: “yurttaşlık haklarından, özellikle de oy verme haklarından yoksun kalacaklar, hiçbir çocuk annesinin adını almayacak ve kadınlar artık Atina yurttaşı sayılmayacaklar.” Athena, kendilerine ona aday olan kadınlara hiç yardım etmedi; bundan dolayı oy verme hakkını yitirdiler ve çocukları analarının adını sürdürmez oldular.”²⁷¹*

Ataerkil topluma geçilmesiyle tek eşli evlilik ön planda oldu fakat bu Hellen erkeğinin tam anlamıyla eşine sadık olması beklentisini doğurmamalıydı. Yasal tek eşlilik, sadece kendisine eş olarak aldığı kadının doğuracağı çocukların babasından emin olmak ve mirasını yasal varislerine aktarabilmek içindi. Tek eşli evlilik, kadını üreme yeteneğinden faydalanarak yasal soylar elde edebilmek için kullanılan bir düzendi. Evlilikte erkeğin eşi dışında diğer kadınlarla birliktelikleri, cinsel haz ve duygusal yönden kendini doyurmak içindi, tam anlamıyla sadakatten söz edilemezdi. Fakat evli bir kadının ne kadar sadık ve boyun eğen davranışı olursa bir o kadar da erdemliliğini göstermiş olurdu. Çalışmanın

²⁶⁹ Briffault, a.g.e., 329-331.

²⁷⁰ Kekrops: Merkezi Atina olan Attika bölgesinin efsanevi ilk kralı. Kekrops, Aglauros'la evlenmiş ve Erysikhton diye bir oğlu ve Erikhtonios efsanesinde rol oynayan üç kızı olmuş (Aglauros). Kekrops'un gövdesi onun topraktan doğmuş olduğunu şöyle belli eder: üstü insan, altı yılan biçimindeymiş. Kekrops'un krallığı sırasında tanrılar yeryüzündeki şehirleri aralarında paylaşmak istemişler. Atina'ya Poseidon ve Athena talip olmuş ve armağanlar yarışmasına girmişler, yargıç olarak aldıkları Kekrops da Poseidon'un akropolisin üstünde yarattığı tuz gölünü beğenmeyip zeytin ağacını diken Athena'ya ödül verince, tanrı öfkesinden Afrika'yı sular altında bırakmış. Kekrops barışsever, uygar bir kral olarak anılır. Şehir kurmasını, ölülerini gömmesini, giderek yazı yazmasını da yurttaşlarına o öğretmiştir. Bkz., Erhat, 1996, 170.

²⁷¹ Briffault, a.g.e., 326.

ilerleyen safhalarında sadakat ve cinsel özgürlük konusuna daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Hellen toplumunda evlilik; ailenin ve kentin devamını garanti altına almak demek olduğundan, kadınlar gibi erkeklerin de evlenmesi beklenirdi.²⁷² Atina'da yasal bir yaptırımı olmamasına rağmen toplum tarafından destek verilmiştir. MÖ 451 yılında Perikles tarafından çıkarılan *epigami* (*επιγαμυ*) yasasına göre, yasal bir evlilik yapabilmek için kişinin her şeyden önce ya Atina vatandaşı olması, eğer Atinalı değilse iki kent arasında yasal evlilik konusunda bir antlaşma yapılmış olması gerekiyordu. Bu yasayla evliliği ön plana çıkararak, kadınlar, yurttaşlık hakkı için önemli bir unsur oldular. Sadece Atina yurttaşının toprak sahibi olabilmesi de yine kadınları bu yasadan ötürü ekonomik sistemin de bir parçası haline getiriyordu.²⁷³ Homerik dönemden itibaren evlilik konusunda karar organı evlenecek çiftin aksine ailenin vasileri idi. Hellen toplumunda kadınların hakimiyeti erkek bir *kyrios* (*κύριος*) yani bir vasiye aitti. *Kyrios*, baba, abi, oğul ya da yakın akrabadan herhangi bir erkek olabilirdi.²⁷⁴ Evlilik konusunda kadının kendisi yerine vasisinin söz hakkı olması konusunda Ksenophon'un *Oikonomikos*'unda Isamakhos ile eşiyle konuşması konuya örnek teşkil etmiştir:

*“Ben ve ailen, evliliğimiz ve çocuklarımız için en iyi ortağın kim olduğuna dair düşündük. Seçimim sen oldun ve ailen, görüldüğü gibi, beni senin için bulabileceklerinin en iyisini seçti.”*²⁷⁵

Gençlerin kiminle evleneceğini tercih etme konusunda bazı istisnalar da mevcuttur. Herodotos da Kallias isimli Atinalı kahramanın üç kızı olduğunu ve üçüne de parlak çeyizler vererek Atinalı olmaları şartı ile istedikleri ile evlenebilmelerine izin verdiğini ifade etmiştir. Fakat yine de bunun bir alışveriş olduğu gözler önüne serilmiştir. Kızlar, babası tarafından damatlara verilmiştir.²⁷⁶ Her ne kadar kızlar tercihlerinde bulunsun da burada son söz ve onay vasiden çıkmıştır.

Hellenlerde ataerkillik baş gösterdiğinden itibaren evlilik; *oikos*lar arası bir nevi alışverişti. Kadının evliliği gerçekleştirme yolunda önemli bir yeri vardı. Kadın, bir mülk olarak görülse de ailelerin siyasi ilişkilerini güçlendiren, akraba evliliği yaparak mirası

²⁷² Freeman, C. (2013). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev. Angı, S. K.). Ankara: Dost Kitapevi (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı). 209.

²⁷³ Yalazı, E., Küçükler, S. D., 2015, 62.

²⁷⁴ Şahin, 2013, 50-51.

²⁷⁵ Ksen. Oec. VII, 11.

²⁷⁶ Hdt. VI, 122.

güvence altına alan, *oikos* oluşturarak geleceğin erkek vatandaşlarını verebilen bir konuma sahipti. Sparta'da ise evlilik tüm vatandaşlar için zorunludur. Dinsel ve sosyal bir görev olan evlilik her şeyden önce ailenin devamını sağlayacak erkek çocukları dünyaya getirme ilkesine dayanıyordu. Evlilik salt yasal erkek çocukların doğumu için yapılan bir birleşmeydi ayrıca bu erkek çocuklar yaşlılıklarında ebeveynlerine bakmakla zorunlu idiler.²⁷⁷

“*Evlenecek kız için parthenos olarak kavramlaşan bakirelik önemli bir koşuldu bu nedenle aile tarafından kızların denetimi önem taşımaktaydı. Atina'da Solon zamanında bir kızın babası kızının bakire olmadığını anlarsa aile ile akrabalığını keser ve isterse kızı köle olarak satılabilirdi, bu durumda bir koca da zaten bulunamazdı.*”²⁷⁸ Bu nedenledir ki Hellen toplumunda bir kızı uzun yıllar boyunca zapt etmek ve kollamak zor olacağı için erken yaşta evlendirip aile kurmasını sağlama düşüncesi vardır. Hesiodos bakirelik konusunda değinilen konuya destek verecek nitelikte ifade bulunmuştur:

“*Kızoglankızla evlen ki,*

Doğru bildiğin yola sokabilesin onu.

En iyisi yakınlarından biriyle evlenmektir.”²⁷⁹

Bakire genç kızın saf bir kişiliğe sahip olması, eşinin fikirleri ve istekleri konusunda kolayca yönlendirilmesi, ona daha çabuk uyum sağlayıp kendisinin üzerinde hakimiyetini kabulleneceği düşünülmüştür. Ayrıca akraba evliliğine de onay vermiş bahsedildiği üzere var olan mirasın bölünmemesi ve güvende tutulması adına önlem alan bir düşünce olmuştur. Böylece Hera ve Zeus'un neden *homagalaktes* (*ομαγάλακτες*) yani birinci derece akraba evliliği gerçekleştirdiğine dair dinsel yönden meşrulaştırmasını açıklıyor. Sadece Hesiodos değil, Platon da *Devlet* adlı eserinde yasanın kardeşler arasında evliliğini onayladığını ifade etmiştir.²⁸⁰ Akrabalarla evlilik, özellikle zenginlerin servetlerine karşı sürekli olarak yapılan demokratik Atina'daki varlıklı aileler arasında bu tür evlilikler ilgi çekiciydi; ailenin kaynaklarını sağlamlaştırmanın, birbirlerini bilen ve güvenen taraflar arasında anlaşmayı kolaylaştırmanın yolunu sağlayan bir ticari anlaşmaydı.²⁸¹

²⁷⁷ Şahin, 2013, 53.

²⁷⁸ Akalın, 2003, 29.

²⁷⁹ Hes. *İşl. ve Gün.* 700.

²⁸⁰ Plat. *Dev.* V, 461e.

²⁸¹ Pomeroy, 1994, 53.

Evlilik için yaş konusunda kesin bir kural yoktu fakat dönemin düşünürleri bu konuda önerilerde bulunmuşlardır. Hesiodos evlilik yaşı olarak;

“Vakti zamanı gelince evine bir kadın al.

Bu işi ne olduğundan çok sonra yap,

Ne de çok önce, o aradadır tam zamanı.

Kadın dört yıl genç kız kalıp ergenliğinin beşinci yılında evlenmeli.”²⁸²

Hesiodos’un bahsetmek istediği evlenme yaşı yaklaşık 16 civarındır. Kızlarda evlenme yaşı olarak Sparta’da uygulandığı üzere 18-20 yaş arası uygun görülürken Atina’da kızların evlenme yaşı 14-15 yaştan başlardı. Solon, erkeklerde ise 28 ile 35 yaş aralığında evlenmelerini önermiştir.²⁸³

Kadın ve erkeğin arasındaki bu yaş farklılığı toplum tarafından bilerek konulmuş olmalıdır. Kadının bu denli küçük yaşta evlendirilmesi onun ne kadar az şey görüp bilmesiyle doğru orantıda olmuştur. Özellikle arada neredeyse bir kuşak farkına sahip, sosyal hayatta deneyim kazanan erkeğin bu koşullara sahip kadını kolayca kendi himayesine alması sağlanmıştır. Ayrıca kadının genç kızlıktaki ergenlik döneminde duygusal yönden geçirdiği dalgalanmaları en iyi durultacak yöntemin evlilik olduğu düşünülmektedir. Evlilikle birlikte erken yaşta anne olması kendisi için sağlıklı bir durumdur.

Erkeklerin evlilik öncesinde askerliklerini yapmaları gerekiyordu bu da yaklaşık onun otuzlu yaşlarına tekabül ediyordu. Bu durumda damat ile gelin arasında bir kuşak farkı oluşuyordu.²⁸⁴ Böylelikle dönemin düşünür ve yazarlarının önerdikleri yaşların hem sosyal hem de fiziksel yönlü sebepleri anlaşılmaktadır.

Daha önce belirtildiği üzere Aristoteles’in bu konudaki düşünceleri daha açıklayıcı şekilde ifade edilecek olursa; evlenecek çiftin yaşı üremeleri açısından önem teşkil ediyordu, bu yüzden çok genç yaştaki bir çiftin birleşmesi çocuk yapma açısından iyi değildir. Hayvanlarda çok erken birleşmelerinin ürünleri genellikle kusurludur, bu gibi yavrular birçoğu dişi ve ufak tefek olur; aynı sonuç, insanlar için de ister istemez geçerli olacaktır. Çok erken evliliklerin bir başka sakıncası da pek genç yaştaki kadınların daha çok güçlük çekmeleri ve daha çok ölmeleridir. Babaları onları evlendirdiği zaman kızların çok genç

²⁸² Hes. *İşl ve Gün*. 695.

²⁸³ Freeman, 2013, 210.

²⁸⁴ Saraçoğlu, 2008, 143.

olmamaları, evlilikte sadakat göstermeleri için daha uygundur; pek erken bir yaşta cinsel ilişkide bulunan kadınların hafif meşrep olmaları daha çok olasıdır.²⁸⁵

Erkekler açısından da tohum daha gelişme halindeyken ilişkide bulunurlarsa, bunun gelecekteki büyümeye engel olacağı düşünülür; çünkü onun için de belirli bir zaman sınırı vardır, ondan sonra yerine yenisi gelmez olur. Evlenme için uygun yaş ise kız için 18, erkek için 37 civarındır. O zaman aralarındaki cinsel ilişki, her ikisinin de bedence tam olgunluk çağlarında olacak ve her biri, kendisi için çocuk yapma döneminin sonuna uygun zamanlarda erişecektir.²⁸⁶

Son olarak Hellen toplumunun evliliğe bakış açısı Foucault'un daha önce alıntı yapılan kitabına göre ifade edilecek olursa; aileye, ailenin otoritesine, uyguladığı kurallara ve benimseyip kabul ettiği ölçülere ilişkin özel bir akit olan evlilik, Hellenlerde kamu güçlerinin müdahalesini gerektirmedi. Hellas'ta, evlilik iki temel ve yaşamsal eksene sahipti. Bunların biri, o zamana kadar baba tarafından üstlenilmiş olan vesayetin kocaya aktarımına, diğeri ise kadının fiili olarak kocasına verilmesini belirliyordu. Böyle bir bağlamda, evlilik, "*oikos*"un sürekliliğini sağlamaya yönelik bir pratikti. Dolayısıyla evlilik, özel bir sözleşme olarak biri kızın vasisi, diğeri ise potansiyel gelecekteki koca iki aile reisi arasında yapılan bir iştir; bu özel işin siyasal ve toplumsal örgütlenme ile bağı yoktur.²⁸⁷

3.2. Evliliğe Giden Yol

Hellenlerde evliliğin devlet üzerinde yasal bir tanımı ve yaptırımını yoktu fakat evlilik toplum içinde sözlü bir anlaşmadan da fazlasıydı. Evliliği gerçekleştirme yolunda toplum içinde pek çok yerine getirilmesi gereken geleneksel adım vardı. Bunlar; *engye* (*ἐγγύη*)/nişanla başlar çeyizin içeriğiyle devam eder, *proaulia* (*προαύλια*)/düğün öncesi adaklar adanıp, hazırlıklar yapılır ardından *gamos* (*γάμος*)/düğün ile ritüeller gerçekleştirilir, ziyafet müzik eşliğinde sürer, düğün alayı ile gelin damadın evine getirilir, *katakhysmata* (*καταξήψματα*) ve *anakalypterion* (*ανακαλυπτεριον*) törenleri ile evlilik töreni tamamlanır son olarak ve *epaulia* (*ἐπαυλία*)/düğün ertesinde verilen ziyafet ile düğün için getirilen hediyeler açılır, yapılan evlilik toplum huzurunda kabul edilmiş olurdu. Böylelikle sözü edilen süreçler tamamlanarak evliliğin ve ritüellerin bütünü gerçekleştirilmiş olurdu. Bu süreçlerin hepsi teker teker titizlikle işlenerek incelenecektir.

²⁸⁵ Arist. *Pol.* VII. 16.

²⁸⁶ Arist. *Pol.* VII. 16.

²⁸⁷ Foucault, 2013, 354.

3.2.1. Engye (Εγγύη)/Nişan

Evliliğe giden yolun ilk adımı; *engye* (εγγύη) yani nişanlanma olarak bilinen bir nevi evlilik sözleşmesi idi. Gelinin vasisi (genellikle babası olurdu) ve evlenecek erkeğin arasında dönemin geleneksel unsurlarını barındıran yasal bir antlaşmaydı. Yazılı antlaşmaya gelinin vasisi ve damat imza atar, evliliğin ilk adımı olan sözlü ve yazılı akit ile gelin ve damat arasında bir nişan gerçekleşmiş olurdu. Nişanlanma olarak bilinse de aslında *engye* bir çeşit evlilik sözleşmesiydi. Bu antlaşmaya da *engyesis* (εγγύησις) adı verilirdi. Törenle birlikte yapılan antlaşmada kızın babası damada, yasal çocuklarını doğurması için kızını verdiğini söyler ve sonrasında kızı için ona vereceği çeyizin miktarını beyan eder. Akabinde evlilik düzenlemeleri, erkekler tarafından ekonomik ve politik düşünceler temelinde hazırlanırdı.²⁸⁸ Böylece Fabiano'nun belirttiği gibi, bu antlaşmayla birlikte babanın veya *kyriosun* kızın kendi aile çekirdeğinden uzaklaşmasına izin verdiği resmi bir tören yapılmış olurdu.²⁸⁹

Damadın kızı ve çeyizi kabul ettiğini söylemesiyle antlaşma yapılmış olur.²⁹⁰ Bu resmi antlaşmada geçen konuşmaları Atinalı şair Menandros şu şekilde anlatmıştır:

“Kız Babası Pataikos:

- “Bu kızı sana yasal çocuklar dünyaya getirmesi için veriyorum.”

Damat Polemon:

- “Onu kabul ediyorum.”

Kız babası:

- “Üç talantonluk drahoma da veriyorum.”

Damat:

- “Bunu da memnuniyetle kabul ediyorum.”²⁹¹

Tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinmeyen nişan töreni, müstakbel gelinin yasal vasisi ve damat yahut damadın yasal vasisi tarafından gerçekleştirilen nispeten resmi olmayan bir törendi. Hellence kelime olan *engye* (εγγύη), eldeki bir şeyi ifade ediyor anlamını taşır

²⁸⁸ Pomeroy, 1994, 53.

²⁸⁹ Fabiano, D. (2018). Sınır Bölgeleri: Yetişkinliğe Geçiş Ritüelleri. (Çev. L. T. Basmacı), U. Eco (Ed.) *Antik Yunan* içinde (665-676) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 673.

²⁹⁰ Yalazı, E, Küçükler, S. D., 2015, 60.

²⁹¹ Şahin, 2013, 56.

muhtemelen erkekler arasındaki el sıkışmasının genellikle nişanlanma antlaşmasını imzaladığını onayladığına dair bir ifadedir.²⁹² (Lev. 16, Res. 17.)

Atina'daki kadınların mutlaka bir *kyrios* yani vasisi olduğu belirtilmişti. *Oikos*'daki baba, koca, oğul gibi toplumun dayattığı bir figüre ihtiyacı vardı. Tüm bu figürlerin yokluğunda, bir kadın yakın bir erkek akrabasının kontrolü altında kalacaktı.

Bu konuyla ilgili Paksüt'ün anlatımında Platon düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; *“Evliliklerde söz kesmek, sırası ile, babaya, büyük babaya, aynı babadan erkek kardeşe, bunlar yoksa, ana tarafından olanlara düşer. İki yönden de bu yakınlıkta kimsenin bulunmaması halinde, bu görevi en yakın akrabalarla vasiler yapar. Düğün öncesi, düğün sırası ve düğün sonrasındaki törenler, ilgililerin dediği gibi yapılmalı...”*²⁹³ Evlilik gibi böyle önemli bir karar üzerinde gençlerin özellikle genç kızın hiçbir zaman kontrole sahip olmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Nişan evlilikten birkaç yıl önce, gelin çok gençken henüz regl olmamış olsa bile gerçekleşmiş olabilirdi.²⁹⁴ Yukarıda belirtildiği üzere kız çocuğunun bekaretinin bozulmadan, baba evinde fazla vakit geçirmeden evlenmesi beklenirdi. Bu nedenledir ki kız regl olmamışken bile çocuk yaşta nişanlanması damat tarafından bekaretinin güvence altına aldığı söylenebilir. Bazı durumlarda, kızın cinsel olarak olgunlaşmasına izin vermek için yıllar geçtikten sonra evliliğin yapıldığı görülmektedir ancak olgunluklarını tamamlayıp nişanlanan ve ertesi günü düğünü yapılan istisnai çiftler de vardır.

Engye'nin asıl amacı; erkeklerin kendi amaç ve çıkarlarını gözetmek içindi. Bu anlaşmada, kaynaklar da net bir şekilde ifade edilemediğinden dolayı bir genç kızın isteklerinin ne ölçüde dikkate alındığına dair, net bir karar verilememiştir. Ayrıca kızının evliliğini yasal olarak bağlayıcı bir sözleşme haline getiren babanın rızası olmuştur. Dahası, çeyizler kadının adına yapılsa da kontrolü tam anlamıyla kadının elinde olmamıştır. Aslında, çoğu zaman nişan antlaşmasının tek işlevi yasal evliliklerin, yani erkekler tarafından kabul edilen evliliklerin onaylanmasıdır. Düğün töreninin başlangıcında bile gelinin kaderini belirleme gücü yoktur. Bu nişan töreninde de tipik olarak, bir çeyizin kızın yasal koruyucusundan gelecekteki kocasına devredilmesi görülmektedir.²⁹⁵

²⁹² Casey, M. (2006). The Nuptial Ceremony of Ancient Greece and the Articulation of Male Control Through Ritual. *Classics Honors Projects*. Paper 5. 8.

²⁹³ Paksüt, F. (1982) *Platon ve Platon Sonrası*. (2. Baskı), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 427.

²⁹⁴ Casey, 2006, 9.

²⁹⁵ Casey, Ibid, 10-13.

3.2.2. Çeyiz

Hellen toplumunun bölgelerine göre çeyizin tanımı ve uygulanış şekilleri farklılık gösteriyordu. Ortak noktası ise: gelinin geldiği *oikostan* getirdiği mülk, değerli eşya, kişisel eşya vb. ürünlerin yönetimini gelecekteki *kyriosu* yani eşinin eline emanet etmesiydi.

Peki bu çeyizin kökeni neydi? Nereden geliyordu ve neden ihtiyaç duyuluyordu? Aslında çeyiz çok uzun zaman öncesine dayanıyordu. Hellen toplumu anaerik düzeninde iken varlığını gösteren bir uygulamaydı. Hellenlerde evliliğin amacı “kalıtı terk edilmiş bırakmamak ve soyun sürmesini sağlamak” olduğu belirtilmişti. Atinalılar, eski çağlarda dışı kalıtıcının sunduğu reis olma hakkı ve topraklar yerine, erkekleri kızlarıyla evlenmeye özendirmek için çeyiz verme geleneğini ortaya çıkarttılar. Hellen evliliğinin bütün işlemleri bu çeyizin çevresinde geliyordu.²⁹⁶

Euripides’ in *Medea*’sında bu durum üzerine şöyle değinilmektedir:

“Yaşayan ve düşünebilen bütün varlıklar içinde

En acınacak halde olanı biz kadınlarız.

Önce, açık arttırmaya girercesine, kendi paramızla

Bir koca, bedenimize bir efendi satın alırsız.

Kötülük üstüne daha da beter bir kötülüktür.”²⁹⁷

Zengin kalıtıcılar gözdeydi elbet ve erkekler, eğer evliyseler, bir kalıtıcı ile evlenmek için eşlerini bırakıyorlardı. Medea’nın eşi Iason da ailesini bırakıp, taht ve soyunu daha üst bir sınıfa taşımak adına bir kralın kızıyla evlenmek istemiştir.

Bu konuyla ilgili Briffault tatmin edici bir açıklamada bulunmuştur: “ilk bakışta, barbarların evrensel geleneği olan, başlık parası ya da gelin-armağanı ile kadın eş satın alma denen şeyle, çeyizle pekala koca “satın alma” denilen uygulama arasında köklü bir karşıtlık varmış gibi görünebilir. Anaerik toplum düzeni, mülkiyetin erkeklerin elinde toplanması sonucu doğrudan doğruya ataerik düzene dönüşünce, erkekler, bu serveti doğal olarak kadın satın almada kullanmaya başladılar. Ama anaerik düzende mülkiyet gelişir ve kadınların ellerinde birikirse, evlilik, kaçınılmaz olarak o servetten yararlanma hakkının tek eşli evlilikle

²⁹⁶ Briffault, 1990, 285.

²⁹⁷ Eur. Med. I. 230.

kadınlar tarafından erkeklere sunulması anlamına gelir. Mülk sahibi olma ayrıcalığını erkeğe veren taraf kadındır ve işte, Eski Çağ evliliklerinin temel ekonomik yönü, kadının kocaya “çeyiz” getirmesi olgusunu devam ettirmiştir. Kalıt hakkı, erkeklerin değil de kadınların elindeydi ve kadın soyunda elden ele geçiyordu; prenslerin erkek evlatları, prenslik haklarını elde etmek için prenseslerle evleniyor, böylece kendi evlerinden ayrılıyorlardı. Bu kalıt hakkı, daha baştan, “yasal” evliliğin belli başlı nedeniydi. Bunun bir uzantısı olarak “çeyiz”, Hellas’ın toplumsal tarihinde yasal evlilik kurumunun ekseni ve bu kurumun yasallaşmasında ve kurallarının saptanmasında dikkate alınan en önemli öge olarak kaldı.”²⁹⁸

Atina hanelerinde kadınlara verilen en önemli mülk kategorisi çeyizdir. Kadın, evlendirildiğinde çeyizi; onunla birlikte verilen bakım ve geçime destek olacak bir mülktü. Aslında çeyizler; bir kadının evlilik mirasını temsil ediyor, evlilikte alınan bir tavır olarak hizmet ediyordu.²⁹⁹ Genellikle *engyede* çeyizler teslim edilip, evliliğin tarihi de taraflarca kararlaştırılırdı.³⁰⁰

3.2.2.1. Drahoma ve Çeşitleri

Engye ile yapılan antlaşma da *drahoma* yani gelinin damada vereceği aileler arasında belirlenen bir para miktarıydı. Ayşe Gül Akalın’ın *drahomanın* miktarıyla ilgili aktarımına göre; zenginlerde bu, 2 *talanton* ile 80 *mina* arasında, sıradan halkta 20 ile 10 *mina* arasında değişiyordu. Antlaşma sırasında nakit olarak veriliyordu.³⁰¹ *Drahomanın* Hellenlerde değeri o kadar büyüktü ki, evlilik çeşitlemeleri *drahomanın* varlık durumuna göre şekillenirdi. “Bunlardan en önemli olanı *engyesisis* (ἐγγύησις) ya da *ekdosis* (ἐκδοσις) adı verilen *drahomalı* evliliklerdi.” *Drahomasız* evlilikler ise, *aproikos* (ἀπροικος) ya da *autoekdosis* (αυτοἐκδοσις) idi.³⁰²

Homerik dönem evliliklerinde damat kızın babasına hediye, *drahoma* olarak bir nevi başlık parası veriyordu. Agamemnon, damadı olmasını istediği Akhilleus’a şunları söyler:

“Üç tane kızım var sarayımda:

Khrysothemis, Laodike, Iphianassa,

Ağırlık vermeden alsın istediğini,

²⁹⁸ Briffault, a.g.e., 286.

²⁹⁹ Foxhall, L. (1989). Household, Gender and Property in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 39 (1), 32.

³⁰⁰ Blundell, S. (1995). *Women in Ancient Greece*. Boston: Harvard University Press. 115.

³⁰¹ Akalın, 2003, 28.

³⁰² Bkz., Şahin, 2013, 56-57.

Götürsün doğru Peleus 'un evine,

Üste çeyiz vereyim, hiçbir babanın vermediği.”³⁰³

Üst sınıf Atinalılar arasında çeyizin içeriği normalde para, mobilya, köle, hizmetli, toprak ve diğer taşınabilir mallardan oluşuyordu. Klytaimnestra'nın çeyizinin bir parçası olarak *Iphigeneia Aulis 'te* deki sözü edilen eski hizmetçi buna örnek verilebilir.³⁰⁴

Bir *kyrios* yasal olarak gelin için bir çeyiz sağlamakla yükümlü olmasa da çeyiz bir Atina ailesinin refahını göstermenin önemli bir yoluydu ve kesinlikle etkileyici bir çeyiz varlıklı bir ailenin statüsünü yükseltirdi.³⁰⁵ Büyük bir çeyiz vermek, gelini verenin gücünü ve onurunu arttırırken, büyük bir çeyiz almak için gelini alan damadın gücü ve onuru aynı doğrultuda azalırdı.

Evliliğin, kelimenin tam anlamıyla maddi çıkarımları içeren bir ortaklık olarak görüldüğü ortadadır. Bir eşin çeyizi ne kadar büyükse, hane halkı işletmesindeki ekonomik payı ona göre artmıştır. Sonrasında buna dayanarak sahip olduğu potansiyel güç o kadar da fazla olmuştur.³⁰⁶

Kadının çeyizi bir üstünlük göstergesi ve ticari bir alışverişe döndüğü için dönemin düşünür ve yasa koyucularının bu konu üzerinde söylemleri ve yaptırımları olmuştur. Kleobulos bu konuda: “*eş değerle evlen, zira daha üst tabakadan evlenirsen kayınların efendin olur*”³⁰⁷ ifadesini kullanmış Solon ise; bu ve çeşitli konularda evlilikle ilgili düzenlemeler yapmıştır. Evliliğin kâr getiren bir meta değil, erkekle kadının çocuk sahibi olma amacıyla bir araya geldikleri bir tür haz ve sevgi aracı olması için çeyizi yasaklamış, gelinin beraberinde üç giysiyle fazla değeri olmayan birkaç ev eşyası dışında bir şey getirmemesini düzenlemiştir. Ayrıca mirasçı bir kadının otoritesi altında bulunduğu erkekle geçinememesi durumunda ona erkeğin yakınlarından biriyle evlenme izni vermiştir.³⁰⁸

Plutarkhos'un Solon'un çıkardığı yasa üzerine, “*kadınlara duyulan saygı, Solon'un çeyizleri yasaklamasını onaylamasında da açıkça görülür; bu yasağın kadınlara fayda sağladığını belirten ancak yalnızca söz konusu eğilim, babanın çıkarlarını kocanın çıkarlarına karşı korumak olduğu içindi.*” görüşünü bu şekilde ifade etmiştir. Ona göre, Solon

³⁰³ Hom. *Il.* IX, 145-149.

³⁰⁴ Casey, 2006. 11.

³⁰⁵ Casey, *Ibid.*, 11.

³⁰⁶ Foxhall, 1989, 34.

³⁰⁷ Pseudo-Aristoteles, 2016, 322.

³⁰⁸ Pseudo-Aristoteles, a.g.e., 324.

eyizleri yasakladı çünkü evliliklerin finansal bir işlem olmasını istemiyordu, ancak bir erkek ve bir kadının ocuk sahibi olmak için ve birbirlerinin sevgisini almak için bir arada yaşaması gerektiğine inanıyordu.³⁰⁹ Platon ise; büyük bir çeyizin bir evlilikteki güç dengesini eşin karısınınkiyle evliliğini bozduğunu ve eyizde 50 *drahomanın* sınırlandırılmasını önermektedir. Platon'un gözlemi, çeyizin kendi *oikos*larındaki bir kadın için bir güç kaynağı olduğunu belirttiğı görülüyor. Oysa bir kadının çeyizi onun adına tutulsa da kendine ait değıldi; hayatındaki erkekler bunu kontrol ediyordu.³¹⁰

Aslında, eğer bir baba, erkek mirasçıları bırakmadan öldüyse, kızına *epikleros* (*επικλερος*) yoluyla evlenen denirdi ve zaten başka bir erkeğe bağılı olsa bile, babasının erkek bir akrabasıyla evlenmek zorunda kalırdı. Bu, babanın soyunun erkek mirasçılarının kadının servetini miras olarak almasını sağılamıştır.³¹¹ Bir kadının statüsünün, evlendikten sonra bile, 'çeyiz' olarak kaldığını, eyizinin babasının eviyle olan bağılantısını koruyacağı görülmektedir.

Bu şekilde, çeyizler gelinin doğıum ailesinin refahını yalnızca sembolize ediyordu, ona herhangi bir ekonomik bağımsızlık vermiyordu.³¹²

Kadının herhangi bir bağımsızlığı olmamasına rağımen eyizinin vermiş olduğı mülk gücünü yani çeyizini, *oikos*da ekonomik yönden sözünü geçirebilmek adına çeyizini eşine karşı tehdit unsuru olarak kullandığı zamanlar olurdu. Eğer bir kadın kocasının çeyizini (veya onun yaptığı herhangi bir şeyi) yönetme şeklini onaylamazsa, çeyizle birlikte her zaman ayrılmakla tehdit etme seçeneğine sahipti. oğı durumda, bu tehdit tek başına muhtemelen en azından karşılıklı olarak kabul edilebilir bir uzlaşmayı güvence altına almak için yeterli olurdu. Başka bir deyişle, yasa, toplumda kadın ve erkeklerin rolleri hakkında kamuoyu ile uyumlu olarak kadınlara açık haklardan ziyade gizli bilgiler vermiştir. Bu 'veto gücü', sahip olduğı evi idare etme gücünün ötesinde, potansiyel olarak hane halkı ekonomik ve diğerkararlarda kayda değer bir sese sahip olacak şekilde, en azından bir miktar ekonomik g sağılamıştır.³¹³

st sınıf Atinalılar arasında çeyizi bir statü olarak kullanan ailelerin yanı sıra çeyizi ve *drahoması* olmayan genç kızlar, bu imkanı sağılayamayan *kyrios*lar da mevcuttu. Yukarıda

³⁰⁹ Nikolaidis, A. G. (1997). Plutarch on Women and Marriage. *Wiener Studien*, 110, 46.

³¹⁰ Casey, 2006. 12.

³¹¹ Casey, Ibid, 13.

³¹² Blundell, 1995, 118.

³¹³ Foxhall, 1989, 38.

söz edilen *aproikos* (ἀπροίκος) ya da *autoekdosis* (αυτοέκδοσις) adı verilen *drahomasız* evlilikler işte bu fakir genç kızları kapsıyordu.³¹⁴ Çeyizsiz evlenen kızlara onursuz, itibarsız, fahişeden bir gömlek üstün kişi gözüyle bakılıyordu. Bu yüzden devletin, bu tür durumlar için kötü koşullarda yaşayan özgür doğmuş kızlara, çeyizle evlenmelerini olası kılmak için küçük bir gelir bağlaması yasası konuldu.³¹⁵ Genellikle akrabaları için geliştirdikleri bir çeyiz sağlama zorunluluğu getirilmişti fakat çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde çeyizler devlet tarafından da karşılanmıştı. Bunlar devlet tarafından sağlandığında, kızların babaları bu niteliklerin en az birini yerine getirmek zorundaydı: ya fakir ya da devlete iyi hizmet eden vatansever olmaları gerekiyordu.³¹⁶ En eski Atina örneği, Aristogiton'un torununa yapılan devlet desteğidir. Ailesi, Lemnos'a yerleşen ilk Atinalılardandı. Aristogiton'un torununu Atinalılar Lemnos'ta yaşadığını keşfettiğinde, evlenmemişti ve onu yoksulluk nedeniyle Atina'ya geri getirmişlerdi. Onun için iyi bir koca bulup, Potamus'ta bir çeyiz olarak mülk verdiler.³¹⁷

Demokrasi için savaşıyor, ölen sınırlı bir grup erkek, çocuklarının kamuya açık olarak bakımıyla onurlandırılmaktadır. Onurlanan erkeklerin kızlarına çeyiz ödülü verilirdi.³¹⁸

İyi bir evlilik için iyi bir çeyiz gerekliydi; sosyal ya da ekonomik bir düşük seviyeyle yapılan kötü bir evlilik, kızın ailesi için onur kaybıyla sonuçlanacaktı. Özellikle vatandaşlığın iki taraflı akrabalık bağlantılarından alındığı Atina'da, eşinin statüsü de çocuklarının sivil statüsünün belirlenmesinde çok önemliydi. Bu nedenle, belki de kızları mümkün olduğu kadar evlendirmek için teşvik ederek, sosyal ve politik olarak iyi yönden göstermeye çalışmış olababilirlerdi.³¹⁹

Yetişkin vatandaş erkeklerin mülkiyetinin iki ana rolü vardı. Biri geçim kazanma diğeri ise vatandaşlık statüsünü doğrulamaktı. Bu durum Atina toplumunda ilginç bir ikilik odağını ortaya koymaktadır. Temel sosyal ve ekonomik örgüt birimi hane halkı olmasına rağmen, siyasal örgütün temel birimi bireydi, özellikle vatandaş olan erkekti. Mülkiyet hem hane halkında hem de kamusal alanlarda aynı anda işletilir: eskiden iktisadi kaynaklar olarak, ikincisi ise hem resmi mülkiyet nitelikleri hem de servetin bir insanın sivil nüfuzunu ve prestijini arttırdığı gayri resmi ilke olarak bilinmekteydi. Erkekler için tam vatandaşlık yaşının

³¹⁴ Bkz., Şahin, 2013, 57.

³¹⁵ Briffault, 1990, 286.

³¹⁶ Pomeroy, S. B. (1982). Charities for Greek Women. *Mnemosyne, Fourth Series*, 35 (1/2), 115-116.

³¹⁷ Pomeroy, 1982, 123. Ayrıca bkz., Plut. *Comp. Aristid. Cat.* 4.

³¹⁸ Pomeroy, a.g.e., 116-126.

³¹⁹ Foxhall, 1989, 42.

30 olması aynı zamanda onlar için normal evlilik yaşı olmasıyla tesadüf değildir. Çoğunlukla bu, mülklerinin ilk başta bölünüp, oğullarına devir edildiği zamandı. Sonrasında kendi ailelerinin yöneticileri oldular. Bu zamanlama, mülk sahibi olma ve yetişkin erkekler için yönetimin çift önemini vurgular.³²⁰

Boşanma durumunda ise; tüm çeyizler iade edilirdi böylece koca tarafından sözlü ve fiziksel taciz önlenirdi. Fakat kadın ile gelen çeyizin ona ait olmadığını çevresindeki erkeklerin yönetimi ve kullanım hakkı olduğu belirtilmişti. Bundan dolayı bir kadının kocası öldüğünde, çeyizi oğullarına devir edildi. Bir kadın kocası için mirasçıları üretmeden önce ölürse, çeyiz babasına iade edilir, boşanma olursa çeyiz babasına geri verilirdi. Ayrıca, gelinin babası boşanma davası açabilir ve ihtiyacı olursa, kızının çeyizini talep ederdi ancak kızı boşanmak isterse talep etmez zaten çeyiz onunla birlikte geri gelirdi.³²¹

Son olarak yukarıda Hellen toplumunda çeyizin bölgelere göre değişiklikler gösterdiği belirtilmişti. Bu konuda Sparta, Atina'dan çok farklı bir konumdaydı. Sparta'da, kadınların konumu, tarihsel dönemlerde Hellas'ın diğer bölgelerinde yaşayan kadınlarınkinden tümüyle farklıydı. "*Sparta kadınları*", diyor Plutarkhos, "*Hellas'ta, erkekleri üzerinde egemenlik kurmuş tek kadın toplumuydu.*". Ottfried Müller'se, "*Sparta anaları*" diyor, "*yetişkinlik çağına ulaştıklarında oğulları üzerinde söz sahibiydiler; Hellas'ın diğer bölgelerinde böyle bir yetkinin izine rastlamıyordu.*" Siyasal konularda analara danışmak adetti; kalıt alma hakkı yalnızca onlarını, kalıtçı olarak kocalarına mülk armağan edebilirlerdi, hatta Sparta'da hemen hemen bütün mülk, kadınların elindeydi."³²² Görülmektedir ki anayanlı toplumun etkileri Atina'ya nazaran Sparta'da daha güçlü hissedilmekteydi.

3.2.3. Proaulia (Προάβλια)/Düğün Arifesi

Düğün arifesi olarak bilinen *proaulia* (προάβλια) günü tanrı ve tanrıçalara kurban ve adaklıkların verildiği, evliliğin kutsandığı, dua edildiği ve gelinin çocukluğuna veda ettiği bir gündü. Euripides'in *Iphigeneia Aulis'te* (Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι) adlı eserinde, düğün öncesi bir habercinin sözleri bugüne değinir:

³²⁰ Foxhall, Ibid, 42.

³²¹ Casey, 2006, 12.

³²² Briffault, 1990, 325.

“Aulis melikesi Artemis’in huzurunda genç kızın ilk düğün hazırlıkları kutlanıyor. Haydi bu tören için sunu sepetlerini³²³ hazırla. Lotus ağacından yapılmış flütle, ayak sesleriyle bütün ordugah çınlasın. Zira genç kız için bu kutlu bir gündür.”³²⁴

Proaulia günü gelinin babasının oikosundan ayrıldığı bir veda günü, cinsel yönden kız olarak geçireceği son gündü. Düğünden önce de aksilikleri önlemek ve gelin ve damadı koruma için tanrı(ça)lara kurbanlar verilirdi. Düğün öncesi bu özel adaklara *proteleia* (προτέλεια) ya da *progamia* (προγάμια)³²⁵ deniyordu ve bu ritüel yerel tapınağın dışında gerçekleşmiş olurdu. *Proteleianın* verilmesine dair örnek olarak Euripides’in daha önce alıntı yapılan *Iphigeneia Aulis’te* eseri akla gelir; Klytaimnestra, kızı Iphigeneia’nın düğünü için kocası Agamemnon’a tanrıçaya *proteleiayı* verip vermediğini sorar.³²⁶ Hellas’ın farklı bölgelerinde bu konuda farklı gelenekler olmasına rağmen Aphrodite, Hera, Athena, Artemis ve Moiralar dahil diğer yerel tanrı(ça)lar ile ataların tanrılarının hepsine düğün adakları verilirdi. Düğünden önce gelinin babası kurbanı Artemis ve Moiralara sunar ancak damat adayı bu sunu törenine katılamazdı.³²⁷ Sunulan adakların özellikle bir hayvan olması ve mutlaka bir kurban seçmeleri üzerine Richard Seaford; “*Proteleia gelenğinde, tanrıya sunulan hayvanın hayatı, gelinin yaşamının yerini alabileceği inancı olduğu düşünülmektedir*” diye belirtmiştir.³²⁸ Yapılan bu adaklar her ne kadar gelin ve damat adına yapılsa da adakların öncelikli olarak gelin odaklı olup ve onun bu konuda daha özveride bulunduğu görülür. Bunun nedeni açıktır. Gelinin evliliğin ilk gününde bekaretini vermesi hayatı boyunca verebileceği en önemli fedakarlıktı. Özellikle bekarete fazlasıyla anlam yükleyen Hellen toplumu için önemli bir olaydı.

Iphigeneia’nın ve birçok gelinin Artemis’e verdiği sunular bugünün en önemli ritüeliydi. Bunun iki amacı vardı: Birincisi, kızlık döneminde gelin tarafından sevilen Artemis’in korumasını almak, ikincisi, Artemis’in daha sonraki doğumlarda ona sürekli olarak yardımcı olmasını sağlamaktı.³²⁹ Genç kızları seven Artemis olarak bilinen bu tanrıça evlenmemiş kızların koruyucu kimliğini taşımaktaydı.³³⁰ Aynı zamanda hayvanların ve

³²³ Üzerinde kurban kesilen sunakta yakılacak arpa taneleri bu sepetlere konulurdu.

³²⁴ Eur. IA. 430-435.

³²⁵ Pollux. (1900). *Onomasticon*. Bethe, E. (Ed.), Leipzig: Kuehn. III.38.

³²⁶ Eur. IA. 716.

³²⁷ Eur. IA. 430-435.

³²⁸ Seaford, S. (1987). The Tragic Wedding. *The Journal of Hellenic Studies*, (107), 108.

³²⁹ Casey, 2006, 24.

³³⁰ Şahin, 2013, 59.

çocukların koruyucusu olarak bilinir,³³¹ adanan adaklardan sonra gelinin dünyaya sağlıklı çocuklar getirmesi için ona dua edilirdi.³³²

Artemis'e sunulan adaklar içinde; bir tutam saç (Hera'ya da bir tutam saç sunulurdu), oyuncak, çocukluk kıyafetleri ve bekaret kuşağı bulunurdu. Çoğu sunu ritüellerinden olduğu gibi bunlar da açık havada ve önde gelen tapınaklarda yapılırdı.³³³ *Delos Adası*'ndaki saç sunma ritüelinde de saçlar Artemis'in Kutsal Alanı'na gömülürdü. Bu ritüel Hyperboreialı Hyperokhe ve Laodike adlı iki genç kız için yapılıyordu. Anlatılanlara göre, *Delos Adası*'na getirilmesi gereken buğday saplarına sarılmış kutsal sunguları götürme görevi ilk bu iki bakireye verilir. Görevlerini yerine getiren kızlar adadan geri dönmeden ölürler.³³⁴ Bunlara saygı göstermek için bu adada oğlanlar saçlarını dipten, kızlarda evlenmeden önce saçlarını keserler; bir çubuğa dolayıp iki bakirenin mezarı üzerine koyarlar. Bu anıt Artemision duvarları içinde girişin sol tarafında kalır ve buraya zeytin ağacının gölgesi düşerdi.³³⁵

Sparta'da ise gelinin saçları *nymphetria* tarafından neredeyse kazınmış şekilde kesilirdi ancak bunun dışında herhangi bir adak bilinmemektedir.³³⁶

Sunulan oyuncaklar ise artık çocukluğa veda etmenin bir simgesiydi. Çocuk kıyafetlerinin verilmesi ise gelini "mecazi çıplak" bırakacağını ve bir sonraki adımı kadınlığa atmaya hazır olacağını göstergesiydi.³³⁷ Bunun en güzel örneği Artemis'e atfedilen epigramlardan birinde şöyle geçer:

"Timaret, Timaretos'un kızı

Düğünden önce

Saç örtüsünü, bir tutam saçını

Ve de kızlık elbiselerini

Tefini ve güzel topunu

Tanrıça Artemis'e adadı.

³³¹ Smith, A. C. (2005). The Politics of Weddings at Athens: an Iconographic Assessment. *Leeds International Classical Studies*, 4 (1), 4.

³³² Dillon, M. P. J. (1999). Post-Nuptial Sacrifices on Kos (Segre, "ED" 178) and Ancient Greek Marriage Rites. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, (124), 72.

³³³ Smith, 2005, 4.

³³⁴ Şahin, 2013, 60.

³³⁵ Hdt. IV, 34.

³³⁶ Dillon, 1999, 72.

³³⁷ Casey, 2006, 24.

Bir bakireden, diğer bakireye

Ona yakışır bir şekilde.

Sen Leto'nun kızı,

Çocukluk ötesini elinde tut.

Ve bu bakir kızı

Bakir yolunda koru.”³³⁸

Bekaret kuşağı verilen sunularda en önemlisiydi. Genç kızlıkta kullanılan bu kuşağın, evlenmeden önce Artemis'e adanması gerekiyordu. (Lev. 17, Res. 18) *Parthenai* dönemi yaklaşık 9-16 yaşlar arasında olan genç kızlar evliliğe yani kızlıktan kadınlığa geçişin bir parçası olarak kuşaklarını Artemis'e verirlerdi.³³⁹ Syracusai'daki bir *lekythosta*³⁴⁰ gelinin Artemis'in önündeki kemerini gevşettiğini göstermesi bunun bir örneğidir.³⁴¹ Genç kızlığından beri koruduğu bekaretini evlendiği günün gecesinde kocasına veren gelin, genç kızlığından beri taktığı bekaret kemerini de o gece çıkarmış olurdu.

Proaulia gününde tanrıçalara verilen sunular ezgilere konu olmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri ozan Agathias'ın şiiridir:

“Kallirroe çelengini Aphrodite'ye

Saç örgüsünü Pallas'a

Kemerini Artemis'e adamaktadır.

Çünkü arzuladığı eşi buldu,

Erdemli yetişti,

Erkek çocuklar doğurdu.”³⁴²

Hellas'ta bölgelere göre kurban ve adak sunulan tanrı ve tanrıçalar değişebiliyor aynı zamanda verilen ürünlerde de farklılık görülebiliyordu.

³³⁸ Çetin, 1994, 97.

³³⁹ “Kız çocuklarının *oikos*'taki yaşam evreleri *pais*, *paides*, *korai*, *parthenai*, *nymphai* gibi isimler veriliyordu. *Pais* ve *Paides*, 5-10 ya da 7-11 yaş arası çocukluk evresini; *korai* ya da *parthenai* 9-16 yaş arası genç kızlık evresini; *nymphai* evliliğe yakın yaşı veya gelin adaylığı dönemi için kullanılıyordu.” Bkz., Şahin, 2013, 59.

³⁴⁰ *Lekythos*: Uzun ya da geniş gövdeli, kulpu boynundan başlayan, özel yağların içinde barındığı, yağ kabı.

³⁴¹ Smith, 2005, 4.

³⁴² Şahin, 2013, 60-61.

Bahsedilen adaklar dışında Girit'teki Praisos halkı hayvan olarak domuz kurban etmişti. Özellikle evlilik öncesi ön adak olarak, genç erkekler gelinlerini evlerinden çıkarmadan önce korunmak için Aphrodite'ye kurban vermişlerdir. Hermione'de, evlenmeden önceki kızlar ve yeniden evlenmeyi amaçlayan dullar, Aphrodite'ye kurban vermişlerdir.³⁴³ Artemis, Eukleia, Lokris ve Boeotia'daki her pazar yerinde bir sunak ve imgeye sahipti ve hem gelinler hem de damatlar evliliklerinden önce ona kurbanlar verirlerdi. Haliartos'ta, evlenmeden önceki kızlar, Kissoessa baharındaki *nymphalara* da *proteleia* verirlerdi. Evlenmeden önce genç erkekler de evlenen ilk tanrılardan olan Zeus (*Zeus Teleios*) ve Hera (*Hera Teleia*)'ya evliliğin tanrı(ça)ları olarak kurban verirlerdi. Plataiai'da Hera'ya *Hera Teleia* heykeli ve *Nympheuomene* adı verilen bir başka Hera heykeli olan bir tapınakta kurbanlar verilir ve Attika'daki Erkhia'da ise *Zeus Teleios*'a aynı adaklarda bulunulurdu.³⁴⁴

Genel olarak düğün öncesi ritüellerden geçmek için gelinler üzerinde sosyal bir baskı olsa da toplum tarafından gelenek olarak görülmüş fakat devlet tarafından bu adaklar talep edilmemişti.³⁴⁵ Fakat Kos ve Kyrene şehirleri evlilik için yapılan sunularla ilgili yasal düzenlemeler yapan tek iki devlet olmuştur.

3.2.4. Gamos (Γάμος)/Düğün

Düğün günü yani *Gamos* (Γάμος), evlilik süreci içinde gerçekleştirilen ritüellerin en önemli günüydü. Düğün, *Gamelion* ayı olarak bilinen ocak ya da şubat aylarında yapılırdı. Bir takım *Hieros Gamos* Bayramları da bu zamanlarda gerçekleştirilerek baharın yeniden doğuşu kutlanır ve o ayda yapılan evlilikler üzerinde bereketi olacağı düşünülürdü. Düğün günü yapılacak ritüellerin tümü *proaulia* ve *epaulia* günlerinde yapılanlardan daha fazlaydı. *Gamos*'un gün içindeki sürecinde; düğün öncesi yıkanmak için *Loutrophoria* (Λουτροφόρια) yani hamam alayı eşliğinde yıkanmaya gidilir, arınma ritüelinden sonra gelin ve damat yardımcıları tarafından hazırlanır, düğün töreni gelinin babasının evinde kurban kesimiyle başlar, katılımcılar yerini alır ve *plakous gamikos* (πλακοῦς γαμικός) ikram edilirdi. Müzik ve dans etkinlikleriyle ziyafet gerçekleştirilir, yemeğin sonlarında *anakalypteria* (ἀνακαλυπτήρια) duvak açma töreni yapılır, *methodos agoge* (μέθοδος ἀγωγή) baba evinden ayrılma töreni ile düğün töreni biterdi. *Hymenais* (ὑμέναιος) ya da *pompe* (πομπή) adıyla bilinen gelin alayı akşam vakti seremoni eşliğinde damat evine gelir, damadın annesi meşale

³⁴³ Paus. II.34.12

³⁴⁴ Dillon, 1999, 73.

³⁴⁵ Dillon, M. (2003). *Girls and Women in Classical Greek Religion*. New York: Routledge. 220.

ile kapıda onları karşılardı. Eve girişte *katakhysmata* (καταξήψματα) eve hoş geldin yiyeceği saçılır, gerdek odasına girilmeden önce geline özel yiyecek ve içecekler yedirilirdi. Çift *thamalos* (θάλαμος) gerdek odasına uğurlanırken alaya gelenler evlilik ilahileri söylerlerdi. Böylece tüm ritüel ve törenler gerçekleştirilerek *gamos* tamamlanmış olurdu.³⁴⁶

3.2.4.1. Loutrophoria (Λουτροφορία)

Gamos'un ilk adımı *Loutrophoria* yani evlilik öncesi *Heraia Bayramları*'nın bir parçası olarak kabul edilen yıkanma veya gelin hamamı mistik bir seremoni ile başlardı.³⁴⁷ Arınma amacıyla gerçekleştirilen bu ritüel banyo hem gelin hem de damat tarafından düğün töreninin sabahı gerçekleştirilirdi.³⁴⁸ Bununla birlikte, evlilik banyosunun yapıldığı ritüel ve hamam alayı ile diğer tüm banyo ve arınmaların ötesine geçmişti.³⁴⁹ Çünkü gelinin yıkanması ile Hera'nın yıkanişı temsil edilir böylece bu ritüeli gerçekleştirenler de kutsanmış olurdu.

Bahar zamanında akarsular veya çeşmelerden gelin banyosunda kullanmak için su çekilirdi. Thebes'de gelinin banyo suyu Ismenos Nehri'nden çekildiği gibi. Troas'da bakireler düğün banyosuyla ilgili Skamandros Çayı'nda, 'Skamandros bakireliğimi al!' derler. Ayrıca kızlar Magnesia'da Menderes Nehri'nde de yıkanmışlardır.³⁵⁰ Akarsular eril bir güç olarak kabul edildiği için doğurganlığa yardımcı olduğuna inanılır bu nedenle, gelinin yıkandığı suyun oturduğu yere en yakın kaynaktan alınması ve oradan yıkanması geleneği hakimdi.³⁵¹ Ayrıca, hamamın bakirelikten kadınlığa geçerken kullanılan kaynaktaki su *nymphaların* gelini koruduğuna da inanılıyordu.³⁵²

Loutrophoria'ya sabahın erken saatlerinde alay halinde gidilir ve gelinin yıkanacak suyu *loutrophoros* (λουτροφόρος)³⁵³ adı verilen bir kap da akrabası olan erkek veya bir kız çocuğu tarafından taşınırdı. Anne ve babası hayatta olması gereken bu çocuklara *amphithaleis paises* (ἀμφιθαλεῖς παῖδες) adı verilirdi. Önde ritmik adımlarla meşale ile ilerleyen önemli bir kadın, arkasında *auletris* (αὐλητρίς) flüt çalan bir kız çocuk onun arkasında başında mersin dalından bir çelenk taşıyan çocuklar, onun arkasında gelin adayı ve nihayet kadınlar yer

³⁴⁶ Şahin, 2013, 63-68.

³⁴⁷ Şahin, a.g.e., 61.

³⁴⁸ Casey, 2006, 27.

³⁴⁹ Smith, 2005, 4.

³⁵⁰ Dillon, 2003, 220.

³⁵¹ Şahin, 2013, 61-62.

³⁵² Casey, 2006, 27.

³⁵³ *Loutrophoros* (Λουτροφόρος): Uzun, ince gövdeli ve boyunlu, dikey formda çift kulplu, geniş ağızlı bir kaptır. Düğün banyolarında yıkanmak için nehirler ya da çaylardan getirilen suları doldurmak üzere kullanılır. Evlenmeden ölen kişilerin mezarlarında ve cenaze törenlerinde kullanılmıştır.

alıyorlardı. (Lev. 18, Res. 19-20) Diğer tarafta damat da arkadaşları ile beraber yıkanıyordu³⁵⁴ (Lev. 19, Res. 20-21) fakat *loutrophoros*'un üstündeki tasvirlerde damadın banyosu veya hamamının gelininkinden daha az önemli olduğu gösteriliyor gibi görünmektedir.³⁵⁵ Gerçekleşecek cinsel ilişki toplum inançlarında bir tür kirlenme olarak görüldüğü için hem öncesinde hem de sonrasında yapılan temizlik vücudun ve ruhun arınması için yapılıyordu.

3.2.4.2. Gelin ve Damadın Tuvalet Hazırlığı

Loutrophoria'dan sonra gelin ve damat düğün töreni için hazırlanırlardı. (Lev. 20, Res. 23) Hellen düğünlerinde gelinin cazibesi için uygun bir makyaj, saç ve kıyafet önemliydi ve bu hazırlık süreci ritüelleştirilmiş önemli bir unsurdur. Bu nedenle gelinin hazırlığında yardımcı olması için ailesi tarafından bir *nymphetria* tutulur ve gelinin tuvalet ritüelinden sorumlu olup tüm süreci denetlerken, *nymphokomos* (*νυμφοκόμος*) nedime ise gelinin hayatının en önemli geçiş sürecinde ona destek olur ve damadın evine götürülene kadar yanında bulunurdu.³⁵⁶ (Lev. 21, Res. 24)

Geline *stole* (*στολή*) adı verilen bol plili bir *tunica* üzerine işlemeli bir *himation poikilon* (*ἱμάτιον ποικίλον*) giydirilirdi.³⁵⁷ (Lev. 22, Res. 25) Renk yaygın olarak görülmesi de bütün zemini mor olan bir elbise tercih edilmiş üzerini altın rengi işlemeler süslemiş, nedimelerin elbiselerinin üzerinde ise mor renkli örgü motifleri kullanılmıştır.³⁵⁸ Sappho'nun düğün şarkılarında gelini sümbüle benzetmesinin nedeni bu olabilir. Bu kıyafet günümüzde bilinen gelinliği temsil ediyordu. Gelinliğin kumaşı ve dokuması ailenin ekonomik durumuna göre belirlenirdi. Aristokrat düğünlerinde kumaş üretmek üzere her şehirden kutsal kadın dokumacılar tarafından üretilen kumaşlar seçilir ve bunlardan gelin ve damadın kıyafetleri dikilirdi. Aristokrat kesim bu tür özel günlerde ailesi ve arkadaşları için daha yoğun işlemleri olan kıyafetler tercih ederken, ekonomik yönden zayıf olan kesim daha basit kumaşlarla sade kıyafetler dokuyorlardı.³⁵⁹

Stole üstüne menekşe veya kırmızı renkli bir kuşak takarlardı.³⁶⁰ Bu kuşak *proaulia* gününde Artemis'e bağlılığın bir parçası olarak onu temsil eder. Bekaretin simgesi olarak

³⁵⁴ Şahin, 2013, 62.

³⁵⁵ Casey, 2006, 27.

³⁵⁶ Smith, 2005, 5.

³⁵⁷ Şahin, 2013, 63.

³⁵⁸ Casey, 2006, 28.

³⁵⁹ McNeil, L. (2005). Bridal Cloths, Cover-ups and Kharis: The 'Carpet Scene' in 'Aeschylus' "Agamemnon". *Greece & Rome*, 52 (1), 5-6.

³⁶⁰ Hague, R. (1988). Marriage Athenian Style. *Archaeology*, 41 (3), 33.

bilinir, kocasına olan sadakatini göstermek için sımsıkı bağlanırdı. Gelinliğin aksesuarlarında duvak kadar önemli bir yeri vardı.

Gelin kıyafetinin en önemli bileşeni düğün duvağıydı. Her gelin *anakalypteria* için işlemeli bir *himation* (ἡμάτιον) duvak giymiştir. Bu düğün duvağı, zengin bir şekilde dekore edilmiş ve oldukça sembolik, günlük duvaklardan farklı olurdu. Duvakta, menstrüel hastalıkları iyileştirmek için safran kullanıldığından, büyük olasılıkla safranla boyanırdı. Pek çok kültürde bu tür geçiş törenleri topluluk içinde olduğu için gelinin kötü enerjilerden etkilenmesini istemediklerinden dolayı duvağı bir koruma duvarı olarak görmüşlerdir³⁶¹

Taç olarak evlilik çelengi veya *diadem*, duvağın üzerine konulmak için kullanılırdı. Antik dönem yazarları çelengin; kuşkonmaz, mersin, haşhaş, kekik, susam, tere, nane gibi özel bitkilerle süslendiğini, bu bitkilerin kullanımının nedeni olarak da içeriğinde afrodizyak olduğunu ifade etmişlerdir. (Lev. 22, Res. 26) Bitkilerin çeşitliliği Hellas'ın kronolojik ve coğrafi farklılıklarından kaynaklanırdı. Bu çelenk sadece gelin için değil damat için de yapılır, hazırlık sonrası düğün öncesi çelenkleri birbirlerine takarlardı.³⁶² Peleus ve Thetis'in evliliğini gösteren *loutrophoros* ve *krater*lerde hem gelin hem de damadın üzerine çelenkler verildiği görülmektedir.³⁶³ (Lev. 23, Res. 27) Klytaimnestra kızı Iphigeneia'yı Akhilleus'a gelin olarak getirdiğinde başında çelenk olan bir gelin olduğunu belirtir³⁶⁴ Çelenk ayrıca, mezarlıktan şenliğe kadar çeşitli ortamlarda kullanılan bir nesnedir. Hellenler doğum, evlilik ve ölüm gibi kült uygulamalarında, sempozyumlarda ve festivallerde çelenk takmış ve kullanmışlardır. Çelenk düğün evinin süslemelerinde de kullanılıyordu. Vazo resimleri sıklıkla arka planda asılı çelenkler ve kumaşlar gösterir ki; bu, bir ritüel veya törenin gerçekleştiğini belirtmek anlamına gelir. Aynı zamanda zeytin ve asma yapraklarından girlandlar da konulurdu.³⁶⁵ Damadın evi de yün ile dekore edilirdi. Bu durumun bir benzer şekli ailede kız çocuğu doğduğunda evin damadın düğün evi gibi yünle dekore edilmesiyle görülürdü.³⁶⁶ Bu benzerlik eve yeni bir kızın geleceğini temsil ediyor, yün ile kadının yün işçiliği özdeşleştiriliyordu.

Değerli taşlardan kolye, küpe ve bilezikler takılır. Achilles Tatius, *Leucippe* ve *Clitophon* eserinde gelinin kolyesini şöyle tasvir etmiştir; kolyede kristal taşlar görünüyor, ametist taşı o kadar parlak parlıyordu ki altına benziyordu; aralarında üç taş vardı hepsi

³⁶¹ Casey, 2006, 29.

³⁶² Casey, Ibid, 28-32.

³⁶³ Reilly, J. (1989). Many Brides: "Mistress and Maid" on Athenian Lekythoi. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 58 (4), 420.

³⁶⁴ Eur. *IA*. 900-905.

³⁶⁵ Şahin, 2013, 63.

³⁶⁶ Casey, 2006, 32.

birbiriyle bağlantılı, tabanda siyah bir taş, ortada siyah ile beyaz çizgili ve üstü beyaz renkli kırmızı tonlu: bütün mücevher altınla çevrelenmiş ve altın göz şeklini sunuyordu.³⁶⁷ Bu aksesuarlar için düğün hazırlıklarını tasvir eden *loutrophoros*larda takı kutuları görülmektedir. Ayaklarına bir çift *nymphidia* (*νυμφίδια*) gelin için özel olan bir çeşit sandalet giyiyorlardı. Sandaletlerin varlığı yazılı belgelerin aksine arkeolojik buluntularda; vazo resimlerinde görülür (Lev. 24, Res. 28-29). Tasvirlerde gelinin sandaletlerinin, genellikle kanatlı Eros tarafından bağlandığı görülmektedir.³⁶⁸ Ayrıca vazolarda Eros'un gelinin cazibesini ve güzelliğini arttırmak için yardımcı olduğu görülmektedir. Genel olarak ayakkabı, takı, kuşak ve parfüm kutusu getirilirken tasvir edilir.³⁶⁹ (Lev. 25, Res. 30) *Plemokhoe* (*πλεμοκhoe*) olarak bilinen parfüm kabı özellikle kadınlar tarafından kullanılırdı. (Lev. 25, Res. 31) Saçların güzel kokması için *nymphetria* tarafından geline parfüm sıkılırdı.³⁷⁰

Damadın hazırlık süreci ise uzun sürmezdi çünkü gelininki kadar çok fazla aksesuarı mevcut değildi. Beyaz renkli ince dokunmuş bir *tunica* giyer, bahsi geçen evlilik çelengini takar ve pahalı bir parfüm kullanırdı.³⁷¹ Gelinin tuvalet ritüeline bu kadar önem verilmesi aslında babasının veya *kyrios*unun maddi yönden gücünü gösteriyordu. Kullanılan gelinliğin kumaşından, takılarına, sıkılan parfümün kalitesine kadar her şeyi aslında maddi gücü simgeliyordu. Bir diğer önemi ise; gelinin tüm ritüeldeki katılımcıların göz önünde olması ve kızlıktan kadınlığa geçişte hayatının en önemli geçiş ritüelini yaşaması aslında tüm toplum için ayrı bir önem arz ediyordu. Çünkü *oikos* olmanın en önemli şartlarından biri gerçekleşiyor, bir kızın geçiş töreni yapılıyor anne olması için ilk adımı atılıyordu.

3.2.4.3. Düğün Ziyafeti ve Davetliler

Düğüne hazırlık süreci tamamlandıktan sonra, düğün, kurban kesimi ile başlıyor ve ardından bir düğün yemeği veriliyordu. Bu yemek, *Theoi Gameloi* olarak kabul edilen Zeus *Teleios*, Hera *Teleia*, Aphrodite, Artemis ve Peitho'ya adanıyordu.³⁷² Böylece verilecek ziyafet için et sağlanmış oluyordu.³⁷³ Gelin evinde verilen ziyafeti organize eden kişiye

³⁶⁷ Achilles Tatius, *LC*. II. 11.

³⁶⁸ Hague, 1988, 33.

³⁶⁹ Sutton R. F. (1997/1998). Nuptial Eros: The Visual Discourse of Marriage in Classical Athens. *The Journal of the Walters Art Gallery*, 55/56. 32.

³⁷⁰ Reilly, 1989, 420.

³⁷¹ Casey, 2006, 31.

³⁷² Zeus *Teleios*, Hera *Teleia* sıfatları; evliliğin hayatın “amacını gerçekleştirmiş” anlamını taşır. Artemis, Peitho ve Aphrodite bu sıfatları taşıyan diğer tanrıçalardır. Bkz., Fabiano, 2018, 673.

³⁷³ Hague, 1988, 33.

trapezopoios (τραπεζοποιός) denirdi.³⁷⁴ Düğün kurbanlarından elde edilen etlere ek olarak, tohumların çokluğu nedeniyle doğurganlığı arttırdığı düşünülen, bal ve susam tohumlarından yapılan *plakous gamikos* (πλακοῦς γαμικός)³⁷⁵ adı verilen özel gelin kurabiyeleri vardı.³⁷⁶ Gelin, yüzü örtülü olarak, kadınların arasında oturuyordu. Kadınlar salona girişte sağ tarafta yer alıyorlar, gelin ve damadın babaları ise kadınların karşısına oturuyorlardı.³⁷⁷ Ziyafet sırasında *amphithaleis paides*, meşe palamudu ve meşe dallarını takarak “*kötüsünden kaçtım, daha iyisini buldum*” diyerek misafirler arasında gezerdi.³⁷⁸ Fakat Fabiano, *amphithaleis paidesin gamos* günü nikah töreni başlamadan önce herkese yukarıda bahsedilen sözlerle bu olayı haber verdiğini, yanında kenger ve palamut yapraklarından bir taç ayrıca buğdayı da elemek için elinde bir elekle ekmek taşıdığını söyler.³⁷⁹ Yukarıda sözü edilen cümlede düğün töreni, bekarlıktan evlilik statüsüne geçişi ifade etmektedir. *Amphithaleis paides* olarak adlandırılan bu çocukların evlilik sürecindeki ritüellere katılmalarının sebebi; gelinin doğurganlığı ve çocuk yetiştirme konusunda iyiye işaret edeceği inancı olduğundan dolayı düğünlerde mutlaka çocuklara da belirgin bir şekilde rol verilmiştir.³⁸⁰

Aslında *gamos* bir nevi günümüzün nikah töreni olarak ifade edilebilir çünkü devletin hukuki yönden gerçekliğini kanıtlayan resmi bir yaptırımı olmadığı için bu törendeki katılımcıların varlığı çok önemliydi.³⁸¹ Gelen misafirler evliliğe tanıklık etmiş oluyorlar ve bu sayede yapılan evlilik kamusal yönden meşrulaştırılıyordu. Verilen ziyafet ile her iki cinsin de ortak bir ritüele katılım sağlandığı görülmektedir. Kadınlar ve erkekler hem ziyafette hem de eğlencede birbirlerinden ayrı alanlarda otururlardı. Klytaimnestra’nın kocasına: “*Ya ben kadınlara nerede ziyafet vereceğim?*” diye sorması bu duruma açıklık getirir.³⁸² Katılımcıların sayısı konusunda 6. yy. da Solon tarafından yürürlüğe konan, bir yasa mevcuttu ve konuk sayısının 30’u geçmemesi isteniyordu.³⁸³ Katılımcıların sayısı dışında yüksek harcamaların kısıtlanması ve konukların denetimi için bir tür müfettiş gönderiliyordu düğün törenlerine ve bunlara *gynekonomes* (γυνεκονομες) denirdi. Bu kişiler, bizzat düğün evine gelip harcamaların kontrolünü yapıyorlardı.³⁸⁴ Ancak bu ziyafetler, ev sahibinin servetini ve

³⁷⁴ Şahin, 2013, 63.

³⁷⁵ Şahin, a.g.e., 64.

³⁷⁶ Hague, 1988, 33.

³⁷⁷ Şahin, 2013, 64.

³⁷⁸ Casey, 2006, 33.

³⁷⁹ Bkz., Fabiano, 2018, 674.

³⁸⁰ Sabetai, V. (1998). Marriage Boiotian Style. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 67 (3), 327.

³⁸¹ Bkz., Fabiano, 2018, 674.

³⁸² Eur. IA. 720.

³⁸³ Smith, 2005, 6.

³⁸⁴ Şahin, 2013, 63 ve Athenaios, *Deipnosophistai*, VI. 246.

cömertliğini göstermesi ve aynı zamanda misafirlerin de kendilerini en abartılı ziyafetlere katılmalarını sağlamak için ayrıca bir fırsat olmuştur.

Düğünle birlikte konukların, çiftin gelecekteki mutluluğunu ve yaratıcı başarısını sağlamada etkin bir rolü olduğu görülüyor. Platon, *Yasalar* adlı kitabında sadakatsizlikte bulunan hiç kimsenin evlilik törenlerine katılmasına izin verilmemesi gerektiğini belirtir. Bunun nedeni, sadakatsizliğin düğün töreninde kötü şans olarak görülmesi ya da bunun suçlu erkekler ve kadınların önemli kamusal olaylara katılmalarını engellemek için yapılmış bir ceza biçimi olduğu düşünülebilir.³⁸⁵

3.2.4.4. Düğün İlahileri ve Eğlenceleri

Ziyafetin devamında şarap eşliğinde müzik, dans ve çeşitli gösteriler yapılırdı. Söylenen şarkıların ilk örnekleri Homeros'un *Ilias/Ilyada* (*Ιλιάς*) ve *Odyseia* (*Ὀδύσσεια*) adlı eserlerinde mevcuttur. *Ilias*'daki Akhilleus'un kalkanını süsleyen şehirlerden birinin tarifinde, parlak meşaleler, müzik, dans ve şarkı eşliğindeki düğün alaylarından bahsedilmektedir.³⁸⁶ *Oδύσσεια*'nın sonlarında, Odysseus saraydaki eylemlerini gizlemek istediğinde şöyle ifade eder ilahisini;

*“Tanrısız ozan alsın eline gür sesli sazını, bir oyun havası çalsın bize, insanın içini açan, bu evde düğün var desin dışardan kim duyarsa.”*³⁸⁷

Hellen edebiyatının tüm dönemlerinin yazarları tarafından sık sık sözü edilen düğün şarkıları, Hellas'taki düğün törenlerinin devamlılığına dair vurgu yapmaktadır. Törenin bu aşamalarının her biri için şarkı örnekleri mevcuttur ve bu şarkılar, farklı aşamaların çeşitli etkinliklerine eşlik etmek için kullanılmaktadır. Gelin ve damat, tanrıların ya da kahramanların düğün sahnesinde yer alan şarkılarında, dolaylı olarak ilahi ya da kahraman bir çiftle karşılaştırılır. *Kuşların* sonundaki düğün şarkısında, Zeus ve Hera'nın gelin odası, gelin alayıyla paralellik gösteren bir sahne tarif edilmiştir:

“Kaderler birleştiğinde

Tanrıların büyük hükümdarı

Hera ile Olimpiyat kraliçesi, yüksek taht tanrıçası,

³⁸⁵ Casey, 2006, 33.

³⁸⁶ Hom. *Il.* XVIII. 490-96.

³⁸⁷ Hom. *Od.* XXIII. 131-36.

Bu düğün yükleri arasında.

Hymen, O Hymenaios, Ey!

Hymen, O Hymenaios, Ey!

Altın kanatlı çiçek açan Eros

Direkt rehberliği eşliğinde

Geri çekilen dizginler

Düğün sağdıcı, Zeus'un yanında oturmuş ve Hera'yı kutsadı.

Hymen, O Hymenaios, Ey!

Hymen, O Hymenaios, Ey!”³⁸⁸

Euripides, *Iphigeneia Aulis'te* adlı eserinde ise; “Güzel saçlı Pieria perileri Pelion’a çıktıkları zaman, Libya flütünün, rakısların dostu olan rübabın, kamış kavalların, refakat ettiği düğün türküsü ne güzel nağmeler çıkarıyordu. Pierisler, altın sandallarıyla yere vurarak, Thetis’le Aikos’un oğlunu, Kentauros dağlarında, Pelion ormanlarında, tatlı şarkılarla överek, tanrıların ziyafetine, Peleus’un düğününe geldiler. Zeus’un yatağının tatlı zevki, Dardanos’un torunu Ganymedes, derin altın kaselerden şarap döküyor, Nereus’un elli kızı, gümüş parıltılı kumsallıkta, düğünü kutlamak için halka şeklinde dönerek raks ediyordu.”³⁸⁹ düğündeki türkülerden, kullanılan enstrümanlardan ve danslardan söz etmiştir.

Bu şarkıların hepsinde, odak gelin ve damat üzerinde değil, düğünde bulunan, şarkı söyleyen ve dans edenlerin olayın ihtişamına bu kadar katkıda bulunanların üzerindedir. Yapılan düğünün kahramanların düğünleriyle, söylenen ilahiler aracılığıyla karşılaştırılması, sadece evlenen çiftleri değil, genel olarak töreni ve konukları efsanevi bir sahneyle kıyaslayarak yüceltir. Tanrılar ya da kahramanlar dışında en sık karşılaşılan nesne bitkilerdir.

Bunun örneklerinden birini Sappho verir;

“Yüksek bir dalda kızaran tatlı elma gibi, en yüksekte elma toplayıcıları bunu görmezden gelmiştir. Hayır, gerçekten göz ardı etmediler; ulaşamadılar.”³⁹⁰

³⁸⁸ Hague, R. H. (1983). Ancient Greek Wedding Songs: The Tradition of Praise. *Journal of Folklore Research*, 20 (2/3), 131.

³⁸⁹ Eur. IA. 1040-1055.

³⁹⁰ Hague, 1983, 135.

Çiftin hayatlarının geri kalan sürecindeki mutlulukları için edilen dualar söylenen düğün şarkılarındaki yerini almıştır. Arkeolojik buluntulardaki vazoların üstündeki tasvirlerde görüldüğü gibi, söylenen şarkıların içeriğindeki olaylar ile tanrıların birliktelikleri arasında bağlantı kurulmuştur. Ayrıca düğünler, inanılan tanrıların düğünlerindeki gibi görkemli bir hava yaratılarak kutsanmıştır.

3.2.4.5. *Anakalypteria* ('Ανακαλυπτήρια)

Anakalypteria ('Ανακαλυπτήρια) duvak açma töreni zamansal olarak Hellen düğünlerinde en tartışmalı konudur. Çünkü literatürde üç ayrı görüş bulunmaktadır. Biri törenin ziyafetten sonra gelin alayından önce, ikincisi, gerdek odasında, bir diğeri ise, evliliğin gerçekleşmesinden sonraki sabah, *epaulia* gününde gerçekleştiği yönündedir. Kelime anlamı açma olarak bilinen *anakalypteria*, düğünün en önemli töreniydi. Babası herkesin huzurunda gelini damada teslim etmiş, damat da gelinin duvağını açıp nihayet yüzünü görmüş bunun ödülü olarak hediyeler sunmuş ve böylece gelin tüm katılımcılar tarafından da görülmüş olurdu.³⁹¹

Gelinin duvağının açılması sembolik olarak korunan mahremiyetinin artık gün yüzüne çıkıp yeni *kyriosuna* yani eşine kendini göstermesiydi. Vazo resimlerinde de bu sahne evliliğin bir sembolü haline gelmiştir.³⁹² Damadın verdiği hediyeler *opteria* (οπτέρια) ve *theoretra* (θεορετρα) olarak adlandırılırdı.³⁹³ Ayrıca bu hediyeler gelinin artık kendi kişisel mülkü sayılırdı.³⁹⁴ Duvağın açılmasıyla verilen hediyeler aslında günümüzde yüz görümlüğü adeti olarak hala varlığını göstermektedir. Tabii bu duvak açma töreni, duvağın tekrar kapatılıp gelinin damat evine götürülmesiyle biter ve bu sahneler gelin alayını tasvir eden kap ve vazolarda görülmektedir.³⁹⁵ Duvağın tekrar kapanması, aileden olmayan düğüne katılım gösteren kişiler karşısında gelinin seviyeli iffeti ve gelinin damadın hakimiyeti altına girdiğini göstermektedir.³⁹⁶

Duvak evdeki giriş ritüellerine kadar kapalı kalıp yeni kocasıyla gerdek odasına girinceye kadar açılmazdı. Son olarak odada gelinin duvağı bir daha örtülmemek üzere açılır ve karıkoca arasında ilk cinsel ilişki yaşanırdı.³⁹⁷ *Anakalypteria*'nın gerdek odasında çiftin

³⁹¹ Smith, 2005, 6.

³⁹² Hague, 1988, 35.

³⁹³ Smith, 2005, 6.

³⁹⁴ Redfield, J. (1982). Notes On The Greek Wedding. *American Classical Studies in Honor of J.-P. Vernant*, 15 (1/2), 192.

³⁹⁵ Hague, 1988, 35.

³⁹⁶ Fabiano, 2018, 675.

³⁹⁷ Casey, 2006, 44-45.

baş başayken gerçekleştiği yöndeki düşüncelerde; düğünden sonraki *epaulia* gününde aile ve arkadaşlar arasında yapılan kutlamalarda damadın geline hediyelerini sunduğu belirtilmiştir.³⁹⁸ Bunun nedeni ise; düğün töreninde gelinin yüzünün açılmasıyla tüm katılımcıların görmesinin yanı sıra gelinin kötü enerjilerden etkileneceği inancı vardı ve bundan dolayı koruma amaçlı düğün sonrası artık bir tehlike unsuru olmadığı için bu tören gelin ve damat arasında gerçekleşmiştir.

3.2.4.6. Methodos Agoge (Μέθοδος Αγωγή) ve Hymenaios (Ὑμεναιος)/Pompe (Πομπή)

Methodos agoge yani baba evinden ayrılma töreni, *anakalypteriadan* sonra başlıyordu. (Lev. 26, Res. 32-33) Bu süreçte gelinin, babasının evinden kocasının evine geçmesi için destek olmak adına iki evin arasında bir *hymenaios* ya da *pompe* adı verilen gelin alayı yapılırdı. Bu alayda; gelin arabasına çiftle birlikte damadın nişanlı *parokhos paranymphios* (πάροχος παρανύμφιος) ya da *nymphēutes* (νυμφευτής) olarak adlandırılan, evli bir erkek arkadaşı yani bir nevi sağdıç biner ve arabayı çekmesi için genellikle hayvan olarak katırların tercih edildiği arabayı kullanırdı. (Lev. 27, Res. 34) Bu sırada gelin elinde yeni evindeki işlerin sembolü olarak elek ve üçayak taşıyordu. Onlarla birlikte elinde *kerykeion* (κηρύκειον) taşıyan ve *proegetes* (προηγητής) adı verilen düzenleyici yürüyordu. Onun arkasından geline eşlik eden *nymphēutria* (bir tür danışman yenge) ve çiftin anne ve babaları yer alıyordu. Gelinin annesi, yasal evliliği kanıtlayan *Dades Nymphikai* (δαίδης νυμφικαί) adı verilen düğün meşaleleri taşıyordu.³⁹⁹ Euripides'in *Iphigeneia*'sında Klytaimnestra'nın: “Kızımı bırakmak mı? Ya düğün meşalesini kim tutacak?” sözleri de bu konuya örnek olmuştur.⁴⁰⁰ O dönem de meşaleler düğün törenlerinin vazgeçilmez bir parçası olmuş, yasadışı bir birleşme olduğunda ‘meşalesiz bir *gamos*’ olarak adlandırılmıştı.⁴⁰¹ (Lev. 28, Res. 35-38) Son olarak çiftin arkadaşları ve müzisyenler yüksek sesle *hymnoi* (ὕμνοι) ilahiler okuyarak damat evine gidiyorlardı.⁴⁰² Oakley ve Sinos, bu alay sırasındaki hem gürültü hem de meşalenin, kötü ruhları engellemek hem gelini hem de damadı korumak anlamına geldiğini söyler.⁴⁰³ Alayda flüt gibi enstrümanların çalınması ise düğün ikonografisinin ortak bir özelliğidir.⁴⁰⁴ (Lev. 29, Res. 39)

³⁹⁸ Hague, 1988, 35.

³⁹⁹ Bkz., Şahin, 2013, 65,66.

⁴⁰⁰ Eur. *IA*. 732.

⁴⁰¹ Fabiano, 2018, 675.

⁴⁰² Şahin, 2013, 66.

⁴⁰³ Casey, 2006, 37.

⁴⁰⁴ Sabetai, 1998, 327.

Gelin alayları ile ilgili ayrıntılı bilgiler, *loutrophoros*ların üzerindeki gelin alayı tasvirlerinden edinilmektedir. Alaylarda damat evine götürülmek üzere alayda yer alan biri tarafından bir *loutrophoros* taşınırdı. (Lev. 29, Res. 39)

Gelin alayının *Hymenaios* (Ἵμέναιος) olarak adlandırılması, Hymenaios isimli düğün alayını yöneten tanrının adından dolayıdır. Mitolojik anlatılarda Dionysos ile Aphrodite bazen de Musa ile Apollon'un çocuğu olduğu söylenmiştir.⁴⁰⁵ Hymenaios'un düğün törenlerinde adının anılmasının sebebi olarak pek çok efsane uydurulmuştur. Genel olarak ortak noktası evlilik süreci içinde iken hayatını kaybeden ya da başına talihsiz olaylar gelen çok güzel bir genç olduğudur. Onun için kullanılan semboller; meşale hymen (ὑμήν) meşaleleri, çelenkler ve düğün alayına eşlik eden flütlerdir.⁴⁰⁶ Sappho, ilahilerinden birinde Hymenaios'dan bahseder;

“Yükseltin tavanı dülgerler, yükseltin!

Ey düğün tanrısı Hymenaios

Ares'e eş damat gerdeğe giriyor!”

Sappho'nun ilahisinde görüldüğü gibi çoğu düğün şarkılarında gelinin güzelliği Helen veya Aphrodite ile damadın değeri ise, Akhilleus veya Ares ile karşılaştırılırdı.⁴⁰⁷ Alay esnasında meşalenin ışığında, şarkılarla ve danslarla söylenen bir diğer ilahi Hesiodos'a atfedilen fragmanlardan birinde geçer;

“Bir erkeğe eş getiriyorlardı ve yüksek sesli düğün şarkısı yükseliyordu.

Yanan meşalelerin ateşi uzaktan dönüyordu.

Önünde ilerliyorlardı ve dansçılardan oluşan bir koro onları takip ediyordu.

Flütlerin sesiyle genç erkekler ağızlarından yumuşak sesi gönderiyorlardı.

Ve ses onların etrafında çarpıyordu.

Ve lirlerin eşliğinde, kızlar güzel bir dans yürütüyorlardı.

⁴⁰⁵ Hymenaios, Dionysos ve Ariadne'nin düğünü esnasında sesini yitirir. Onların düğününü anlatan mitosta kulakları sağır eden sevinç çığlıklarından bahsedilmektedir. O sevinç çığlıklarını atıp sesini kaybeden de Hymenaios olmalıdır. Dionysos ve Hymenaios'un birbirlerine benzerlikleri dikkat çekicidir. İkisi de Hellenlilerin düğün rengi olarak kullandıkları kırmızı veya safran rengi giysiler giyerler. Mercanköşk, gül onların simgeleridir. Aşk ve doğurganlığı sembolize eden ceviz, elma ve nar da her ikisini sembolize etmektedir. Ayrıca düğün ve şenliklerde kullanılan meşaleler her ikisinin de törenlerinde kullanılır. Bkz., Şahin, 2013, 66.

⁴⁰⁶ Grimal, 2012, 290-291.

⁴⁰⁷ Casey, 2006, 34.

Ve ihtişam tüm kasabayı kucaklıyordu.” ⁴⁰⁸

Homeros’un *Ilias*’ında da düğün alayına değinilmiştir;

“Birinde düğünler, şöenler,

Sokakta yanan çıraların ışığında,

Evlerinden alınıp gezdirilen süslü gelinler,

Dört bir yanda kavuşma türküleri,

Oynayan, dönüp duran delikanlılar, flavta, gitara sesleri.” ⁴⁰⁹

Gelinin *nymphokomosu* ya da *nympheutriası* alayda çeşitli ebatlarda yuvarlak şekilde bulunan bir tepsi biçiminde *phiale* ve derin, geniş bir sepet tutar. Bunların hepsi, *katakhyismata* ritüelinde kullanılmak üzere getirilen, gelinin ve damadın doğurganlıklarını sağlamak için çeşitli meyveler, üstlerine saçmak için, fındık, incir ve elma gibi meyvelerle donatılmışlardı. (Lev. 30-31, Res. 40-44) Tasvirlerde Attika gelinleri bazen kucaklarında ayna, elek, uçayak veya sepet bulunsa da bu nesneleri burada olduğu gibi taşıyorlar, çünkü bu görev katılımcılar tarafından üstleniliyordu. ⁴¹⁰

3.2.4.7. Damat Evine Giriş ve Katakhyismata (Καταξήψματα) Ritüeli

Alayın bitiminde, damadın evine varılmış olurdu. Vazo tasvirlerinden birinde damat gelinin bileğini tutup yaya olarak evine yönelir. Aslında bu tasvir Hellen evliliğinin kültürünü yansıtan güzel örneklerden biridir. Damadın gelini tutuşu, düğünde gelinin kocasının kontrolüne yani *kyriosuna* yasal olarak transfer edildiğini gösteren geleneksel bir unsurdu. Bu görüntünün temelinde mitolojik anlatılar ve vazo tasvirlerinin kaçırma sahnelerinde uzun bir geçmiş var. Kaçırılma sahneleri, Hellen düğünün ideolojisine uygun bir güç ve düğün motiflerinde önemli bir unsur olarak görülmektedir. ⁴¹¹

Hellenlerde kız kaçırma adeti yaygındı. Gelinin kaçırılması ‘Evlenen Tanrıları’ bir nevi analogi ile canlandırmaktı. Hellen inancında Zeus’un pek çok tanrıçayı cinsel birliktelik için ve Hades’in Persephone’yi elde etmek için kaçırması gibi aslında *gamosu* gerçekleştirirken: gelinin kaçırılıp damadın buyruğu altına girmesi, mitolojik anlatılarda da kendini göstermiştir. Hellenlerde evlilik geleneğinin damadın gelini baba evinden alıp alay

⁴⁰⁸ Hague, 1988, 34.

⁴⁰⁹ Hom. *Il.* XVIII. 490-495.

⁴¹⁰ Sabetai, 1998, 328-330.

⁴¹¹ Sutton, 1997/1998, 29.

eşliğinde eve getirmesi, mitolojik anlatılardaki *Hieros Gamos*'un hayat bulmasıdır. Buradaki kaçırma olayı esasen artık evlilik ile kadının, erkeğin himayesi altına girmesiydi. Bu durum mitolojik anlatılarla güçlendirilerek, kemikleşmiş bir yapıya ve inanca sahip olmuştu.

Gelin koca evine girmeden önce gelin arabasının bir tekerleği kapının önünde yakılırdı. Bu gelenekle gelini yeni evine getiren şeyi yok edip, bir daha geri dönmek üzere orada kalması gerektiği ifade edilmiştir. Geline artık koca evinden başka gideceği bir evi olmadığı düşüncesi gösterilmiştir. Bu davranış şekli aslında, Persephone ve diğer benzer mitolojik anlatılarda da sıkça görülen kız kaçırma ve şiddet yönlü davranışların yumuşatılmış halinin hayat bulmasıdır.⁴¹² Evin önünde, yeni evlileri karşılayan elinde bir *skeptron* (*σκηπτρον*) asa ile bekleyen damadın babası ve elinde meşalesiyle annesi duruyordu.⁴¹³

Gelin, evin eşliğinden içeri ilk adımına bir narı dişleyerek atardı. Gelinin bu hareketi kocasının emri ve koruması altına girdiğini gösterirdi. Zira, bereket tanrıçası Persephone de tanrı Hades'e kendisine verilen narı dişleyerek bağlanmıştır.⁴¹⁴ Damadın ailesinin evine girilmesinin ardından, gelin birkaç kısa ritüel aracılığıyla yeni ailesi tarafından kabul edilmiş olurdu. Bir evin ocağı, *oikosun* merkezidir ve yeni gelinin yeni statüsünü belirtmek için ritüelleri ocağın etrafında yaparlardı. Hem gelin hem de damadın, (gelin alayında getirilen sepetin içindeki) *katakhysmata* adı verilen meyve ve sikkeler başlarından aşağı dökülürdü. (Lev. 32, Res. 45) Eve hoş geldin demenin başka bir ifade ediliş şekli idi *katakhysmata*. Ayrıca damat ve gelinin refah ve doğurganlığını simgeleyen ürünler barındırıyordu. İçeriğinde tam olarak; hurma, madeni para, kuru meyveler, incir ve fındık bulunurdu.⁴¹⁵

Katakhysmata'nın ardından gelin ve damat odalarına girmeden önce geline olgunlaşmış ayva meyvesi yedirilirdi. Ayva doğurganlığı sembolize eder ayrıca meyveyi yemesiyle yeni evine entegre olması için bir adım daha atmış olurdu. (Lev. 33, Res. 46-47) Plutarkhos, bu ritüelden bahseder ancak meyvenin farklı bir etkisini anlatır. “*Solon, gelinin yatmadan önce bir ayva ısırması gerektiğini, muhtemelen dudaklardan ve konuşmalardan duyulan zevkin başlangıçta uyumlu ve hoş olması gerektiğini ima ederek, yönlendirdi*” demiştir.⁴¹⁶ “Ayrıca geline, çok kuvvetli olduğuna inanılan ve *Aphrodite*'nin eşi ile ilk

⁴¹² Fabiano, 2018, 675.

⁴¹³ Şahin, 2013, 66.

⁴¹⁴ Çetin, C. (2006). Antik Çağda Hieros-Gamos Ritüeli. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (6), 107.

⁴¹⁵ Casey, 2006, 41-43.

⁴¹⁶ Casey, Ibid, 42.

birlikteliğinde içtiği özel içkiyi içmesi öneriliyordu. Bu içki, süt, rendelenmiş haşhaş usaresi ve bal karıştırılarak hazırlanıyordu.”⁴¹⁷

3.2.4.8. Gerdek Gecesi

Eve giriş ritüellerin tamamlanmasıyla birlikte artık çift baş başa kalmak için odalarına geçerlerdi. Gerdek odasının ve yatağının hazırlıklarını damadın annesi yapardı. *Thalamos* gerdek odası, safran rengindeki kumaşlarla süslenmiş ve *kline gamike* (κλίνε γαμική)⁴¹⁸ gerdek yatağının üstüne *pastos* adı verilen bir cibinlik kullanılacaktı. Yeni bir çiftin gerektiğinde ayrı ayrı uyuyabilmesi için, odada genellikle ikinci bir yatak bulunduğu bilinmektedir.⁴¹⁹ Gerdek yatağını damadın annesinin hazırlamasıyla ilgili Euripides’in *Medea*’sında şöyle bahsedilir:

“Ben de mutlu olduğunuzu göremeden,

Gerdek yatağınızı hazırlayamadan,

Gelinlerinizi süsleyemeden,

Evlilik mumlarınızı yakamadan, başka bir ülkeye sürgün gidiyorum.”⁴²⁰

Evlilik süreci içinde sadece damat annesinin değil gelinin annesinin de pek çok desteği olmuştur. Buna en güzel örneklerden biri Demeter’in kendi kızı Persephone için yaptıkları da sayılabilir. Ayrıca Hellenlerde evliliğin amacı; yeni yurttaşlar dünyaya getirip *oikos* oluşturmaktır. Toplumun yurttaş üreten annelik anlayışında da yeni evlenen bir gelinin çocuk doğurmadığı sürece bir kıymeti yoktu ve evlilikte tamamlanmış sayılmıyordu. Evlenip çocuğu olan anneler çocuğunun yaşamındaki bütün önemli durumlarda, özellikle böylesine hayatında geçiş noktaları olan ritüellere önem verip annelik görevini yerine getiriyordu. Çocuğunun evliliği de annenin kendi *oikos*undaki süreci gerçekleştirdiği için attığı başka bir adım olurdu.

Çiftin ilk gecesi, ilk cinsel birleşmesi, *gamosun* en önemli yeri ve evliliğin amacı için atılmış en büyük adımdı. (Lev. 34, Res. 48-49) İlk cinsel deneyimini yaşayacak kız için kaynaklar genellikle gelinin bir tür kurban edilmeye gitmesi olarak yorumlar, törenin bu kısmı için tecavüz ve şiddet gibi terimlerden sıklıkla söz ederler.⁴²¹ Odanın kapısının önünde *thyroros* (θυρωρός) bir nevi koruyucu olarak bilinen damadın arkadaşı beklerdi. Kimsenin ne

⁴¹⁷ Şahin, 2013, 66.

⁴¹⁸ Şahin, a.g.e., 66.

⁴¹⁹ Casey, 2006, 32.

⁴²⁰ Eur., *Med.* 1025.

⁴²¹ Casey, 2006, 47.

içeri ne de dışarı çıkmasına izin verirdi. Sappho'nun ilahilerinde bununla ilgili bir eğlenceli söz vardır:

“Kapı bekçisinin ayakları yedi ev uzunluğundadır,

Sandaletleri beş öküz derisindendir ve

On ayakkabıcı onları bitirmek için uğraştı.”⁴²²

Gelinin *nymphokomosu* nedimesi ve geride kalan katılımcılardan oluşan korolar, *epithalamion* (ἐπιθαλαμίων)⁴²³ adı verilen yani gerdek odasının yanında söylenen şarkılarla odadan gelen sesleri perdelemek için yüksek sesle ilahiler söylerlerdi.⁴²⁴ İşte o ilahilerden biri:

“Mutlu eder insanı

Üç Nereide kavuşmuş gibi dördüncü.

İşte o zaman yatakta olur birliktelik.

Aşırıya kaçılırsa, aşk gevşetir insanı

Ve ölüme benzer bir uykuya daldırır.”⁴²⁵

Cinsel birlikteliğin bitişiyse gelinin bekareti kaybolur ve gelinin bakireliğinin bozulduğunu *thyroros* (damadın arkadaşı) kalan kişilere bildirirdi.⁴²⁶

Kadının bekaret değeri ve çiftler arasında sadakat ölçüsü

Genç bir gelinin bekaretine, evli bir kadının sadakatine çok değer verilirdi. Bekaret önemli bir unsurdur çünkü ömrü boyunca bekaretini korumak için hem kendisi çok dikkat etmiş hem de ailesi tarafından baskı altına alınmış bir şekilde yetiştirilmişti. Toplumun öğretileri böyle bir eğitime ve dikkate zorluyordu. Zira öncesinde de anlatıldığı üzere kadının üreme gücünü kontrol altına alarak kendi soyunu belirlemek ataerki toplum düzeni için çok önemliydi. Çocuğun babasının kim olduğu hayati bir bilgiydi. Bundan dolayı genç kızın kocası dışında diğer bir deyişle öncesinde bir cinsel birliktelik yaşamaması gerekiyordu. Evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşamış genç bir kız babası tarafından köle olarak satılabilirirdi.

⁴²² Hague, 1988, 35.

⁴²³ Fabiano, 2018, 675.

⁴²⁴ Hague, Ibid, 36.

⁴²⁵ Şahin, 2013, 67.

⁴²⁶ Şahin, a.g.e., 67.

Gelinin bakire olmadığı anlaşıldığında kocası tarafından istenmez ve boşanma gerçekleştirilirdi.⁴²⁷

Klasik Dönem’de Atina da çiftler cinsel haz ve özgürlük konusunda birbiriyle eşit görülemezlerdi. Daha önce bahsedildiği üzere erkeğin cinsel hayatı meşru çocuklar edinmek için kendi yasal eşi (*damar*) dışında; düzenli cinsel ilişkiler yaşadığı *pallake* metres, üst sınıf belli bir eğitime sahip *hetaira* kadın arkadaş⁴²⁸ ve sahip olduğu kölelerle cinsel ilişkileri mevcut durumdayken kadın sadece kocasına bağlı olmak zorundaydı. Karşılıklı sadakat mümkün değildi. Çiftin cinsel birlikteliğinden sonra kadın kocasına ait olurken, erkeğin hiç kimseye bir aidiyeti yoktu. Erkeğin bu konuda özgürlüğü söz konusuysa tek önemli bir yasağı mevcuttu. Başka bir erkek vatandaşın karısı veya kızıyla evlilik dışı cinsel birliktelik yani bu yönlü bir zina yapamazdı. Bu zina suçuna *moikheia* (*μοιχεία*)⁴²⁹ adı verilirdi. Yüzeysel olarak bu, Atinalı kadınları koruyor gibi gözükse de gerçekte yasal olarak onların zina veya evlilik öncesi seks yapmalarına engel olmuştur.⁴³⁰

Buradaki ilk cinsel birlikteliğin amacı; kadının zevk almasından ziyade ilk deneyimini yaşayıp mümkünse ilk birlikteliğinden gebe kalmasını sağlamaktı. Genellikle de Atinalı erkekler, uyarılma ya da seks yapma becerisinden ziyade bir eşin gebe kalma yeteneğiyle çok daha fazla ilgilenmiş görünüyorlardı.⁴³¹

İlk cinsel birliktelik konusundan hareketle Hellenlerin cinsel yönden tutumu inceleneyecek olursa; Hellen erkeği cinsel birlikteliği kadınların üzerinde kurulan bir hakimiyet olarak görüyordu. Kızın bekaretinin erkek tarafından alınması, cinsel yönde uyguladığı zorlayıcı tutumların her biri kadının pasif olmasını sağlayarak erkeğin aktif yönünü ve hakimliğini ortaya koyuyordu. Yukarıda bahsedildiği üzere gelinin baba evinden ‘kaçırılması’ mitolojik anlatılarda ziyadesiyle görülmektedir. Özellikle Zeus’un pek çok ölümlü veya ölümsüz kadınla birlikte olmadan önce onları kaçırması ve sonrasında karşı tarafı zorlayıcı bir cinsel birliktelik yaşaması, Hellen kültürünün bahsedilen geleneklerine yansımasıdır. Aslında bu durum Hellen ataerkil toplum yapısının Hellen mitolojisine yansıması olarak ifade edilirse daha doğru olur. İnanılan mitolojik anlatılar ataerkil toplumun gösterdiği davranışlarla paralellik gösteriyordu. Bu durum bahsedilen ritüel ve karı koca ilişkileriyle bağdaştırıldığı zaman, iki eş arasındaki cinsel birliktelik, aslında erkeğin kadının üzerindeki

⁴²⁷ Casey, 2006, 48.

⁴²⁸ Cantarella, 2018, 279.

⁴²⁹ Cantarella, Ibid, 278.

⁴³⁰ Foucault, 2013, 220.

⁴³¹ Casey, 2006, 49.

güç kullanımı olarak görülmektedir. Genel olarak hem mitolojilerde hem de toplumda erkeğin cinsel yönden kadını zorlayıcı tutumda bulunması, kadının bekaretinin ‘alınması’ aslında cinsel yönlü bir hareketten ziyade erkeğin bütünüyle kadının üzerinde tam hakimiyette bulunmak istemesidir. Daha öncesinde de ataerkil toplum yapısından bahsedildiği üzere bu davranış tutumu genel Hellen ataerkil toplum yapısının karakteristik özelliğidir. Kısacası sadece düğün töreninde değil bu süreçte geçen hemen hemen tüm ritüellerde erkeğin kadın üzerindeki nüfuzu açık açık görülmektedir.

Sparta’da düğün süreci

Atina dışında Sparta’nın *gamos* sürecine değinilecek olursa; Sparta’nın evlilik törenleri daha farklı idi. Plutarkhos’un anlatımına göre evlenmek onlardaki kız kaçırmak töresine dayanıyor, ancak kaçırılan kızın ergen olması gerekiyordu. Böyle bir durumda kaçırılan kız, erkeğin evine getiriliyor ve *nympheutria* adı verilen bir kadın, gelinin saçını tıraşlıyor ve erkek çocuk doğurması için erkek giysileri giydirdikten sonra onu karanlık bir gerdek odasındaki samanların yanlarına bırakıyordu. Damadın gerdek öncesi çok sarhoş olması kesinlikle yasaktı. *Phiditidia* adı verilen yemeğin ardından damat gerdek odasına giriyor ve gerdek öncesi gelinle damat bir güreş tutuyorlardı. İlk gecenin ardından damat gelini bırakıp eski yatağına kışlasına dönüyordu.⁴³² Atina’ya kıyasla getirilen gelenek ve ritüellerin süreçleri ve uygulanış şekilleri farklı olsa da birbirlerinin kilit noktaları aynıdır. Kaçırılma, nedime, gerdek öncesi güçlendirici yemek... Her ne kadar kültür ve coğrafi farklılıklar olsa da görüldüğü gibi değinilen ve önem verilen noktalar aynı gibi görünmektedir.

Genel olarak Hellas’ta *gamos* dahilinde ilk cinsel birliktelik sağlanmış, bu sürecin en önemli ritüeli ve amacı gerçekleştirilmiş olurdu. Gecenin sonunda da ilahilerin ve eğlencenin bitmesiyle nihayet *gamos* yani düğün töreni tamamlanmış olurdu.

3.2.5. Epaulia (Ἐπαυλία)/Düğün Ertesi

Gelin ve damat geçirdikleri ilk geceden sonra ilk cinsel birlikteliklerini gerçekleştirmiş ve artık karı koca olarak yeni hayatlarının ilk gününe, düğün ertesi *epaulia* için şafak vaktinde uyandırılırlardı. *Epaulia* günü armağanların sunumu için büyük bir gündü. Gelinin annesi ve babası gelinin çeyizini, damadın *drahomasını* ve ikisine de sunulan armağanları getirirler; (Lev. 35, Res. 50) ve bu gelişle birlikte düğünde yapılan gelin alayının

⁴³² Şahin, 2013, 67.

farklı bir versiyonu da alay şeklinde gerçekleştirdi. Pausanias'tan alıntı yapan Eustathius, *epaulianın* tam olarak nasıl yapıldığına dair bir açıklama yapar;

“... *epaulia* günü, gelinin ilk kez damat evinde ilk gecesini geçirdikten sonra ve *epaulianın* da gelinin babası tarafından geline ve damadına geçit töreni biçiminde getirdiği armağanlardır. Düğünü takip eden gün Pausanias, çocuğun beyaz bir pelerin giydiğini ve yanan bir meşale taşıdığını ve sonra başka bir çocuğa, bir kıza, bir sepet *kanephoros* taşıdığını ve sonra *lekanis* kabı, kıyafetler, taraklar, sandıklar, şişeler, sandaletler, kutular, mür, sabun ve çeyiz getirdiğini söyledi.”⁴³³

Burada bahsi geçen küçük çocuklar *amphithaleis paides*dir. Erkek çocuğunun giydiği pelerin *khlamys* (χλαμύς) olarak adlandırılır.⁴³⁴ Kız çocuğunun elindeki sepet yün sepetidir. Gelinin yeni evindeki en önemli hane halkı sorumluluklarından biri olarak işini temsil etmektedir. Gelinin nedimleri de sonra bir *lekanis*, (içinde değerli takılar bulunur) *lebes gamikos* (λέβης γαμικός)⁴³⁵ ve iki *loutrophoros-hydria* olan özel vazo ve kaplar hediye ederlerdi.⁴³⁶ Bu üç hediye özellikle evlilik ritüellerinde kullanılır ve geline çeyiz ve armağan olarak getirilirdi. Gelin evlilik hayatında bunları uzun yıllar kullanır, mezar sunularında bile yer alırdı. Üzerindeki görüntüler gelin alayı, *epaulia* alayı, hamam alayı gibi evliliğin üç önemli aşamasını ele alır. Ayrıca mitolojik karakterlere evlilik sahnelerine de yer verilmiş, bu sayede evliliğin kutsal olması düşüncesi bu tür vazo ve kap görüntülerine yansımıştır. Ayrıca hediye olarak kap ve kutuların verilmesi, Klasik Atina'daki kadınlar için ortak bir metaforu ifade eder. Kadınlar birkaç nedenden dolayı boş kaplarla ilişkilendirildi ve kadın bunu doldurulması gereken boş bir kap olarak gördü. Hem cinsel yönden fizyolojik bir boşluğun doldurulması hem de rahimin bir bebekle doldurulması gerektiği düşünülmüştür. Danae ve

⁴³³ Smith, 2005, 7.

⁴³⁴ Şahin, 2013, 68.

⁴³⁵ *lebes gamikos* (λέβης γαμικός): düğün kabı anlamına gelen yüksek konik ayaklı, omuzdan karşılıklı çift kulplu, gövdesi ve ayağı yekpare yapılmış kaptır.

⁴³⁶ Smith, 2005, 7.

Perseus'un hikayesi gibi birçok mit bunu doğrular niteliktedir.⁴³⁷ Perseus'un bir kutu içindeki hapsi, bir çocuğun rahimdeki gebelik durumunu yansıtır.⁴³⁸

Armağanların verilmesinin ardından damadın baba evinde, gelen konuklarına düğün günündeki yemeği aratmayacak bir ziyafet verilirdi. Bu ziyafete sadece erkekler katılıyor ve yemekler yeni gelin tarafından hazırlanıyordu. *Epaulia*'nın son kısmı olan ziyafete mümkün olduğunca çok erkek üye tarafından tanıklık edilmesi gerekiyordu. Katılan erkek bireylerin çoğu genellikle *phratia* olarak adlandırılan *polis* ile aile birimleri arasında tampon bölgeyi oluşturan bir topluluğun üyesiydiler. *Phratia* üyeleri önemli toplumsal olaylardan biri olan evlilik törenlerine katılıp evliliğin meşruiyetini kazandırırldı.⁴³⁹ Bu son tören de yeni gelinin resmi olarak gelen konuklara ve *phratia* üyelerine tanıtımı olabilirdi. Yeni ailesinin erkeklerine yemek yapmak, onun ve gelecekteki yavrularını kendilerinden biri olarak kabul etmeleri için önemli bir yol olurdu.⁴⁴⁰ Verilen ziyafet bir tür kabul töreniydi ve *Apaturia* (*Ἀπαύρεια*) Bayramı'nın *Kyriotis* gününde yapılırdı. Bu bayramlar Ephesos ve Kolophon dışındaki tüm Ion kentlerinde kutlanırdı.⁴⁴¹ Böylece ziyafetle birlikte evliliğin getireceği kutsal bereket kutlanarak *epauliaya* gününün sonuna gelinmiş ve tüm evliliği gerçekleştirme sürecindeki ritüeller son bulmuş olurdu.

3.3. Geçiş Ritüelleri'nde Evlilik ve Ölüm Ritüelleri'nin İlişkisi

Hellenlerde evliliğin amacının *oikosu* sağlamak için hem toplum hem de devlet tarafından ne kadar önemli olduğu öncesinde ifade edilmişti. Özellikle evlilik, bir kadının hayatındaki en önemli olaylardan biriydi. Ruhen ve bedenlen geçiş yaşadığı bu önemli olayda evlenmeden ve hayatının amacı olarak bir çocuk dünyaya getiremeden önce hayatını

⁴³⁷ Perseus'un büyük babası Akrisios, nasıl bir erkek çocuğu sahibi olacağına dair kahine danışır. Tanrı Akrisios'a cevap olarak, kızı Danae'nin bir erkek çocuğu olacağına fakat doğacak olan bu çocuğun onu öldüreceğini söyler. Bunun üzerine kehanetin gerçekleşmesini istemeyen Akrisios yerin altında tunçtan bir oda yaptırır. Kızı Danae'yi ve dadısını bu odaya hapseder. Fakat Zeus Danae'yi baştan çıkararak bir altın yağmuruna dönüşüp tavandaki yarıktan sızarak onunla birlikte olur (mitosun bu altın yağmurunun yarıktan sızma kısmı, paranın en iyi korunan kapıları nasıl açtığını ve mutlak gücünü temsil etmek için sık sık anlatılır). Bu birliktelikten Perseus doğar. Kilitli tunç odada annesi ve annesinin dadısıyla bir süre yaşar fakat sonra büyük babası sesini duyar ve annesiyle kendisini tahtadan bir sandığa koyarak denize bırakır. Denizin akıntısıyla sandık Seriphos Adası kıyılarına vurur. Adanın tiranı Polydektes'in öz kardeşi Dikyts onları bulur ve evine alır. Anlatılanlara göre Polydektes Danae'ye aşık olur ve Perseus'u annesinden uzaklaştırmak için Medusa'nın başına yönlendirir. Perseus, Medusa'nın başını alıp geri döndüğünde annesinin Polydektes tarafından sürekli tehditlerine maruz kaldığı için tapınakta dua ettiğini görür. Perseus, Medusa'nın başıyla adanın tyranını taş a çevirir ve adanın krallığını Diktys'e verir. Sonrasında Perseus annesi Danae ile Seriphos Adası'ndan ayrılır. Bkz., Grimal, 2012, 135-136.

⁴³⁸ Casey, 2006, 53.

⁴³⁹ Cantarella, 2018, 288.

⁴⁴⁰ Casey, 2006, 54.

⁴⁴¹ Şahin, 2013, 68.

kaybetmesi trajik bir olaydı. Genç kızın hayat amacını gerçekleştiremeden yaşamına erken veda etmesiyle, ailesi yaşadığı büyük bir kayıpla yas tutardı. Ona hiçbir zaman uygun bir düğün töreni vermemiş olan ailesi, ölümünün yasını tutarken cenazesini bir düğün ritüeli gibi gerçekleştirirdi.⁴⁴² Bu nedenledir ki evlenmeden hayatını kaybeden genç kızların cenaze törenleri ve ritüelleri evlilik tören ve ritüellerine çok benziyordu. Her ikisinde de öncesinde özel hazırlıklar, sevdiklerinden ayrılma, söylenen ilahilerle birlikte ağıtlar, alaylar ve törenler yapılırdı.⁴⁴³

Her iki tören de arınma ile başlar, özel kıyafetler giydirilerek, yağlar ve kokular kullanılırdı. Evlenmeden ölen genç kıza da gömülmeden önce gelinliği giydirilirdi.⁴⁴⁴ Hazırlıklar yapıldıktan sonra gelin önceki hayatının son yolculuğuna uğurlanmak üzere evden ayrılırdı. Evlenen genç kız yeni hayatına adım atarken bir daha baba evine eski hayatına dönmek üzere veda ederdi tıpkı ölen genç kızın önceki hayatına veda edişi gibi. Cenaze törenine giderken ölen genç kızın bedeni taşınıp alay eşliğinde meşalelerle gömülmeye götürülürdü. Aynı alay gelinin baba evinden koca evine geçerken tam anlamıyla *oikos* geçişi sağlayacağı bir yolculukla meşaleler eşliğinde bir alayla gerçekleşirdi.⁴⁴⁵ Her iki alayda, yolculuk araba ile yapılır ve düğün alayı akşam gerçekleşse de cenaze alayı şafaktan hemen önce yapılırdı. Alaylar flüt eşliğinde; koroların şarkılarıyla ilerlerdi. Ayrıca her iki tören de kadınların özel günlerinin düzenleyicisi olan *nymphetria* tarafından denetlenirdi.⁴⁴⁶

Düğün ritüelleri ile cenaze ritüelleri arasındaki başka bir benzerlik ise; saçların kesilmesidir. Cenazede yas tutanlar bir tutam saç keserek, ölümlerle birlikte gömülmeye bırakmışlar; böylece hayatlarının bir bölümünü ölümlerle göndererek yok olmasını sağlamışlardır. Düğünden önce ise, gelinler genelde bir tutam saç atarlardı; böylece arkalarında hayatlarının bir parçasını bırakarak yeni bir hayata başladıklarını ifade ederlerdi.⁴⁴⁷

Düğün ve cenaze alayı bittiğinde her iki genç kızın da önceki hayatlarının son yolculuğu tamamlanmış, yaşam döngülerindeki önemli iki geçişi sağlanmış olurdu. Ritüellerin arasındaki bir diğer ortak nokta ise, düğünlerin hamam alaylarında ve çeyizlerinde

⁴⁴² Casey, 2006, 58.

⁴⁴³ Reilly, 1989, 431

⁴⁴⁴ Bkz., Reilly, Ibid, 431.

⁴⁴⁵ Redfield, 1982, 189.

⁴⁴⁶ Redfield, Ibid, 188-189.

⁴⁴⁷ Redfield, Ibid, 190.

bulunan *loutrophoros*lar, ölen genç kızların cenazelerinde beraber gömülmek üzere kullanılırdı.⁴⁴⁸

Midaion kentinden bulunan ölen bir genç kızın mezar yazıtında şu sözlere rastlanır;

“*Burada yatıyor Arkat(eon)’dan gelen genç gelin Domna, o, ailesini taçlandırdı ve onlar da düğünden önce buraya gönderdi onu...nihayete erdirmek için...*”⁴⁴⁹

Ailesi Domna’yı Arkat(eon) bir yerleşimden gelecekteki kocasıyla evlenmesi için gönderiyor ancak Domna evlenmeden hayatını kaybediyor. Bu, kız tarafının henüz nişanlı ya da sözlüken erkek tarafına gönderildiğini ve düğünün orada gerçekleştiğini gösteriyor. Hayatını kaybettikten sonra mezar taşına da genç kızlık dönemini nihayete erdirip yeni bir hayata başlangıç yapacağından bahsedilmiş.

Söylenen ilahi ve ağıtların sözleri birbirleriyle paralellik gösterirdi. Düğünde baba evinden ayrılmadan önce anne ile gelinin arasında söylenen ilahilerden birinde gelin;

“*Beni sakla, anne, sakla, böylece yabancı beni alamaz*”, annesinin cevabı kendi ve kızının çaresizliğini gösteriyor, “*Seni nasıl gizleyebilirim canım, şimdi ona aitsin.*”⁴⁵⁰

Gelinin de eşinin iradesine karşı kaçırılacak gibi davranmasına karşı koyduğu görülmekte ayrıca söylenen ilahiler cenaze törenlerinde söylenen ağıtlara yakınlık gösteriyordu.

Gelinin yeni *oikos*una gelmesiyle birlikte eşiyle yaşadığı ilk cinsel deneyim önceki hayatına geri dönülemez bir fiziksel değişim yaşatmıştır. Bekaretinin kaybıyla yeni bir hayat başlamıştı onun için. Bu başlangıcın fedakarlığı onun ve eşi için son derece önemli olmuş sonrasında eşi kendisine hediyeler sunmuştur. Bu geri dönülemez fiziksel değişim tıpkı bir ölüm gibiydi. Cinsel birlikteliğiyle bekaretini feda etmiş, genç kızlığını öldürmüş, aynı bedende yeni bir kadın hayat bulmuştu. Böylece her ne kadar genç kızın düşünceleri önemsenmeden kendisinin hayati kararları ona sorulmadan *kyrios*ları tarafından alınıp, hayatı yönlendirilse de düğünün esas dikkat çeken kişisi yine de gelindi. Çünkü vereceği fedakarlıkla birlikte geçireceği dönüşüm, herkes için çok önemliydi. Toplumun bu büyük beklentisiyle bir genç kızın yaşamış olduğu geçiş ritüellerinin sonucunda yaşadığı değişim, hayatının bir aşamasında ölüp bir aşamasında yeniden doğuşunu temsil ediyordu. Sonuç olarak Hellenlerin

⁴⁴⁸ Reilly, 1989, 431.

⁴⁴⁹ SEG. 51 (1789).

⁴⁵⁰ Jenkins, I. (1983). Is There Life After Marriage? A Study Of The Abduction Motif In Vase Paintings Of The Athenian Wedding Ceromony. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, (30). 142.

insanın hayatındaki varoluş döngülerinin birbirleriyle böyle bir bağlantı kurması gayet makul görünmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan yaşamının üç önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, yaşamın en önemli dönüm noktalarından biridir. Soy devamlılığının sağlanması için aile kavramının oluşturulması, bu dönüm noktasının gerçekleşmesindeki en önemli sebeplerdendir. Bu durum evliliği toplumda vazgeçilmez bir dinamik haline getirmiştir. Bu dinamik, toplum tarafından belirli katılımcılarla tekrarlanarak gerçekleştirildiğinde bir ritüel halini almıştır. İnsanın varoluş amacına üremeyi gerçekleştirerek ulaştığı düşüncesi ile kutsallaştırdığı evlilik, bu ritüellerin gerçekleştirilmesi ile toplum ve devlet tarafından meşrulaşmıştır. Yapılan çalışmada antik Hellen toplumunda kutsal evlilik ve evlilik ritüellerinin gelişim süreci ve bu süreçte var olan etkenler incelenerek, *oikos*'un oluşumu Hellen toplumunun ve düşünürlerinin fikirleri ile sentezlenerek daha anlaşılır hale getirilmiştir. *Oikos*u oluşturan kadın ve erkeğin Hellen toplumunda cinsel kimliğinin incelenmesi, evliliğin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmiştir.

Öncelikle, Hellen toplumunun yurttaşı olarak önemli bir mevkiye sahip olan Hellen erkeği, küçük yaşta eğitim almaya başlamıştır. Küçük yaştan itibaren aldığı eğitim sonrasında askerlik görevini yapar ve kendisine uygun bir işi ya da ailesinin yaptığı işi devam ettirir. Son olarak kendinden bir nesil geriden gelen genç bir kızla evlendikten sonra bir eş olarak *oikos* yöneticiliği, eşinin doğumu sonrasında da babalık görevi başlar. *Oikos* yönetiminin önemi, devletin en önemli yapıtaşlarından biri olmasındandır. Kadının ise Hellen Dünyası'nda erkek kadar yer edinmemesi küçük yaşlarda bir erkeğe kıyasla eğitimden yoksun kalarak, evde annesinden *oikos* işlerini öğrenmekle başlamaktadır. Belirli yaşlara ulaştığında babasının uygun gördüğü ve genellikle kendisinden bir nesil büyük biriyle evlendirilmesi, nesil çatışmasını da beraberinde getirmektedir. *Oikos* eğitimi bundan sonra kocası tarafından devam ettirilmektedir. Kadının yaşamında son ve en önemli görevi ise toplumun sürdürülmesi için doğum yaparak, annelik görevini yerine getirmesidir. Sahip olduğu *drahomanın* yönetimi ise kocasının kontrolü altındadır. Böylece ekonomik bir güce sahip olmadığı için toplumda da pek söz hakkına sahip değildir. Hellen kadınının toplum içine girebildiği anlar halkın inancı doğrultusunda, halka açık olan ve kadınlara özel olan festivallerdir. Ayrıca özellikle cenaze olmak üzere düğün ve doğum ritüellerinde de görev almaktadır. Bunlar dışında *oikostan* yanında biri olmadığı sürece dışarı çıkması hoş karşılanmamaktadır. Maddi durumu daha kötü olan kadınlar ise dışarıda gündelik olarak terzilik, ebelik, çocuk bakıcılığı gibi işlerde bulunabilmektedir.

Kadının böylesine zor, kısıtlayıcı yaşam koşullarına sahip olması kendisinden hep korkulan ve kontrol edilmesi gereken bir varlık olarak görülmesinden dolayıdır. Bu bakış açısı mitolojik anlatılara da yansımıştır. Kadın ve erkeğin toplumsal rollerindeki bu asimetrik durum en başta eğitim eşitsizliğinden kaynaklanıyordu. Sonrasında kadına toplumda fazla yer verilmemesi onu üretim alanından da kısıtlıyordu. Bu durum sonucunda erkeğin ürettiği sanatsal ve felsefik düşünceler de cinsel kimliklerin asimetrik durumunu güçlendiriyor, devletin çıkarmış olduğu erkek yönlü, eril egemenliği arttırıcı yasalar da bu durumu destekliyordu. Ayrıca devlet, evlilikler üzerinde kurumsal bir yaptırım olmadan, kadının üreme gücünü kontrol etmeye çalışarak doğacak çocuk ya da çocukların vatandaşlıkları üzerinde özenle durmuş, kadını neredeyse köle ile eşit konuma getirmiştir.

Çalışmada ele alınan düşünürlerin esin kaynağı mitolojik anlatılar ve çevresindeki anne ve eş(ler)i olmuştur. Bu anlatılar doğrultusunda kadın ve erkeğin toplumdaki yerini belirleyerek, sınırlarını çizmişlerdir. Doğanın kontrol edilemez ve ön görülemez vasıfları kadınla özdeşleştirilerek onu korkulan bir varlık haline getirmiştir. Kadın ve doğanın özdeşleştirilmesindeki temel sebep ikisinin de üreme gücüne sahip olmasıdır. Fakat erkeğin kadını dölleme gücünü kendisinde keşfetmesiyle kadını kontrol altına alabilmiştir. Bu kontrol de düşünürlerin ürettiği yazınsal eserlerde güçlü kadının kötü olduğu ve cezalandırılması gerektiği şeklinde yansımıştır. Bu bakış açısı, tarihsel süreçte toplum içinde yer bulan kadının “ideal Hellen kadını” profilinden uzaklaşmaması, uzaklaşarak güçlü hale gelmemesi, kendi gücünün farkına vararak toplum içerisinde erkek egemenliğini bastıracak şekilde yükselmemesi gerektiğini, bunun gerçekleşmesi durumunda cezalandırılacağını veya cezalandırıldığını göstermektedir. Bu eserler de toplum içinde bulunan kadınların eril bir güçle bastırılması, kadının dizginlenmesi gerektiğini anlatmaktadır. Fakat eserlerde kadınlara bu şekilde yer verilmesi dahi, aynı zamanda kadının toplum içerisine girişini kabullenmek anlamını da taşımaktadır.

Fakat döneminin genel düşüncelerine radikal, istisnai şekilde düşünen, oluşturulacak ideal devletin, kadın ve erkeği farklılıklarından dolayı ayırtırmak yerine bunlardan bir bütün oluşturarak uygun koşulların hazırlanması, kadının erkekle aynı eğitimi alması ile eşit konuma getirilmesi, toplumdaki gücünden faydalanılması gerektiğini savunan Platon, Ksenophon gibi düşünürler de vardır.

Kendi yaşam sürecindeki evrelerden biri olan evliliği ve evliliğin temelindeki üreme eylemini, doğanın mevsimsel döngüsüyle özdeşleştiren Hellenli, evliliği, törensel ve kutsal hale getirerek inancı doğrultusunda tanrılar arasında yapılan *hieros gamos* dönüştürmüştür. Buna örnek olarak *hieros gamos* sırasında gerçekleşen ritüelleri, kendi evliliklerinin ritüellerinde uygulamaları gösterilebilir. Bu özdeşleştirme sonucu kutsal evliliğe dönüştürdükleri cinsel birliktelikleri, ritüellerle birlikte *hieros gamos* bayramları olarak tekrarlanarak devam etmiştir.

Hellen toplumunun gerçekleştirdiği evlilik ritüellerinin incelenmesi sonucunda günümüz evlilik gelenekleriyle benzerliği ortaya çıkmıştır. Örneğin; düğün öncesi hazırlıkta gelin ve damadın hamamda yıkanmaları, gelinin hazırlanırken özenle hazırlanması ve bekaret kuşağı takması, gelinin damat tarafından alay eşliğinde düğün yerine getirilmesi, düğünün ziyafet ve müzik eşliğinde olması, gelinin çeyizi ile birlikte damat evine getirilerek kutsal birleşme öncesi üremeyi destekleyici meyveleri tüketmesi...

Antik Hellen toplumu erkek egemen gücünü korumak için kadını kontrol altına almaya çalışması ve bu çıkarları doğrultusunda inancındaki mitolojik hikayelere yön vermiştir. Zeus'un tipik bir Hellen erkeğinin yansıması olması, çeyizin bölünmemesi adına gerçekleştirilen evliliklerin aile içi evlilikler olması ve bunun meşrulaşması, Zeus'un ve diğer pek çok *hieros gamos* evliliklerin temelinde kadının zorla sahip olunması buna örnek verilebilir.

Antik Hellen toplumundaki evliliklerin ritüellerinde, ritüellerin hepsi kadın merkezli fakat erkek egemen gücünün etkisiyle var olmuştur. Başrolde var olan kadından, evlenmesi için yıllardır baskı altında korumuş olduğu bekaretinin elinden alınması ve bununla birlikte doğum yaparak çocuk vermesi beklenmektedir. Özellikle o yaşta bir genç kız için bu istekler büyük fedakarlıkları getirmektedir. Buna rağmen kadının toplumdaki yeri yadsınamayacak kadar değersizdir. Bunun sebebi ise yapılan çalışmanın sonucunda anlaşılmıştır ki anaerkil düzende ezildikten sonra ataerkilliğe geçiş ile hem maddi hem manevi gücü elinde bulan erkek, bilinçli olmasa da kollektif bilincin vermiş olduğu etkiyle birlikte intikam alma güdüsüyle hareket etmiş, kendi egemen dünyasının sürekliliği için kadını toplumdan dışlamıştır. Dışlanan ve ötekileştirilen kadının yoksunluğuyla Antik Hellen toplumu yarım kalmış böylece evlilikle istenilen bütün bir birliktelik sağlanamamıştır.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

- Achilles Tatius. (2014). *Leucippe and Clitophon*. (Trans. by. Gaselee, S.). Cambridge: Harvard University Press.
- Aristophanes. (1988). *Lysistrata*. (Çev. Eyüboğlu, S., Erhat, A.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristophanes. (1991). *Thesmophoriazusai*. (Trans. by Pangle, T. L). England: Oxford Press.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (Çev. Tunçay, M.) (19. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Athenaios. (1941). *Deipnosophistai*, (Trans. by Gulick C. B.) London: Loeb Classical Library.
- Euripides. (1994). *Alcestis*. (Trans. by Kovacs, D.). Cambridge: Harvard University Press.
- Euripides. (1995). *Children of Heracles, Hippolytus, Andromache, Hecuba*, (Trans. by Kovacs, D.). Cambridge: Harvard University Press.
- Euripides. (1938). *Ion*. (Trans. by Potter, R.). New York: Random House.
- Euripides. (1945). *İphigeneia Aulis'te*. (Çev. Kerman, L.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Euripides. (2018). *Medea*. (Çev. Çokona, A.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Euripides. (1938). *Orestes* (Trans. by Coleridge, E. P.). New York: Random House.
- Herodotos. (1973). *Tarih*. (Çev. Ökmen, M.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hesiodos. (2017). *Thegonia-İşler ve Günler*. (Çev. Erhat, A.ve Eyüboğlu, S.) (2. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2014). *İlyada*. (Çev. Erhat, A.ve Kadir, A.) (2. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2014). *Odyseia*. (Çev. Erhat, A.ve Kadir, A.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ksenophon. (2011). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. (Çev. Yarlığaş, O.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ksenophon. (1999). *Yunan Tarihi (Hellenika)*. (Çev. Sinanoğlu, S.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ovidius. (2017). *Aşk Sanatı*. (Çev. Dürüşken, Ç.) (4. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pausanias. (1918). *Description of Greece 4*. (Trans. by Jones, W.H.S., Litt, D. and Ormerod, H.A.). London: Harvard University Press.
- Platon. (2013). *Devlet*. (Çev. Eyüboğlu, S. ve Cimcoz, M. A.) (15. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (1962). *Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*. (Trans. by Lamb, W. R. M.). London: Harvard University Press.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (Çev. Şentuna, C. ve Babür, S.) (3. baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Plutarkhos. (1914). *Plutarch's Lives*. (Trans. by Perrin, B.). London: Harvard University Press
- Plutarkhos. (2014). *Hayatlar Aristides - Cato Maior*. (Çev. Sina, A.). Ankara: Hel Yayınları.
- Pollux. (1900). *Onomasticon*. Bethe, E. (Ed.), Leipzig: Kuehn.
- Pseudo-Aristoteles. (2016). *Oikonomika Antik Dönemde Ekonomi Kavramı Üzerine I (Genel Değerlendirme)*. (Çev. Takmer, B.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Sophokles, (2017). *Antigone*. (Çev. Çokona, A.) (6. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sophokles, (2017). *Elektra*. (Çev. Erhat, A.) (5. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Supplementum Epigraphicum Graecorum*. 51 (1789). Leiden: Sijthoff.
- Ksenophon. (1923). *Oeconomicus, Memorabilia, Symposium, Apology* (Trans. by Marchant, E. C. and Todd, O. J.). London: Loeb Classical Library.

Modern Kaynaklar

- Akalın, A. G. (2003). Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı. *A.Ü. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), 17-47.
- Arıtürk, M. H. (2017). Platon'un Toplum İdeali İçerisinde Kadının Yeri. *Düşünme Dergisi*, (10), 28-38.
- Atılğan, D. (2013). Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (10), 15-27.
- Berti, E. (2018). *Aristoteles*. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan içinde* (476-499) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Beazley, J.D. (1963). *Attic Red-Figure Vase-Painters*. Oxford: Clarendon Press.
- Blundell, S. (1995). *Women in Ancient Greece*. Boston: Harvard University Press.
- Boardman, J. (1989). *Athenian Red Figure Vases, The Classical Period*. London: Thames and Hudson.
- Boardman, J. (2008). *The History of Greek Vases*. England: Thames and Hudson.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides'ten İskenderiye'ye*. (Çev. Kurtgözü, K.) İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Briffault, R. (1990). *Analar*. (Çev. Yeğin, Ş.). İstanbul: Payel Yayınları (Eserin orijinali 1931'de yayımlandı).
- Bulut, D. E. (2018). Antik Yunan'da Hieros Gamos: Kutsal Evlilik. Üreten, H., Erdoğan İnce, D. ve Gümüş, M., (Editörler), *Kuşadası'nda Bir Baştan Bir Başa Tarih içinde* (51-58). Aydın: Kuşadası Belediyesi.
- Cantarella, E. (2018). Yunanistan'da Cinsellik. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan içinde* (274-281) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Capuccino, C. (2018). *Sokrates*. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan içinde* (407-424) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

- Casey, M. (2006). The Nuptial Ceremony of Ancient Greece and the Articulation of Male Control Through Ritual. *Classics Honors Projects*, Paper 5, 1-77.
- Cox, C. A. (1998). *Household Interests: Property, Marriage Strategies, and Family Dynamics in Ancient Athens*. New Jersey: Princeton University Press.
- Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Çelgin, G. (1990). *Eski Yunan Edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, C. (1994). *Siyah Figür ve Kırmızı Figür Yunan Seramiği Üzerinde Hieros-Gamos (Kutsal Evlilik) Tasvirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, C. (2006). Antik Çağda Hieros-Gamos Ritüeli. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (6), 99-110.
- Çolakoğlu, H. (2015). Antik Yunan ve Platon'da Cinsiyet Sorunu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 223-229.
- Daramberg, Ch. V. et Saglio, E. (1877-1919). "Hieros Gamos", *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*. Paris: Hachette.
- Dillon, M. (2003). *Girls and Women in Classical Greek Religion*. New York: Routledge.
- Dillon, M. P. J. (1999). Post-Nuptial Sacrifices on Kos (Segre, "ED" 178) and Ancient Greek Marriage Rites. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, (124), 63-80.
- Elderkin, G. W. (1937). The Marriage of Zeus and Hera and Its Symbol. *American Journal of Archaeology*, 41 (3), 424-435.
- Eliade, M. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Özcan, L.A.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık (Eserin orijinali 1949'da yayımlandı).
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fabiano, D. (2018). Sınır Bölgeleri: Yetişkinliğe Geçiş Ritüelleri. (Çev. L. T. Basmacı), Eco, U. (Ed.) *Antik Yunan içinde (665-676)* İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

- Foucault, M. (2013). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Tanrıöver, H. U.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı).
- Foxhall, L. (1989). Household, Gender and Property in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 39 (1), 22-44.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (Çev. Doğan, M. H.). İstanbul: Payel Yayın Evi (Eserin orijinali 1890'da yayımlandı).
- Freeman, C. (2013). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev. Angı, S. K.). Ankara: Dost Kitapevi (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı).
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. (Çev. Tamgüç, S.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi (Eserin orijinali 1951'de yayımlandı).
- Gülhan, H. (2018). *Antik Yunan Tragedyalarında Yunan Pantheonu ve Dini Ritüeller*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Güzel, B. (2015). Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10, 505-522.
- Hague, R. (1988). Marriage Athenian Style. *Archaeology*, 41 (3), 32-36.
- Hague, H. R. (1983). Ancient Greek Wedding Songs: The Tradition of Praise. *Journal of Folklore Research*, 20 (2/3), 131-143.
- Hamma, K. (1990). *The Dechter Collection of Greek Vases*. San Bernadino: University of California.
- Hood, R. (1982). *Greek Vases in the University of Tasmania*. Hobart: John Elliott Classics Museum, University of Tasmania. PL.18, NO.82.
- Jenkins, I. (1983). Is There Life After Marriage? A Study Of The Abduction Motif In Vase Paintings Of The Athenian Wedding Ceromony. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, (30), 137-145.

- Jenkins, J. (1993). *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*. (Çev. H. Malay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. (Eserin orijinali 1980’de yayımlandı).
- Keskin, R. (2011). *Antik Yunan Tragedyasında Toplumsal Cinsiyet Bakımından “Çirkinin Estetiği”*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Konstan, D. (1995). *Greek Comedy and Ideology*. England: Oxford University Press.
- Lezzi-Hafter, A. (1991). C.V.A., Deutschland Band 62 Berlin Band 8, München.
- Liddel, H.G. and Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- McNeil, L. (2005). Bridal Cloths, Cover-ups and Kharis: The 'Carpet Scene' in 'Aeschylus' "Agamemnon". *Greece & Rome*, 52 (1), 1-17.
- Nikolaidis, A. G. (1997). Plutarch on Women and Marriage. *Wiener Studien*, 110, 27-88.
- Oakley, J. H., Sinos, R. H. (1993). *The Wedding in Ancient Athens*. Maddison: Wisconsin University Press.
- Oakley, J., Palagia, O. (2010) *Athenian Potters and Painters II*. Oxford: Oxbow Books.
- Warren, E. P. (1893). *Pascale Collection*. Boston: MFA.
- Paksüt, F. (1982) *Platon ve Platon Sonrası*. (2. Baskı), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pomeroy, S. B. (1982). Charities for Greek Women. *Mnemosyne, Fourth Series*, 35 (1/2), 115-135.
- Pomeroy, S. B. (1994). *Goddesses, Whores, Wives and Slaves Women in Classical Antiquity*. London: Pimlico.
- Redfield, J. (1982). Notes On The Greek Wedding. *American Classical Studies in Honor of J.-P. Vernant*, 15 (1/2), 181-201.
- Reilly, J. (1989). Many Brides: "Mistress and Maid" on Athenian Lekythoi. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 58 (4), 411-444.

- Robertson, M. (1992). *The Art of Vase-Painting in Classical Athens*. England: Cambridge University Press.
- Robinson, O. M. (1937). *C.V.A. Franche Fas.9 Louvre Fas.6*.
- Sabetai, V. (1998). Marriage Boiotian Style. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 67 (3), 323-334.
- Saraçoğlu, A. (2008). Helen Evlilik Ritüelinde Kadının Rolü ve Sosyal Konumu., Can, B. ve Işıklı, M. (Editörler), *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı* içinde (141-157). İstanbul: Graphis Matbaa.
- Seaford, S. (1987). The Tragic Wedding. *The Journal of Hellenic Studies*, (107), 106-130.
- Sena, C. (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi I A-D*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sena, C. (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi III I-O*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sena, C. (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi IV R-Z*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sens, U. (2009). *Kulturkontakt an der ostlichen schwartzmeerkuste, Griechische funde in Kolchis und Iberien Kontexte und Interpretationen*. Langenweissbach: Beier & Beran.
- Sina, A. (2004). Eleusis’de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1 (44), 37-52.
- Sina, A. (2015). Eskiçağda Atina’da Şenlikler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 42-59.
- Smith, A. C. (2005). The Politics of Weddings at Athens: an Iconographic Assessment. *Leeds International Classical Studies*, 4 (1), 1-32.
- Sutton R. F. (1997/1998). Nuptial Eros: The Visual Discourse of Marriage in Classical Athens. *The Journal of the Walters Art Gallery*, 55/56. 27-48.
- Şahin, N. (2013). *Antik Dönemde Anadolu’da Kadın*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Şener, S. (2006). *Düünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi.

- Takımcı, M. Ç. (2016). *Antik Çağ'da Bayramlar ve Festivaller (Yunan ve Roma)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Thomson, G. (1988). *Eski Yunan Toplumuna Üstüne İncelemeler Tarih Öncesi Ege I*. (Çev. Üster, C.). İstanbul: Payel Yayınevi (Eserin orijinali 1949'da yayımlandı).
- Thomson, G. (1990). *Aiskhylos ve Atina*. (Doğan, M.H.) İstanbul: Payel Yayınevi (Eserin orijinali 1941'de yayımlandı).
- Uslu, L. (2018). Aiskhylos, Sophokles, Euripides ve Aristophanes'in Eserleri Işığında Antik Yunan Toplumunda Kadına Bakış. *Researcher: Social Science Studies* 6 (2), 167-177.
- Üreten, H. (2016). Yazılı ve Yazısız Kaynaklar Işığında Eski Atina'da Çocuk Eğitimi., Köse, O. (Ed.), *IV. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir* 2 içinde (1235-1247). Samsun: Kültür Yayınları.
- Yalazı, E., Küçüker, S. D. (2015). Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım. *Archivum Anatolicum Dergisi*, 9 (2), 57-90.

İnternet Kaynakları

- Engye de el sıkışma sahnesinin loutrophoros resmi, (01.06.2019)
<https://www.mfa.org/collections/object/bathing-vessel-loutrophoros-depicting-a-bridal-procession-153797>
- Damadın yıkanma sahnesinin resmi, (01.06.2019)
<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/13BD1FA0-F897-4F0C-B59B-7D67E1E47576>
- Gelin ve damadın hazırlanma sahnesinin resmi, (01.06.2019)
<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/988D39CC-6427-49C2-B031-FA3887250D41>
- Gelinin hazırlık sürecinde eros ve nedimelerin yardım sahnesinin resmi, (01.06.2019)
<http://www.beazley.ox.ac.uk/tools/pottery/painters/keypieces/redfigure/marsyas.htm>
- Eros'un geline diadem taktığı sahnenin resmi, (01.06.2019)
<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/E10864A4-6E6B-41FF-920C-2610ADC0D971>

Gelinin sandalet giyme sahnesinin resmi, (01.06.2019)

<http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browseCVARRecord.asp?id={3FFB1D19-EA44-4656-A970-303A3B74A2A9}&startRef=>

Eros gelinin kuşağını getirdiği sahnenin resmi, (01.06.2019)

<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/383CC50B-FDE5-4B89-9872-D9A1CB4ABA33>

Gelinin hazırlanma sahnesinin resmi, (01.06.2019)

<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/237D33A5-71B4-4B17-9BDC-6A633322F3C5>

Damadin, gelini baba evinden götürme sahnesinin resmi, (01.06.2019)

<http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browseCVARRecord.asp?id={215E7E37-BAC7-4F66-B93E-8B1E58DF9FBB}&startRef=>

Meşalelerin olduğu gelin alayı sahnesinin resmi, (01.06.2019)

<http://www.beazley.ox.ac.uk/record/E1DBF6A2-4C13-407D-BAC3-CBBA88A8B2E7>

Aristophanes. Ankara Üniversitesi'nin resmi sitesinden ders bilgisi, (1.08.2019)

<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=30581>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Dilan Ezgi BULUT

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul 30.04.1994

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Tarih

Lisansüstü Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce (YÖK DİL: 62,50)

İş Deneyimi

Satış Danışmanı (2018) Perinçek Group, Efeler \ Aydın

İletişim

E-posta Adresi: dilanezgibulut@gmail.com

Tarih

...\...\ 2019

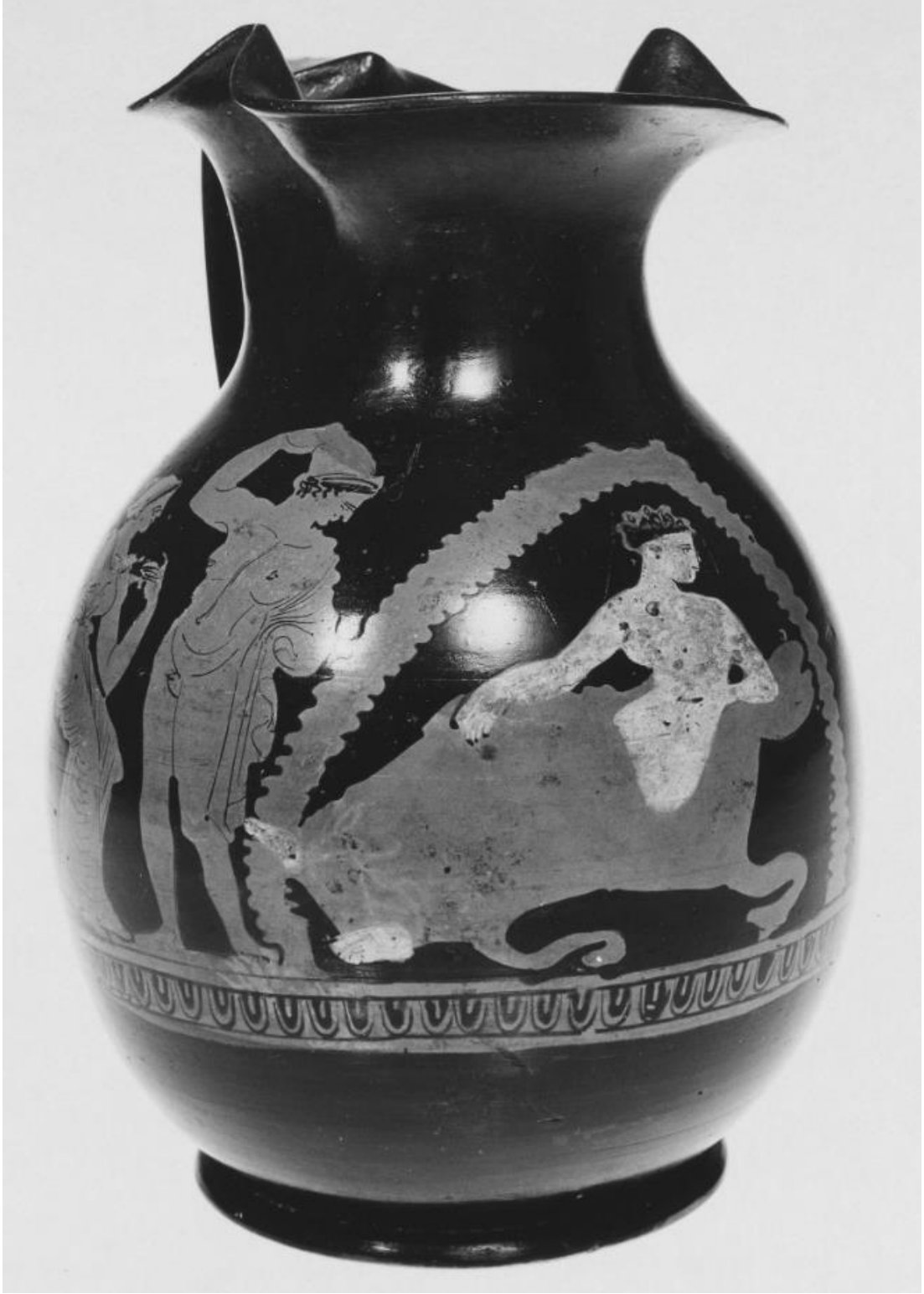
LEVHALAR

Resim 1 Elektra ve Orestes'in babaları Agamemnon'un mezar ziyareti sahnesi

Resim 2 Medea'nın öfkesi ve cinayet işleme sahnesi

Resim 3 Pasiphae'nin Daidalos'un yaptığı ahşap düvenin içine girme sahnesi

Resim 4 Ariadne ve Dionysos'un Eros ile birlikte düğün sahnesi

Resim 5 Ariadne ve Dionysos'un Satyrler ve Eroslar eşliğinde düğün sahnesi

Resim 6 Amphitrite ve Poseidon'un ilk etkileşim sahnesi

Resim 7 Amphitrite ve Poseidon Nike'nin elinden şarap içme sahnesi

Resim 8 Zeus'un Io'yu kaçırma sahnesi

Resim 9 Io'nun Zeus tarafından kaçırılma sahnesi

Res. 10

Res. 11

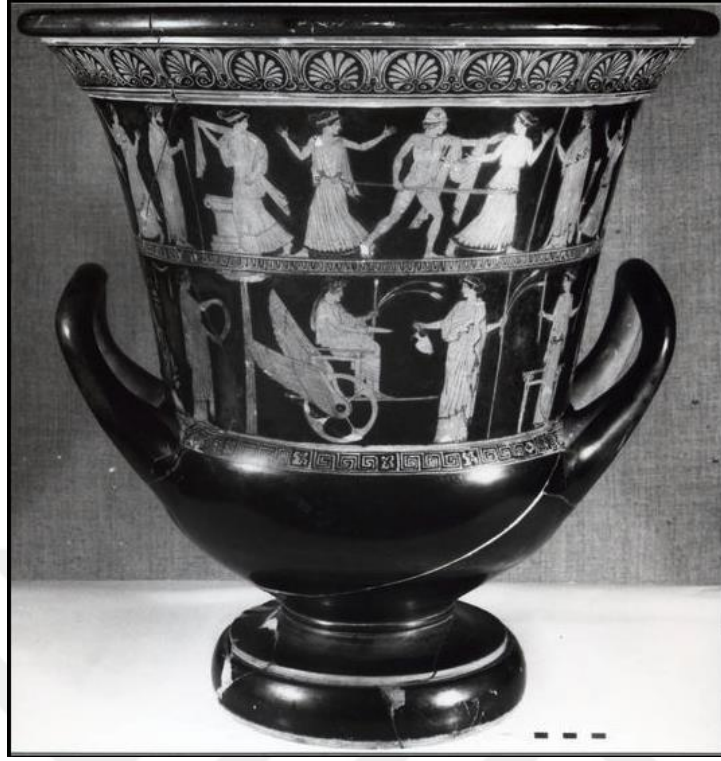
Resim 10-11 Zeus'un Io'yu normal formuna geri döndürme sahnesi

Resim 12 Hermes'in Io'yu kurtarmak için Argos'u öldürme sahnesi

Resim 13 Tanrıların toplanma sahnesi: Aphrodite, Zeus, Hera, Argos, Hermes, Io ve Satyrler

Res. 14

Res. 15

Resim 15 Persephone'nin Hades tarafından kaçırılma sahnesi

Resim 16 Leneae Şenliği'nde şarap taşıyan ve flüt çalan genç kız sahnesi

Resim 17 *Engye* anlaşmasında damat ile *kyrios*un el sıkışma sahnesi

Resim 18 Gelinin kızlığında kullandığı kuşağı Artemis'e adama sahnesi

Res. 19

Res. 20

Resim 19-20 Damadın düğün öncesi yıkanma sahnesi

Resim 21 Genç kızların düğün öncesi hamamda yıkanma sahnesi

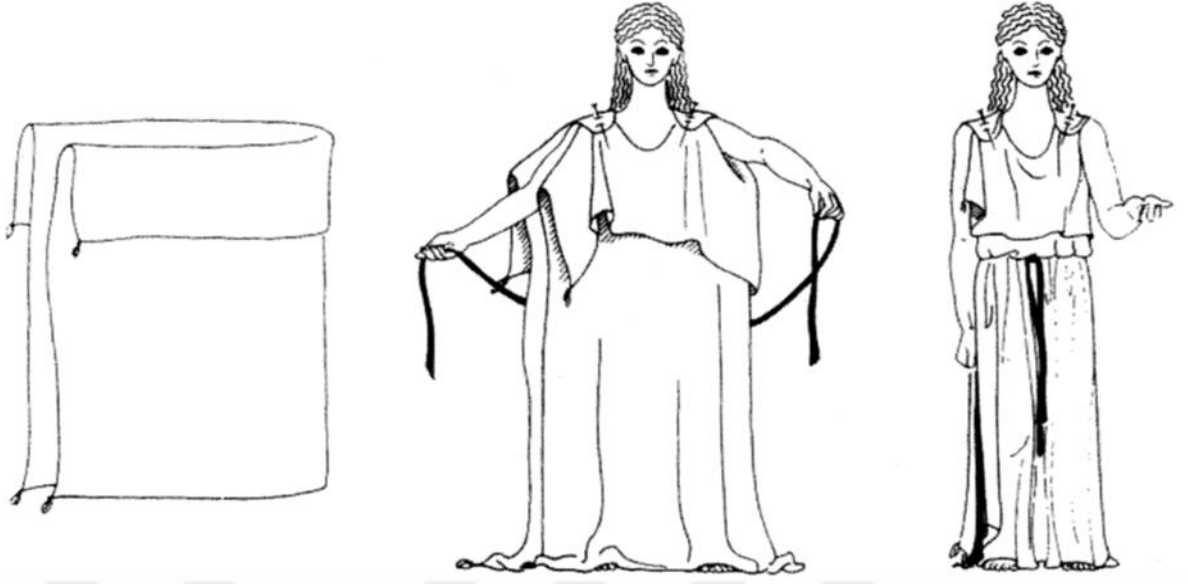
Resim 22 Hamam alayından sonra düğün öncesi hazırlık sahnesi

Resim 23 Gelin ve damadın Eros ve nedimeler yardımıyla düğün öncesi hazırlık sahnesi

Resim 24 Eros'un geline çelenk takması ve *plemokhoe* parfüm kutusu getirme sahnesi

Resim 25 Gelinin *himation poikilon* giymesi ve üstüne kuşağı nasıl bağladığını gösteren çizim

Resim 26 Eros'un geline *diadem* takma ve damadın gelini yeni evine götürme sahnesi

Resim 27 Thetis ve Peleus'un düğün alayı ve çelenk takma sahnesi

Res. 28

Res. 29

Resim 28-29 Gelinin *nymphdia* sandalet giyme sahnesi

Resim 30 Eros'un gelin kuşağını getirme sahnesi

Resim 31 *Plemokhoe*, taşıyan nedime, geline yardımcı olan Eros ve gelinin hazırlanma sahnesi

Res. 32

Res. 33

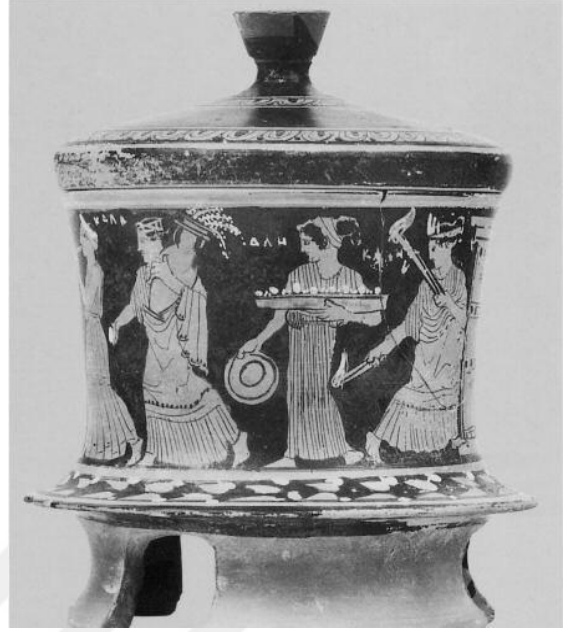
Resim 32-33 Damadın gelini baba evinden götürme ve gelinin evinden ayrılma sahnesi

Resim 34 Gelin alayı sahnesi

Res. 35

Res. 36

Res. 37

Res. 38

Resim 35-38 Gelin alayı sahnesi

Resim 39 Gelin alayına eşlik eden Eros ve *loutrophoros* taşıma sahnesi

Res. 40

Res. 41

Res. 42

Res. 43

Res. 44

Resim 40-44 *Katakhyismata* 'nın içinde olduğu *phiale* tutan nedime, gelin arabasına binen evli çift, damadın nişanlı *parokhos paranymphios* sadıcı ve meşaleli gelin alayı sahnesi

Resim 45 *Kataklysmata* 'nın çiftin üstüne dökülmesi ve gelinin duvağının açılma sahnesi

Res. 46

Res. 47

Resim 46-47 Damat evinde geline ayva verilme sahnesi

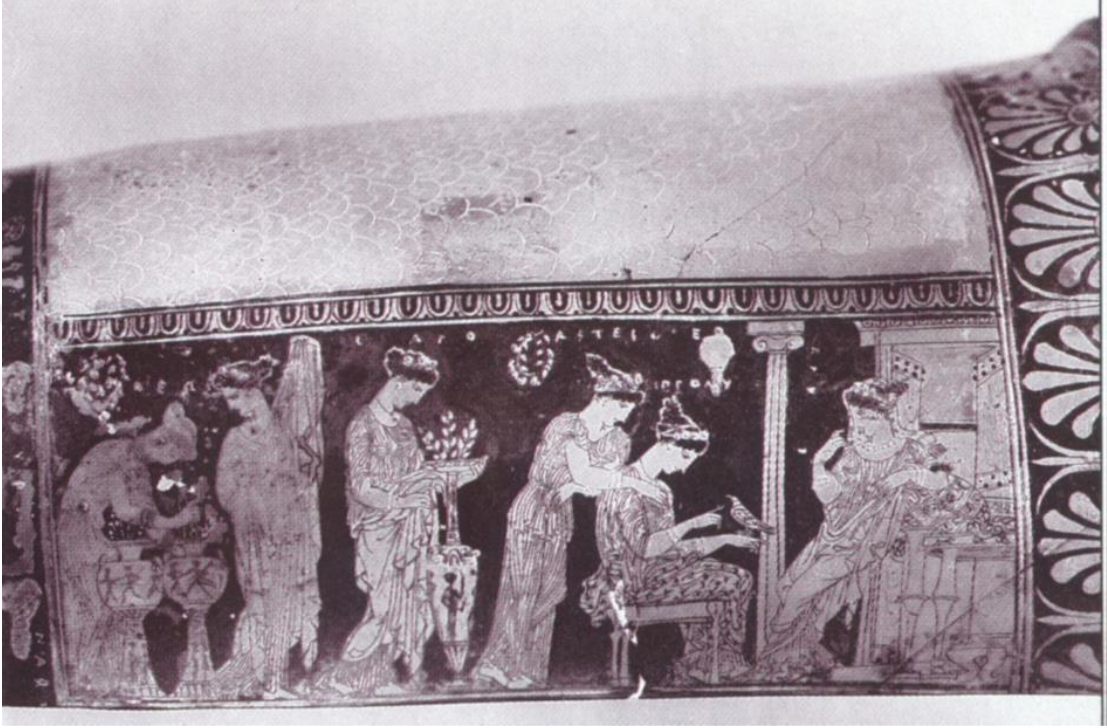

Res. 48

Res. 49

Resim 48-49 Düğün sonrası gelin ve damadın baş başa kalma sahnesi

Resim 50 Epaulia gününde gelinin yakınları tarafından getirilen hediyelerin sahnesi